

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 2^ο - ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1926

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ <i>Γνώμες πολιτικών. Γ. Καφαντάρης, Θ. Σοφούλης, Ί. Μεταξάς, Ί. Σοφριανόπουλος.</i>	Σελίς	57
P. IMBRIOTI <i>Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας.</i>		61
ED. SPRANGER <i>Ἡ αἰωνία Ἀναγέννηση (συνέχεια).</i>		71
N. KAZANTZAKI <i>Ἡ νέα Πομπηία.</i>		76
S. PAPAΣΠYPIA <i>Υδρία.</i>		81
EΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑ <i>Ποῦς μᾶς δίνει τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς μας (τέλος).</i>		88
K. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ <i>Ψυχάνλυση (συνέχεια).</i>		96
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ K. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ <i>Ἐνα διασκεδαστικὸ βιβλίον, ἈΛΚΗ ΘΥΛΟΥ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία.</i>		103
ΣΧΟΛΙΑ <i>Τὰ 32 θαύματα — Κατοχύρωση τοῦ Μεσαίωνα — Φαντασμα- τία καὶ Παιδεία — Δικτατορία καὶ Παιδεία. Μία Ἰλαροτραγικὴ σε- λίδα στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας.</i>		113
ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ <i>Πνευματικὴ κίνηση. Ἐφημερίδες καὶ περιοδικά.</i>		116
ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ.		117
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ.		118

Ἡ «Ἀναγέννηση» θὰ δημοσιεύσῃ στὰ ἐρχόμενα φυλλάδια τίς ἀκόλουθες μελέτες:

- Δ. ΓΛΗΝΟΥ *Ἑλληνικὴ ἀρχαίολογία.*
- » *Τρία μαθήματα κοινωνιολογίας.*
- » *Πρόβλήματα νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.*
- Θ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ *Μελέτες πειραματικῆς παιδαγωγικῆς. Συσχέτιση πνευματικῶν ἐκδηλώσεων.*
- Α. ΠΕΤΡΙΤΣ *Οἱ θεωρίαι τῆς κληρονομικότητος.*
- Α. ΘΥΛΟΥ *Στοχασμοὶ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι.*
- K. ΚΑΡΑΒΙΔΑ *Ἡ φυσιολογία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.*
- X. ΚΑΡΟΥΖΟΥ *Ἡ Σαμοθράκη τοῦ Ἰδα.*
- K. ΡΩΜΑΙΟΥ *Ὁ ἐφηβὸς τοῦ Μαραθῶνα.*
- N. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ *Ἐπισκόπησις τῆς Σοβιετικῆς Ρουσίας.*
- EΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑ *Φεμινισμός.*
- ΛΥΡΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ *Τὸ φεμινιστικὸ ἀνέδριον.*
- Π. Γ. ΖΗΣΗ *Ἡ κοινωνιολογικὴ θεωρία τοῦ Ferdinand Tönnies.*
- K. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ *Τὸ παιγνίδι καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ.*
- I. ΚΟΡΔΑΤΟΥ *Κοινωνικοὶ καὶ φυσικοὶ νόμοι.*
- Δ. ΒΕΖΑΝΗ *Τὰ προβλήματα τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς.*

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄

ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1926

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 2^ο

Ἕλληνες ἐπιστήμονες,
Ζήσετε τὸ λαό σας καὶ ἐνωθῆτε μ' αὐτόν,
γιὰ νὰ γίνετε ὁδηγοὶ του.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

ΓΝΩΜΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Ο Κ. Γ. ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ

— «Ἄν υφιστάμεθα πλήρως τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ τάσσομαι ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς—λυποῦμαι εὐλικρινῶς διότι μακρὰ ἔξις μ' ἐμποδίζει νὰ ὁμιλῶ καὶ νὰ γράφω εἰς τὴν δημοτικὴν—τοῦτο τὸ πρῶτον ὅχι διότι θεωρῶ τὴν ὅλην μεταρρύθμισιν ὡς ἀπλὴν ἀλλαγὴν γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἀλλὰ διότι πιστεύω, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐκ βάθρων καὶ ἀνευ οὐδενὸς συμβιβασμοῦ ἀναμορφώσεως τῆς παιδείας καὶ ἀποτινάξεως ὀλοσχεροῦς τοῦ σχολαστικισμοῦ θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ δημιουργήσωμεν θετικὸς χαρακτῆρας εὐρισκομένους εἰς διαρκῆ καὶ ἀμεσον ἐπαφὴν μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἦτο ἀπλῶς καὶ στενῶς γλωσσικὴ δὲν θὰ μ' ἐνδιέφερε μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀν θὰ ἔγραφον τὸ βιβλίον καὶ ὄχι τὸ βιβλίον, δηλαδὴ ἂν θὰ ὑπῆρχε ἢ ἂν θὰ ἔλειπε ἓνα νί. Ἀτυχῶς ὅμως τὸ ἀλφαβητικὸν αὐτὸ στοιχεῖον συμβολίζει μίαν πνευματικὴν παραπλάνησιν τῆς φυλῆς, ἓνα ψευδὴ προσανατολισμὸν τῆς φυλετικῆς μας ζωτικότητος.

Μίαν μόνον παρατήρησιν ἔχω νὰ κάμω. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις δὲν πρέπει ν' ἀγνοήσῃ, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ αἰῶνός μας εἶνε βιομηχανικὸς, πολιτισμὸς θετικὸς καὶ ὄχι καλλιτεχνικὸς.

Παράλληλως λοιπὸν πρὸς τὴν τόνωσιν τῶν θεωρητικῶν σπουδῶν πρέπει νὰ τονώσωμεν ἰδιαίτερος τὰς θετικὰς ἐπιστήμας ἰδίως τὰς παραγωγικὰς, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν σχολεῖον καὶ καταλήγοντες εἰς πανεπιστήμια θετικῶν σπουδῶν ἢ σχολὰς γεωπονίας, μηχανικῶν, ὑδραυλικῶν, τυροκομίας, κτηνοτροφίας κλπ. Θὰ ἔφθαναν μάλιστα νὰ προτείνω μεγαλυτέραν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοιούτων

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ	Γιὰ ἓνα χρόνον	Δρχ.	120.—
ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ.	Γιὰ ἔξη μῆνες		65.—
ΤΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ.	Γιὰ ἓνα χρόνον		180.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ	Γιὰ ἔξη μῆνες		70.—
			15.—
		σελίς.	10.—

Συνδρομητὲς γράφονται στὰ Γραφεῖα τῆς Ἐταιρίας, Ὀδὸς Εὐριπίδου 6 καὶ στὸ Γενικὸ Βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἐταιρίας Ὀδὸς Πανεπιστημίου 22.

κλάδων, ἐφ' ὅσον θὰ εὐρίσκοντο εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ τονώσω τὴν ἐπίδοσιν πρὸς τὰς θετικὰς παραγωγικὰς ἐπιστήμας. Εἰς αὐτὸ ἀποδίδω μεγάλην σημασίαν, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ μεθοδικὴ ἐκμετάλλεσις τοῦ φυσικοῦ πλοῦτου μιᾶς χώρας, ὅταν θὰ λείπουν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, οἱ σπουδαῖοι ἐκεῖνοι συντελεσταί, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 10 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ

«Ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ καὶ κυρία ἐστὶα τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ ἐλαττωματικὴ ἀγωγή καὶ παιδεύσεις, ἡ ὁποία ὅπως ἔχει εἶναι ἀνίκανος νὰ διαπλάσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, τὴν συνείδησιν ὅχι μόνον τῶν δικαιωμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐϋδυνῶν αὐτοῦ. Παρὰ πᾶσαν τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν ἀξιοθάρσαστον πρόοδον τὴν συντελεσθεῖσαν ἐκ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δὲν ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς ὀρθῆς ἐκτιμῆσεως τῶν γεγονότων καὶ καταστάσεων, πραγμάτων καὶ προσώπων καὶ στερεῖται μιᾶς ἀνωτέρας πολιτικῆς διαπαιδαγωγήσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε ἀσφαλῆς τάσις μονίμου προόδου, οὔτε ἀσφαλῆς ἐγγύησις ταχείας τάξεως νὰ ὑπάρξῃ. Δι' αὐτὸ καὶ αἱ κατὰ περιόδους συντελεσθεῖσαι πρόοδοι τοῦ ἔθνους ὅταν τοῦτο ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ μεγαλοφυῶν κυβερνήτων, οἳ ὑπῆρξαν οἱ Τρικούπης καὶ Βενιζέλος, διὰ τοῦτο λέγω αἱ πρόοδοι αὗται δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀποβοῦν κτήμα ἕσασί τοῦ ἔθνους.

—Ποῦ βλέπετε σαφέστερον καὶ ἐντωνώτερον νὰ ἐκδηλοῦται ἡ κρίσις; Πρόεδρε;

—Προτιμῶ ἀντὶ νὰ σᾶς ὀνομάξω τὰ ἐπίπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκδηλοῦται ἡ νοσηρὰ κατάστασις, νὰ σᾶς κατονομάσω τοὺς φορεῖς τῆς νόσου: Τὸ σχολεῖον καὶ ἡ Βουλὴ ἂν ἀγαπᾶτε, ὁ σχολαστικισμὸς δηλαδὴ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει καὶ ὁ δικηγορισμὸς ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν καὶ ὁ κυριώτερος συντελεστής τῆς τελευταίας σοβαρᾶς κρίσεως ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐδοκιμάσθη τὸ ἔθνος».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 13 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ

—«Ἡ δουλεία ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἔσχε καὶ ἕνα ἄλλον σοβαρώτατον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν διανοητικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους. Εἶχε σταματήσει σχεδὸν τελείως τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν. Μόνῃ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐξεύλισσετο καὶ αὕτη οὐχὶ ἐλευθέρως, ἄνευ μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, σκυμμένη καὶ αὕτη ὑπὸ τὸν ζυ-

γὸν τῆς δουλείας. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἕλληνας μόλις ἠλευθερώθη, θελήσας τότε καὶ πνευματικῶς ν' ἀποκτήσῃ θέσιν ὁμοίαν ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἀπέκτα ὡς κράτος, κατ' ἀνάγκην προσέφυγεν εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν μὴ ἔχων ἀκόμη ἴδιον καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἠρξισε δὲ τότε ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος φαίνεται καθαρῶτερος εἰς τὴν γλῶσσαν πραγματικῶς ὅμως ἐκτείνεται καὶ εἰς πάντα τὰ εἶδη τοῦ διανοητικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὅστις συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸν ἐκλιπόντα ἀρχαῖον πολιτισμὸν καὶ νὰ καταστήσῃ τοῦτον πολιτισμὸν τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη ἦτο μοιραία καὶ ἀναγκαία ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν Ἐδωσαν ὅμως καιρὸν εἰς τὰς νέας διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ν' ἀναπτυχθῶσι, ν' ἀναγνωρίσωσιν ἑαυτὰς καὶ τὴν ἀξίαν των, ν' ἀνασυνταχθῶσιν, νὰ παλαίσωσι καὶ προπαντὸς νὰ ἐκμάθωσιν τὴν αὐτοπειθαρχίαν τῆς ὁποίας τελείως ἔστεροῦντο καὶ ἀκόμη ἐν μέρει στεροῦνται».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 18 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

«Ἐνα τεκμήριον τῆς διανοητικῆς ἀνυπαρξίας μας εἶνε τὸ Πανεπιστήμιον, εἰς τὸ ὁποῖον διδάσκονται ἀπλῶς—ἐπιτρέψατέ μου τὴν ἐκφρασιν—κολυβογράμματα, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοσοφικὴ ἢ σχολὴ εὐρίσκεται εἰς γθαμαλώτατον ἐπίπεδον καὶ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τίποτε ἄλλο παρὰ στενοκεφαλίαν, ἄγριον καλογηρισμὸν σκέψεως καὶ ἔλλειψιν κάθε φιλοσοφικῆς διαθέσεως.

—Καὶ ἡ βαθυτέρα διαπαιδαγώγησις, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ.

—Μὲ πλήρη καὶ σκληρὰν σχεδὸν μεταρρύθμισιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀσυζήτητον ἐπιστροφὴν εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ δημιουργίαν νέου σχολείου. Τὰ σημερινὰ παιδιὰ μὲ τὸν δάσκαλον παρὰ πάνω ἀπὸ αὐτὰ, ἕνα εἶδος ξένου στοιχείου στρουθνοῦ γιὰ τὴν ἀπαλὴ παιδικὴ ψυχὴ, μὲ τὴν ξηρὰ ἀποστήθισιν ἐνοιῶν, ποὺ δὲν τίς καταλαβαίνουν βαθύτερα, φεύγουν ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὡσάν ἀπὸ ἕνα κτίριον, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἐβασάνισαν καὶ τὰ ὑπέβαλαν εἰς ἀγγαρείαν. Ἐνῶ ἐκεῖ θὰ ἔπρεπε ν' ἀντλήσουν τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς παρατηρήσεως λιγώτερο μὲ τὰ βιβλία καὶ περισσότερο μὲ τὰ πράγματα καὶ τὴν φύσιν. Ἐπειτα μὲ τὰ γράμματα τὰ ἀλλεπάλληλα, μακριὰ ἀπὸ κάθε πραγματικὴν ἐργασίαν δὲν ἐσυνείθισαν εἰς αὐτὴν καὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ γαλουχηθοῦν μὲ τὸ γάλα, τῆς μὲ τὸ ὁποῖον καὶ μό-

νον πρέπει να τρέφεται ο άνθρωπος. Όσα απ' αυτά, διότι έχουν υλικές δυνάμεις, πηγαίνουν εις τὸ Πανεπιστήμιον, όταν βγαίνουν εις τὴν πρακτικὴν ζωὴν, ἔχουν ὅλα τὸν φόβον τῆς ἀποτυχίας εις τὸ λεγόμενον πρακτικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον τοὺς φαίνεται ὡς ἀπέραντη θάλασσα πλήρης τρικυμιῶν καὶ κινδύνων.

Πόσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδιὰ μὲ ὄλας τὰς σπουδὰς δὲν ἐναυάγησαν καὶ πόσα ἐστάθη ἀδύνατον νὰ ἐξελίξουν τὰς δυνάμεις των. Πρέπει λοιπὸν τὸ παιδί νὰ συνηθίσῃ μὲ τὴν ἐργασίαν, διὰ νὰ γίνῃ παράγων ὠφελιμῶς. Τὴν ἐργασίαν τὴν ἀγροτικὴν, ἂν πρόκειται περὶ ἀγροτικοῦ σχολείου, τὴν βιομηχανικὴν ἂν πρόκειται περὶ ἀστικοῦ. Αὐτοὺς τοὺς δύο τύπους πρέπει νὰ βγάλωμεν, διότι αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴν οἰκονομίαν κάθε τόπου. Ὅσοι διαλεκτοὶ θὰ ἤθελαν νὰ τραβήξουν πάρα πάνω, νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδὰς των πρὸς εὐρύτεραν μάθησιν, θὰ ἴμποροῦσαν νὰ τὸ κάμουν ἔχοντες, ὅμως καὶ αὐτοὶ ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν ἐργασίαν.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας λείπει καὶ κάτι ἄλλο: Ἡ αὐτενέργεια τοῦ παιδιοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ψυχὴ δειλὰ δειλὰ προβάλλει, γιὰ νὰ τὴν μπατσίση ἢ φωνῆ τοῦ δασκάλου, ἢ αὐταρχικῆ του ἐμφάνισις, ἢ ὁποῖα τὸν κάνει περισσότερο χωροφύλακα καὶ ὀλιγώτερο ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν σύντροφον τῶν παιδιῶν. Ἐὰν τὸ παιδί ἀπὸ μικρὸ νταγτεύεται στὸ σπίτι του καὶ διατελεῖ ὑπὸ τὸν διηνεκῆ τρόμον τῶν γονέων του καὶ ὕστερα κηδεμονεύεται ὑπὸ τὸν δάσκαλο στὸ σχολεῖο καὶ εἶναι ξένον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ δὲν συνεισφέρει καὶ αὐτὸ εἰς τὴν κοινωνικὴν κίνησιν ὅτι ἴμπορεῖ νὰ συνεισφέρῃ μὲ αὐτενέργειαν καὶ αὐτοβούλησιν, πῶς ἴμποροῦμε νὰ βγάλωμε πολίτας τολμηροὺς, χαριωποὺς, ἀντιμετωπίζοντας τὴ ζωὴ μὲ ἀπάθειαν ἀλλὰ καὶ μὲ τόλμην, μὲ περίσκεψιν ἀλλὰ καὶ μὲ χαράν, μὲ μυαλὸ ἐλεύθερο καὶ μὲ ὅσα τὸ δυνατόν ἐλεύθερες κινήσεις.

Καὶ ὅμως ἡ αὐτοδιοίκησις, ποὺ τόσον τὴν ποθοῦν ὅλοι ὡς δεῖγμα πολιτικῆς ἀναεροφῆς τῶν Λαῶν, ἂν δὲν συνειθίσῃ εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὁ πολίτης, εἶναι λέξις κενὴ καὶ ἀκόμη κενώτερη ἔννοια, τὴν ὁποῖαν δὲν ἀναπληρώνουν τὰ νομοθετικὰ συστήματα τῶν πολιτικάντηδων, ἀφοῦ λείπει τὸ υἱικὸν τῶν ἀνθρώπων, ποὺ θέλουν ν' αὐτοδιοικηθοῦν. Ἐκείνοι ποὺ μᾶς χρειάζονται καὶ ποὺ πρέπει νὰ μᾶς ἐτοιμάσῃ τὸ καινούργιο σχολεῖον, εἶνε τύποι γοργοί, ἀποφασιστικοί, χαρωποί, εἰλικρινεῖς, αὐτενέργητοι, αὐτόβουλοι ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ πειθαρχημένοι πολιτῆται -- θεοὶ ἢ ἂν σᾶς πειράξῃ ἡ λέξις, ὑπεράνθρωποι. Ἐτσι μπορεῖ νὰ διορθώσωμε ἓνα κακὸν χαρακτήρα, εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ὁποῖου συνετέλεσαν ὅσα σᾶς εἶπα καὶ ὅστις εἶναι ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν δεινῶν μας.

(Ἐλεύθερος Τύπος. 21 Ὀκτωβρίου)

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΡΟΖΑΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗ

Ἡ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

[Εἶναι συνειδητὸ τὸ πρόβλημα ἐπὶ Διοίκησιν τῆς Παιδείας, ἐπὶ δάσκαλο; — Οἱ διοικητικὲς ὁδηγίαι, τὰ διδαχτικὰ βιβλία, ἢ διδασκαλία. — Ἡ σημερινὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι μόνο ἀσκοπὴ καὶ ἀουράρητη, μὰ καὶ ἀντικοινωνικὴ καὶ ἀντιεθνικὴ.]

Στὴ μελέτη μου αὐτὴ θὰ περιορίσω τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας μόνον ἐπὶ σχολεῖα τῆς Μέσης Παιδείας. Καὶ τὸ κάνω αὐτό, ὄχι γιὰ νὰ νομίζω λυμένο τὸ ζήτημα ἐπὶ δημοτικῶ, ἴσα ἴσα ὁ αὐτὸ ἔχει μορφήν ἐπιταχτικώτερην, — μὰ γιὰ τὴν πείρα, ποὺ ἔχω, βγήκε ἀπὸ τὴν ἐργασίαν μου ἐπὶ ἀνώτερο σχολεῖο. Ἐτσι κάθε πρότασί μου ἐπὶ μελέτη αὐτὴ δὲ θὰ εἶναι ἀπλὴ θεωρία, ὅπως θὰ ἦταν γιὰ τὸ δημοτικὸ, μὰ τὸ καταστάλαγμα τῆς θεωρίας, ποὺ ἔγινε πράξις.

Γιὰ νὰ ἔχουμε ὅμως ἓνα κάποιο κριτήριον καὶ γιὰ νὰ ἐκτιμήσωμε ὅπως πρέπει κάθε νέα προσπάθεια, νομίζω, πῶς εἶναι σωστὸ νὰ κοιτάζωμε ἀπὸ κοντὰ πρῶτα τὴν ἡμερινὴν κατάστασιν, γιὰ νὰ δοῦμε ὑπάρχει τὸ πρόβλημα; Καὶ ἂν ὑπάρχη, ποιὲς προσπάθειαι ἔγιναν γιὰ νὰ λυθῇ; Μιὰ βιαστικὴ κάπως ματιὰ θὰ μᾶς ἀφῆνε ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν, πῶς τέτοιο πρόβλημα δὲν ἀπασχόλησε οὔτε τὴ Διοίκησιν τῆς Παιδείας, οὔτε τὴν ψυχὴν τοῦ Δασκάλου. Γιὰ τὴν πρώτην δὲν ἔχει δώσει παρὰ μιὰ λιγὸστιχὴ ὁδηγία, ἐνῶ ὁ δάσκαλος πνιγμένος ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ ἐξαντλημένος ἀπὸ τὴν πολύωρον κουραστικὴν δουλειάν του στέκεται, πολὺ φρεσιν, ὀλίγη μακρὰ ἀπὸ τέτοια προβλήματα. Τόσο μάλιστα μακρὰ, ποὺ εἶμαι βέβαιη, ἂν ρωτήσωμε «γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας», θὰ βρεθοῦν καὶ δάσκαλοι ποὺ θ' ἀπαντήσουν «γιὰ τὴν εἶναι γραμμένο ἐπὶ τὸ πρόγραμμα.» Καὶ ἡ ἐντύπωσιν αὐτὴ δυναμύεται ἀπὸ τὸ θόρυβον καὶ τὴν σύγχυσιν, ποὺ δημιουργήθησαν γύρω ἀπὸ τὴν προσπάθειάν μας ἐπὶ Μαράσλειον, γιὰ νὰ συγχρονίσωμε τὸ μάθημα ἐπισημασμένοι ἐπὶ ἐπιστημονικὲς καὶ διδαχτικὲς ἀρχάς.

Πρέπει ὅμως νὰ ἐξετάσωμε βαθύτερα τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Τὸ Ἐπιτελεῖον τῆς Παιδείας ἐπὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1914 ὁρίζει ἔτσι τὴν ὕλην τῆς ἱστορίας ἐπὶ τὸ Γυμνάσιον.

«Τάξις Α'. Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν Ἰψῶ μάχης.

Τάξις Β'. ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἀπὸ τῆς ἐν Ἰψῶ μάχης μέχρι τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τάξις Γ'. 'Ελληνική 'Ιστορία από τῶν διαδόχων Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (395 π. 8) μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κιπόμεως μετὰ τῶν ἄλλων σπουδαιωτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας.

Τάξις Δ'. 'Ιστορία 'Ελληνική καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κιπόμεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων».

Καὶ προσθέτει τὴν παρακάτω ὁδηγία:

«Μεθοδικὴ παρατήρησις:

Ἐν ἐκάστη τάξει ὁ οἰκείος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ὀφείλει νὰ διδάσκη ἐποπτικῶς καὶ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους. Μετὰ τὸ πέρας τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει παρέχεται τοῖς μαθηταῖς γενικὴ σύνοψις τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.»

Αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὁδηγία, πού ἔδωκε ἡ Διοίκηση ἀπὸ τὸ 1914 καὶ δῶθε.

Ἡ πρώτη ἀπαίτησί της, ὅπως φαίνεται καθαρά, εἶναι νὰ δώσουμε στὸ παιδί ὀρισμένες ἱστορικὲς γνώσεις μέσα στὰ τέσσερα χρόνια τὰ γυμνασιακὰ. Κι ἀκόμα, ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς μεθοδικῆς παρατήρησις, μ' ὄλο τὸ λυγόλογο καὶ τὴν ἀσάφεια πού τὴν χαρακτηρίζει, φαίνεται καθαρὴ ἡ προτίμησί της στὴν πολιτικὴ ἱστορία. Ἀπὸ τὸ περιστοτικὸ ὅμως, πού οἱ ὁδηγίες αὐτὲς οἱ τόσο λυγόλογες καὶ ἀκαθόριστες μένου ἀπαράλλαχτες ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ βγάλῃ τὸ συμπέρασμα, πὼς ἡ Διοίκηση τῆς Παιδείας εἶναι ἴσως εὐχαριστημένη μὲ ὅ,τι γίνεται ὡς τὰ σήμερα. Εἶναι ὅμως δικαιολογημένη μιὰ τέτοια ἱκανοποίηση; Γιὰ νὰ πειστοῦμε πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὰ δυὸ ὄργανα, πού διαθέτει γιὰ τὴν ἱστορικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν, τὸ βιβλίο καὶ τὸ δάσκαλο.

Ἀπὸ μιὰ σχολικὴ ἱστορία, προορισμένη γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μ. Παιδείας, ποιὲς ἀπαιτήσεις, θὰ εἶχαμε γιὰ τὴν ἐκθεσὶ τοῦ ὕλικου; Θὰ ζητούσαμε μιὰ σύντομη, καθαρή αἰτιολογικὴ ἐκθεσὶ, προορισμένη νὰ δώσῃ τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς κάθε ἐποχῆς ἔτσι ὅμως πού νὰ φαίνεται ἡ ἐπίδραση καὶ ἡ ἐξάρτηση, πού ἔχουν ἀναμεταξύ τους αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὅπως καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ θέση πού ἔχει τὸ σύνολο αὐτὸ στὴν ὅλη ἐξέλιξη. Θὰ εἶναι τὸ βιβλίο ὁ καμβᾶς, μὲ τίς καθαρὰ σχεδιασμένες γραμμὲς καὶ μορφές, ὅπου θὰ κεντήσῃ πολύχρωμὴ τὴν εἰκόνα ὕστερα ὁ δάσκαλος.

Βέβαια γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτὸ, ποιὲς δηλαδὴ εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου τῆς ἱστορίας, γίνονται ζωηρὲς συζητήσεις καὶ ἀνάλογα μὲ τίς διαφορὲς ἀντιλήψεις γεννιοῦνται μεγαλύτερες ἢ μικρότερες ἀπαιτήσεις. Ἐμεῖς ὅμως μένουμε σ' αὐτὸ, πού ζητήσαμε παραπάνω καὶ θὰ τὸ θεωρήσουμε ἱκανοποιητικὸ ἂν τὸ βροῦμε στὶς σχολικὲς μας ἱστορίες.

Πρέπει λοιπόν, γιὰ ν' ἀποφύγουμε κίβλας τίς ἀοριστολογίες, νὰ κοιτάξουμε ἀπὸ κοντὰ μιὰ ἢ δυὸ ἀπὸ τίς σχολικὲς ἱστορίες. Εἶναι καλὰ νὰ μείνουμε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐποχὴ, πού εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ χαρακτηριστικὲς καὶ τίς πιὸ διδακτικὲς. Κλείνει μέσα της καὶ τυπικὲς μορφές πολιτισμοῦ καὶ γενικὰ φανερώματα βίου τέτοια πού, ἂν τὴν διδάχτῃ καλὰ τὸ παιδί, μπορούμε ἀδίσταχτα νὰ ποῦμε, πὼς εὐκόλα πιά θὰ καταλαβαῖνῃ ὄχι μόνο περασμένους πολιτισμοὺς μὰ, πάντα μὲ κά-

ποιες ἀναλογίες, καὶ τὴ σημερινὴ πολυσύνθετη μορφή τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, (πολιτικαὲς μεταβολές, ἀποικιακὴ πολιτικὴ, ἀγῶνες ἀγροτῶν καὶ ἐργατῶν κτλ.). Γιατὶ ὅπως λέει ὁ Beloch (') «ὄλους τοὺς ἀγῶνες πού ἀγωνίζομαστε ἡμεῖς, ἀκόμα καὶ σήμερα, γιὰ τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τοὺς ἀγωνίστηκαν κίβλας οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ἡ ὅλη ἐξέλιξη, πού μέσα της ζοῦμε καὶ ἐνεργοῦμε, εἶναι ἐδῶ μπρὸς στὰ μάτια μας ἔτοιμη καὶ τελειωμένη.... καὶ τὰ αἴτια εἶναι καθαρά γιὰ κείνον, πού ξέρει νὰ διαβάξῃ μέσα στὸ βιβλίο τῆς ἱστορίας....». Ἐπειτα, μὴν ξεχνᾶμε, πὼς εἶναι καὶ ἡ ἐποχὴ πού τὸ σχολεῖο μας καυχιέται, καὶ θέλει νὰ τὸ πιστεῦῃ, πὼς μᾶς τὴ δίνει τέλεια.

Ὅταν θέλουμε νὰ μιλήσουμε γιὰ λαὸ, πού πρωτοφαινεται σὲ μιὰ χώρα, ἡ λογικὴ σειρά στὰ διανοήματά μας θὰ εἶναι: νὰ παρουσιάσουμε τὸ λαὸ αὐτὸ ποιὸς εἶναι καὶ ποιὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ μπορεῖ νὰ ἔχῃ, νὰ γνώρισουμε τὴ χώρα, πού θὰ τὴν κατοικήσῃ μόνιμα κι ἀκόμα νὰ κοιτάξουμε τοὺς προκατόχους του καὶ τὸν πολιτισμὸ τους. Αὕτη θὰ εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ σειρά, πού θὰ δώσουμε στὸ ὕλικὸ ἀρχίζοντας τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Θὰ δώσουμε τὴ φύση καὶ θέση τῆς χώρας σὰν κάτι ξεχωριστὸ κι ἀμέσως ὕστερα θὰ βάλουμε τὸ Α' μέρος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τὴν «Προϊστορικὴ ἐποχὴ» χωρισμένο σὲ δυὸ κεφάλαια Α' «Ἀρχὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» καὶ Β' «Οἱ προέλληνες καὶ ὁ πολιτισμὸς τους».

Ἀμέσως γεννιέται τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ διάλεγμα τοῦ ὕλικου. Τὸ ὕλικὸ γενικὰ εἶναι ἀπέραντο καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ξέρουμε τί θὰ δώσουμε στὸ παιδί. Ἐδῶ θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ προπάντων ἡ σκέψη, πὼς ἡ παιδεία πρέπει νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀνθρώπινη κοινωνία κι ἐκεῖ νὰ τελειώσῃ. Δὲν εἶναι ἡ παιδεία προσπάθεια νὰ δώσουμε στὸ παιδί τὴν πελώρια πνευματικὴ κληρονομία, πού μᾶς ἀφήσαν οἱ περασμένες γενιές, νὰ φτιάσουμε δηλαδὴ τὸν τύπο τοῦ ζωντανοῦ λεξικοῦ. Ἡ παιδεία φτιάχνει ἀνθρώπους γιὰ τὴ ζωὴ τὴ σημερινὴ καὶ θὰ δώσῃ ἀπὸ τὰ περασμένα ἐκεῖνο, πού θὰ χρησιμεύσῃ γιὰ νὰ κατανοηθῇ αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ νὰ ἐξυπηρετηθῇ. Καὶ στὸ βιβλίο τῆς ἱστορίας λοιπόν, μόνον τὸ τυπικὸ καὶ τὰ γενικὰ φανερώματα θὰ πάρουν θέση. Μόνον ἔτσι θὰ κατορθώσῃ τὸ παιδί νὰ συγκρατήσῃ τίς διάφορες μορφές τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, πού συνέχειά τους εἶναι ἡ μορφή πού ζῆ κι αὐτὸ σήμερα.

Σύμφωνα τώρα μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὸ διάλεγμα τοῦ ὕλικου καὶ τὴν ἀπαίτησί μας γιὰ τὴν ἐκθεσὶ στὸ κεφ. «Θέση καὶ φύση τῆς χώρας», τὸ βιβλίο θὰ δώσῃ τὸν ὀριζόντιο καὶ κάθετο διαμελισμὸ τῆς Ἑλλάδας, φροντίζοντας νὰ κάμῃ αἰσθητὸ στὸ παιδί τὸ ρόλο, πού θὰ παίξῃ αὐτὴ ἡ κατασκευὴ στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, πού θὰ ζῆσῃ ἐδῶ. Νὰ δείξῃ δηλαδὴ ποιὸι εἶναι οἱ φυσικοὶ δρόμοι, πού θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ λαὸς αὐτὸς μπαίνοντας στὴ χώρα, πὼς τὰ βουνὰ κι οἱ θάλασσες θὰ κανόνιζαν τίς σχέσεις του καὶ ἀνάμεσόν τους καὶ μὲ τίς γειτονικὲς χώρες κι ἀκόμα πὼς θὰ τὸν ἐσπρωχνε ἡ τέτοια κατασκευὴ σὲ ὀρισμένες μορφές ζωῆς. Στὸ κεφ. «Ἀρχὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» τὸ βιβλίο, ἀφοῦ δώσῃ τὴν κατα-

(') K. J. Beloch, Griechische Geschichte, I. 1, σελ. 47 ἐκ. 2α.

γαυγή του λαού, που παρουσιάζει, θα εκθέσει τη ζωή του σ' ένα τέτοιο πάνω-κάτω σκελετό. 1) *Υλική ζωή*: ασχολίες - κατοικία - τροφή - ντύσιμο κ.τ.λ. 2) *Οικογένεια*: σύνθεσή της - γάμος - θέση γυναίκας κ.τ.λ. 3) *Καθεστώς περιουσιακό*: Ιδιοκτησία - οικογενειακή περιουσία - κληρονομία κ.τ.λ. 4) *Οργάνωση κοινωνική και πολιτική*: συγγενικές ενώσεις στενές, πιο πλατιές, πατρία - φυλή - άρχηγοί κ.τ.λ. 5) *Πνευματικά και καλλιτεχνικά φαινόμενα*: Γλώσσα - παραδόσεις - μουσική - τέχνες - αρχιτεκτονική κ.τ.λ. 6) *Θρησκεία*: λατρεία στους νεκρούς - θεοποίηση στις φυσικές δυνάμεις κ.τ.λ.

Στο σκελετό αυτό θα δοθεί βέβαια η ζωή, που υποθέτουμε πως ζούσε ο λαός αυτός τη στιγμή, που έρχεται στην Ελλάδα, μα μαζί θα δοθεί και η τυπική μορφή της ζωής αυτής της μετανωμοειδούς, που είναι ζωή που την πέρασαν και τόσο άλλοι λαοί. Και τελευταία έρχεται το κεφ. «Οι προέλληνες και ο πολιτισμός τους». Το παιδί πρέπει να γνωρίσει τους λαούς, που κατοικούσαν πριν από τους Έλληνες, όπως και τον πολιτισμό τους. Είναι ανάγκη να δει ποιά κατάσταση ήταν δημιουργημένη στη χώρα από πιο μπροστά, γιατί έτσι μόνον θα καταλάβει, πως ο νεοφερμένος λαός, που τον είδε μόλις πριν σε τόσο χαμηλή θέση έφτασε τόσο γρήγορα στην Μυκηναϊκή άκμή. Το κεφάλαιο αυτό είναι από τα πιο ουσιαστικά της Ιστορίας. Θα γνωρίσει ο μαθητής σ' αυτό τους πρώτους καινουργίους σταθμούς της ανθρώπινης εξέλιξης, τη λιθική και τη χαλκή εποχή, που έχουν ανυπολόγιστη σημασία και ιστορική, μα και παιδαγωγική. Είναι απαραίτητο να νοιώσει το παιδί πόσο μεγάλη αξία έχει η κοινωνική ζωή, να παρακολουθήσει τα ελατήρια, που σπρώχνουν τον άνθρωπο σε δράση, να δει τον κόπο και τον αγώνα, που έκαμε για να φτάσει εκεί που είναι. Για τέτοια διδασχή το υλικό είναι πλούσιο σ' αυτές τις δύο εποχές. Θα δει το παιδί, πως παλεύει ο άνθρωπος στην αρχή για να βρει την τροφή του και πως σιγά-σιγά ύστερα αγωνίζεται να γίνει κύριος και να εκμεταλλευτεί τη φύση. Βέβαια τέτοιο δούλεμα θα γίνει από το Δάσκαλο, το βιβλίο θα περιοριστή να δώσει μόνο τα γενικά χαρακτηριστικά και τις τυπικές λεπτομέρειες, μα όσο το δυνατό πιο καθαρά και έντονα. Θα διατηρήσει λοιπόν το διάγραμμα που έδωκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο: *Υλική ζωή - Οικογένεια - Καθεστώς περιουσιακό - Οργάνωση κοινωνική και πολιτική - Πνευματικά και καλλιτεχνικά φαινόμενα - Θρησκεία*. Όμως πρέπει να δείξει την άμοιβαία επίδραση ανάμεσα στα στοιχεία αυτά της ζωής κι επειδή συμβαίνει εδώ ένα απ' αυτά να παίξει τον κύριο ρόλο, έτσι που να δίνει τον τόνο σε όλα τα άλλα, πρέπει το στοιχείο αυτό να το δώσει διεξοδικότερα και να το κάνει συνειδητή τη σημασία του. Στη λιθική λοιπόν εποχή, θα δώσει όλα τα στοιχεία, μα θα επιμείνει περισσότερο στο πρώτο, την *υλική ζωή*. Τις πρώτες ασχολίες και προσπάθειες του πρωτόγονου ανθρώπου, (τροφή εργαλεία, κατοικία), κι έπειτα τις χαρακτηριστικές αλλαγές στη νεολιθική εποχή, που τελειοποιεί τα εργαλεία, προσέχει κάπως τη γη, μα δε δένεται απ' αυτή, που ήμερώνει τα ζώα, θραίνει με κλωστές φυτικές, βράζει το φαί του σε χύτρες πήλινες και που στο τέλος φτιάχνει μονιμότερη κατοικία, συνοικισμούς, ακροπόλεις (Διμίτι, Σέσκλο).

Και με την άραιη χρήση του μετάλλου, θα βάλει το παιδί στη νέα περίοδο τη χαλκή, δίνοντας σαν καρπό της εδώ στην Ελλάδα, τον Κρητικό και το Μυκηναϊκό πολιτισμό. Θα διατηρήσει κι εδώ το διάγραμμα δίνοντας τις διάφορες αλλαγές, μα θα τονίσει προπάντων εκείνο, που χαρακτηρίζει τη νέα περίοδο. Έτσι και στους δυο πολιτισμούς θα επιμείνει στην *υλική ζωή, στην πολιτική και*

κοινωνική κατάσταση και στα καλλιτεχνικά φαινόμενα. Στην Κρήτη έχουμε ζωική πια άπασχόληση στη γεωργία, σύνδεσμο με τη γη ισχυρό. Παράλληλα ζωρότατη κίνηση βιομηχανική και έμπορική, που δημιουργούν κέντρα - πόλεις. Έχουμε κράτος ενιαίο με ισχυρή άριστοκρατία από γαιοκτήμονες και δυνατά άρχοντα, το βασιλέα με σχέσεις εξωκρατικές επίσημες. Πυκνή επικοινωνία με γείτονες (Κύπρο - Αίγυπτο). Μια καλλιτεχνική πρόοδο μοναδική, που δείχνει πόσο ο τεχνικός πολιτισμός είχε προχωρήσει (ανάχτορα Φαιστού - Κνωσού. Σχέδια πόλεων. Γουρνιά). Το βιβλίο πρέπει να δώσει καθαρά τη νέα αυτή πρόοδο. Κι ύστερα να δώσει τη μορφή, που πήρε η πρόοδο αυτή εδώ στην Ελλάδα (Μυκήνα - Τίρυνθα) από τα ελληνικά πια φύλα δουλεμένη. Κρατίδια μέσα σε ελάχιστο χώρο, βασιλιάδες δυνατοί με άριστοκρατία μα πιότερο πυργοδεσπότες (ακροπόλεις). Γύρω τους ο λαός που καταγίνεται μόνο στη γεωργία και χτηνοτροφία για αυτό δε δημιουργούνται πόλεις μα άραιοι συνοικισμοί. Ανάπτυξη τέχνης με δικό της τύπο μ' όλη την επίδραση από την Κρήτη (Μυκήνα - Τίρυνθα) κ.τ.λ.

Το παιδί έτσι βήμα με βήμα παρακολουθεί τις πρώτες προσπάθειες της ανθρωπότητας. Βλέπει την εξέλιξη συνολικά, αίτιολογικά, ενιαία μπροστά στα μάτια του να περνάει χωρίς χάσματα με αυστηρή συνέπεια. Και μέσα στο όλο αυτό βλέπει τη χώρα που μελετάει, όχι σαν κάτι χωριστό, μα σφικτά δεμένη με το σύνολο που παίρνει απ' αυτό, μα και δίνει. (Διμίτι - Σέσκλο - Κνωσός - Φαιστός Μυκήνες - Τίρυνθα).

.

Και τώρα ως κοιτάξουμε την πρώτη από τις σχολικές ιστορίες, που έτυχε να βρω μπροστά μου. Στη σύντομη χωρογραφία της Ελλάδας γράφει: «*Επίδρασις του κλίματος και της φυσικής διαπλάσεως του εδάφους επί των κατοίκους. — Η ποικιλία του κλίματος καθιστά τους Έλληνες υγιείς, πνευματώδεις και φαιδρούς, η δε ποικιλία των προϊόντων εξεγείρουσα την ψυχικήν αυτών διάθεσιν τους παρεκίνηει εις το να είναι φιλεργοί. Αλλ' απωσδήποτε τα προϊόντα της ελληνικής γης δεν ήσαν άφθονα και οι άρχαιοι Έλληνες έσεμνύνοντο, διότι δια του κόπου απέκτων τον πλοῦτον και πάντα τα συντελούντα εις την ενημερίαν του βίου. Η κατάκτησις της χώρας και υπό των όρέων και υπό της θαλάσσης συνετέλεσεν εις την ίδρυσιν και ανάπτυξιν τοπικών πολιτειών αυτονόμων και ανεξαρτήτων κ.τ.λ.*» Δηλώνω πως το χωρίο είναι μεταφερόμενο κατά συνέχεια. Πρέπει να προσέξουμε την κενότητα και το πομπώδικο σ' όλο αυτό το κομμάτι που κάνει τον αναγνώστη σχεδόν να ξεχνάει τι πρόκειται να διδαχτή, το παιδί σ' αυτό το κεφάλαιο. Στις ασυνάρτητες αυτές κρίσεις, που είναι άφαιρέσεις από πολύπλοκους συνδυασμούς βλέπουμε έμεις κάποια ουσία, γιατί ξέρουμε τα πράματα, αλλά το παιδί τι νόημα θα βγάλει; Πρέπει να προσέξουμε ακόμα την άκαιρη ήθικολογία και το δήθεν φρονηματισμό που «οι Έλληνες δεν είχαν άφθονα τα προϊόντα, αλλά έσεμνύνοντο, διότι δια κόπου απέκτων τον πλοῦτον. (Θυμηθίτε τα παράπονα του Ησίοδου, τους αγώνες των άγροτών κ.τ.λ.). Και προπάντων να συλλογιστούμε τι ζητούσαμε έμεις από το κεφάλαιο «Θέση και φύση της χώρας» και τι μας δίνει το βιβλίο, τότε θα καταλάβουμε πόσο παρανόησε ο συγγραφέας τη σημασία του κεφαλαίου που έδινε.

Ας προχωρήσουμε όμως στα παρακάτω κεφάλαια. Αμέσως έπειτα δίνει το

Α', μέρος δηλ. την προϊστορική εποχή για κεφ. Α', ενώ τον πολιτισμό της τον βάζει για Β' κεφάλαιο. Ο συγγραφέας φαίνεται δεν ξεχωρίζει καθαρά το όλο από τα μέρη. Αρχίζει λοιπόν έτσι: 1) Προέλληνες - Πελασγοί - Η Κρήτη και το Μινωϊκό κράτος. Πρόκειται να παρουσιάσει στο παιδί τις δύο εποχές λιθική και χαλκή και να δώσει τον τρόπο της ζωής των λαών, που κατοικούσαν πριν από τους Έλληνες. Ας δούμε την εικόνα τους.

«Κατά τους παλαιότερους χρόνους κατοικούν εις την Ελλάδα διάφορα προελληνικά φύλα... (τά αναφέρει...) Πάντες οι ανωτέρω μνημονευόμενοι λαοί δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ γλωσσολογία. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ διδάσκει, ὅτι οἱ προελληνικοὶ οὗτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὠμίλουσαν γλῶσσαν, οἱ ὁποῖα δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικήν. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν μεταξύ των στενῶς συγγενεῖς ἕνεκα τοῦ γλωσσικοῦ των ἰδιώματος, εἶχον κοινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ ἀνήκον εἰς ὁμοφυλίαν εἰς τὴν ὅποσαν ὑπήγοντο καὶ οἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Καππαδόκῃ, Λυκίῳ, Πιυδαίῳ, Κίλικῃ. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐπὶ χιλιετηρίδας πρὸ τοῦ τριαχιλοστοῦ ἔτους π.χ. εὐρισκόντο εἰς πρωτογενῆ κατάστασιν. Κατοικούν ἐντὸς σπηλαίων ἢ εἰς καλύβας ἐκ ξύλων καὶ ἐκ καλάμων, τὰ ἐργαλεῖα των καὶ τὰ διάφορα σκεύη ἦσαν λίθινα. Λείψανα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐρέθησαν πανταχοῦ τῆς Β. Ἑλλάδος καὶ ἐν Ἀττικῇ». Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ μαθαίνει τὸ παιδί ὁλόκληρη τὴ λιθική ἐποχή. Θέλει νὰ κοιτάξουμε μάλιστα τὴν περιέργη οἰκονομία τοῦ κεφαλαίου, πὺν ἐνῶ ἀραιδιάζονται μὲ εὐλαβητικὴ προσοχὴ ὅλα τὰ ὑποθετικὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν ἀρχαίων προκατόχων καὶ τὰ μέρη πὺν ἔμειναν ἢ πῆραν, μέσα σὲ τρεῖς σειρὰς περνᾷ σὰ σκιὰ ὀλότελα καὶ χωρὶς κανένα λογικὸ εἰρμό ὁ πολιτισμὸς τους «Κατοικούν ἐντὸς σπηλαίων ἢ εἰς καλύβας κ.τ.λ.» Κι ὅμως πρόκειται γιὰ τρόπο ζωῆς, πὺν ἡ ἀνθρωπότητα τὸν ἔζησε χιλιάδες χρόνια καὶ πὺν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ τὸν ξέρη ὁ μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο. Ἐπειτα προχωρεῖ ἀμέσως συνεχίζοντας στὴ χαλκή ἐποχή. «Πρῶτοι αἱ Κυκλάδες νῆσοι καὶ ἰδίως ἡ Κρήτη ἐξῆλθον ἐκ τῆς πρωτογενοῦς καταστάσεως καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζονται. Εἰς τὰς χώρας ταύτας πολλὸ πρὸ τοῦ διαχιλοστοῦ ἔτους π.χ. εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ χαλκὸς καὶ ὀρείχαλκος διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων, ὅπλων καὶ σκευῶν. Συνοικισμοὶ καὶ πόλεις ἰδρύθησαν πανταχοῦ καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκτοτε ἀνεπτύχθη πυκνὴ συγκοινωνία μεταξύ τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κυκλάδων. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη πυκνὴ συγκοινωνία μεταξύ Κρήτης καὶ τῶν κυκλάδων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀφ' ἑτέρου. Ἡ Αἴγυπτος τότε ὑπερεῖχε πολλὸν κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ ἡ συγκοινωνία μετ' αὐτῆς συνετέλεσεν πολλὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ δύο πόλεις ὑπερέχουν ἐν Κρήτη» ἡ Κνωσὸς καὶ ἡ Φαιστός. Καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας πόλεις ἐν ἀρχῇ τῆς 2ης χιλιετηρίδος ἐκτίσθησαν κολοσσιαῖα καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα. Εἰς τὴν Κνωσὸν συνεκεντρώθη ἅπασα ἡ πολιτικὴ δύναμις τῆς νήσου καὶ ἤρχισε γοργῶς νὰ προσδεύη ἡ τέχνη. Ἐν ἀρχῇ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ἡ τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς καθόλου ἀνῆλθεν ἐν Κρήτη εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ ἡ Κνωσὸς σὺν τῷ χρόνῳ ἔγινε πρωτεύουσα μεγάλου μοναρχικοῦ κράτους. Ὁ περιφημότερος ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Κρήτης ὑπῆρξεν ὁ Μίνως. Τὸ κράτος τοῦ Μίνως ἐξτείνεται ἐφ' ὅλης τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐπὶ τῶν παραθαλασσίων χωρῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους τοῦ Μίνως, τὴν ἐπικράτησιν τῆς ναυτιλίας τῶν Κρητῶν, καὶ τὴν διάδοσιν ἐν γένει τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα

Μινῶα, τὸ ὅποῖον ἀπαντᾷ ἐν Κρήτη . . . (ἀναφέρει ὅλους τοὺς τόπους)... Ἡ Κρήτη διετέλει εἰς ἐπισήμους πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Κρητὲς καὶ λοιποὶ νησιῶται ἀπεστέλλοντο εἰς Αἴγυπτον κομίζοντες δῶρα πρὸς τὸν βασιλέα Τουθμῶσιον Γ'. πολύτιμα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἔργα μινωικῆς τέχνης . . . Τὸ Μινωϊκὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμᾷ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος π.χ.»

Ἄν παραβάσουμε, κείνο πὺν ἔπρεπε νὰ δοθῆ στὸ κεφάλαιο αὐτὸ, μ' αὐτὰ πὺν δίνει ὁ συγγραφέας, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση, πὺν ὁ ἀέρας φέρνει κομμένες φράσεις ἀπὸ μιὰ ὀμίλια. Θαρρεῖς ἀκόμα κι ὁ συγγραφέας, ἐπειδὴ δὲν ἔχει οὐσία, ψάχνει νὰ βρῆ λέξεις. Ταχυδαχτυλογικὰ ἐμφανίζει καὶ ἔξαφανίζει μιὰ ὀλόκληρη βαθμίδα τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, τὴ χαλκή ἐποχή, μὲ τὰ λόγια «πρῶτοι αἱ Κυκλάδες καὶ ἰδίως ἡ Κρήτη ἐξῆλθον ἐκ τῆς πρωτογενοῦς καταστάσεως (θυμόμαστε κι αὐτὴν πὺν τὴν ἔδωκε) καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζονται. Εἰς τὰς χώρας ταύτας πολλὸ πρὸ τοῦ διαχιλοστοῦ ἔτους π.χ. εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ χαλκὸς καὶ ὁ ὀρείχαλκος». Οἱ πόλεις φυτρώνουν σὰν μανιτάρια καὶ μάλιστα «πανταχοῦ» ὅπως λέει ὁ συγγραφέας, ἐνῶ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔδω στὴν Ἑλλάδα μόνο στὴν Κρήτη ἔχουμε πόλεις, γιὰτὶ ἄλλοῦ δὲν ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὸ σχηματισμὸ τους. Ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς στριφογυρνᾷ γύρω ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ συγγραφέα, μὰ σὰν νὰ μὴ ἔχη τίποτα οὐσιαστικὸ δίνεται σὲ λέξεις καὶ φράσεις χωρὶς κανένα λογικὸ εἰρμό, ὅπως ὁ Τουθμῶσιος μὲ τὰ δῶρα του, ἢ προσπάθεια νὰ πειθοῦμε, πὺν ἦταν σπουδαῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς μὲ τὴ διάδοσιν τῆς τοπωνυμίας Μινῶα κ.τ.λ.

Καὶ στὸ τέλος μᾶς παρουσιάζει τοὺς Ἕλληνες.

«2) Οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῶν».

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν κλάδος τῆς δυτικῆς ομάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ἢ Ἀρίας ὁμοφυλίας. Πόθεν καὶ διὰ τίνος ὁδοῦ οἱ Ἕλληνες μετηνῆστευσαν εἰς τὴν χώραν τὴν μετέπειτα ὀνομασθεῖσαν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἐν ταύτοις οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς 2ας χιλ. ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται ἀπὸ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Ποῖον ὄνομα ἔφερε τὸ Ἑλληνικὸν φύλλον, τὸ ὅποῖον πρῶτον κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ βορρᾶ δὲν εἶναι γνωστόν . . . » Καὶ μὲ 9-10 γραμμὲς ἀκόμα μᾶς λέει, ὅτι ἦρθαν πρῶτοι οἱ Ἴωνες, δεύτεροι οἱ Ἀχαιοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ Δωριεῖς. Μ' αὐτὲς τὶς γραμμὲς πὺν χολοσκάζει ὁ συγγραφέας, γιὰτὶ δὲν ξέρουμε «ποῖον ὄνομα ἔφερε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν φύλλον» πὺν ἦρθε στὴν Ἑλλάδα, γνωρίζει τὸ παιδί τοὺς Ἕλληνες, τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, τὸ βαθμὸ τοῦ πολιτισμοῦ τους σὰν πρωτοκατεβαίνουν σὸν τόπον, πὺν θὰ μείνουν γιὰ πάντα. Μ' αὐτὰ ὅμως ὁ συγγραφέας ἔδωκε, σὰ νὰ ποῦμε, τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ τὸ διάταγμα λέει νὰ διδάχνη «ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους». Προσκολλᾷ λοιπὸν τὰ Β' κεφ. «ὁ ἀρχαιότατος ἐν Ἑλλάδι πολιτισμὸς» πὺν τὸ χωρίζει σὲ δύο 1) Προκρητικὴ περίοδος 2) Κρητικὸς καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς σὲ 14 πυκνοτυπωμένους σελίδας καὶ μὲ μερικὲς εἰκόνες μάλιστα γιὰ νὰ γίνῃ τὸ «ἐποπτικῶς».

Εἶναι περιττὸ νὰ πῶ, πὺν ἔδω πρόκειται νὰ πληροφορηθοῦν τὰ παιδιά γιὰ ὅλα κείνα πὺν τὰ γνώρισαν σὰ σκιὰς στὸ Α' κεφάλαιο. Γιὰ γίνετα ὅμως; Λυπᾶμαι πὺν δὲν μπορῶ νὰ δώσω ὅλο τὸ κείμενο. Παρασύρθηκε ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴ λιγύστιχη μεθοδικὴ παρατήρησιν. «πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ». Πῆρε ὀλόκληρες περι-

γραφές άσκαπα από ιστορίες τέχνης, έτοιμο βλέπετε ύλικό, με τις πιο μικρές λεπτομέρειες, που εκεί βέβαια είχαν τη θέση τους, ενώ έδω δέν χρειάζονται και τις σερφίρει από παιδί. Περιγράφει αντίκειμενα, που τὸ παιδί πρέπει νά τὰ δῆ στο Μουσείο ἢ σὲ πίνακες μεγάλους· ἀλλιῶς κάθε περιγραφή εἶναι ἀκατανόητη, άσκαπη. Γίνεται μακρότατη περιγραφή γιὰ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ ἔπλα, γιὰ τὰ ξίφη που «κατέληγον εἰς μέγα κομβίον ἢ εἰς κεφαλὴν ἐξ ὀστοῦ ἢ ἐκ χρυσοῦ ἢ ἐκ πολυτίμου λίθου», γιὰ τόξο που «κατεσκευάζοντο ἐκ ξύλου ἴσως δὲ καὶ ἐκ κεράτων ζφών κ.τ.λ.» Γιὰ τὰ ἀγγεῖα που στήν ἀρχὴ «ἦσαν χονδροειδῆ ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου, μελανὰ ἢ ἐρυθρά», κα ἔπειτα «γίνονται λεπτότερα καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ σχήματα», γιὰ κεῖνα που εἶναι «κατ' ἀρχὰς ἁμαυρά» ἔπειτα γίνονται στυλπνά, ἀλλὰ που εἶναι «πολύχρωμα καὶ ποικιλόχρωμα» καὶ ἀκόμα ἀλλὰ που ἔχουν «ἔδαφος κίτρινον ἢ ὑπόλευκον φυσικόν, τὰ δὲ κδσμήματα αὐτῶν διὰ στυλπουῦ μέλανος ἢ μελανοκαστανοῦ χροῖματος» κ.τ.λ.

Παίρνει δυσανάλογη ἔκταση ὁ τρόπος τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ λατρεία νεκρῶν. Ἐκεῖ μέσα πιά ὁ συγγραφέας χάνει τὰ χρονικά ὄρια που περιγράφει ὅπως καὶ τὰ τοπικά καὶ βλέπουμε ἀφελέστατα, πῶς οἱ προέλληνες δηλαδή οἱ ἄνθρωποι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς πυροσιάζονται νά μιλοῦν «εἰς ἅπται στον ἑλληνικὴν γλῶσσαν» «Κούρη σοι χθὼν ἐπάνωθεν πέσοι» ἢ «ἔστω σοι ἡ γῆ κοίρη». Καὶ τὸ χειρότερο μᾶς δίνει ὀλόκληρη τὴν ἐθιμοτυπία των γιὰ τις θρησκευτικὲς τελετὲς τῶν νεκρῶν γιὰ ἐποχὴ, που δέν ξέρουμε καλὰ καλὰ, τί περίπου πίστευαν παρὰ κάνομε συμπερασμούς. «Πᾶσαι αἱ ἱεροτελεστία ἐτελοῦντο μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἡ κατ' οἶκον θρησκεία δὲν εἶχε κανόνες ὁμοιομόρφους, οὐδὲ τυπικὸν κοινόν. Ἐκάστη οἰκογένεια εἶχε τὰς ἱεροτελεστίας τῆς, τὰς ἰδιαιτέρας ἐοχτίας τῆς, τὸ τυπικὸν τῶν δεικνείων τῆς καὶ τοὺς ἕμνους τῆς. Οἱ νεκροὶ δὲν ἐδέχοντο ἄλλην λατρείαν παρὰ τὴν τῶν ἀπογόνων των. Εἰς τὰς ἐπιταφίους τελετὰς ἀπηρεθεύετο ἡ παρουσία ἀνθρώπων μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ θανόντος». Μεταφέρει δηλαδή θεσμούς κοινωνικοὺς τῆς ἱστορικῆς πιά ἐποχῆς, μάλιστα τοῦ 8ου καὶ κάτω αἰῶνα ἀγνωσίνας, πῶς ἕνας τέτοιος τρόπος λατρείας, ὅπως ἦταν στήν Ἀθήνα, εἶχε γιὰ προῦπόθεση ὄρισμένους ὄρους, που στήν ἐποχὴ που μιλάει ὁ συγγραφέας δέν ἦταν. Καὶ προχωρώντας, μᾶς πληροφορεῖ πῶς αὐτὴ ἡ θρησκεία... «ἦτο οὕτως εἰπεῖν λαϊκὴ, διότι αἱ ἀρχαιόταται γενεαὶ εἶχον δευτέραν θρησκείαν, τὴν θρησκείαν τῆς ὑλικῆς φύσεως». Τί νά θέλη νά πῆ με τὸ «λαϊκὴ». Ὅπως καὶ νά τὸ πάρη κανεῖς εἶναι λάθος. Γιατὶ ἂν λέγοντας λαϊκὴ θέλη νά κάμη τὴν ἀντίθεση με τὸ κληρικὴ, εἶναι ἡ πιο ἀστοιχείωτη ἱστορικὴ ἀναγκοίθεια, ἀφοῦ ἔδω τέτοια τάξη δέν εἶχε δημιουργηθῆ. Ἄν πάλι τὸ παίρνη με τὴν ἔννοια, πῶς ἦταν θρησκεία τοῦ κατώτερου λαοῦ ἀκόμα πιο ἀνίστόρητο, γιὰτὶ ἴσα-ἴσα ἡ ἀριστοκρατία ἔδωκε μεγάλη σημασία στήν προγονικὴ λατρεία καὶ τοὺς τάφους.

Ὁμολογῶ βέβαια πῶς μέσα στο ἀκατανόητο αὐτὸ ὑλικό, που φαίνεται πῶς τὸ ἔβιαε ὁ συγγραφέας μόνο καὶ μόνο γιὰ νά ἱκανοποιηθῆ ἢ μεθοδικὴ παρατήρηση που δίνει τὸ πρόγραμμα, ὑπάρχουν καὶ σωστά· μὰ πάλι τόσο κομματιασμένα ἄψυχα, τόσο ἄσαρῆ, τόσο χωμένα, που καταντοῦν νά μὴν ἔχουν πιά σχεδὸν καμιά σημασία.

Τὸ Α' αὐτὸ μέρος παίρνει συνηθισμένα 22 ὡς 28 σελίδες πυκνοτυπωμένες τοῦ διδαχτικοῦ βιβλίου καὶ διδάσκεται μέσα σὲ 4 ὡς 5 ὥρες στὰ σχολεῖα μας.

Οἱ ἴδιες σελίδες περίπου φτάνουν γιὰ νά δοθῆ τὸ ὑλικό σύμφωνα με τις γενικὲς γραμμὲς που ἔδωκα παραπάνω. Ὅμοια φτάνουν καὶ οἱ ἴδιες ὥρες γιὰ τὴ διδασκαλία, ὅπως θά δοῦμε στο Γ' μέρος τῆς μελέτης, στήν ἐφαρμογὴ. Μόνο που προστέθηκαν 3 ὥρες Μουσείου συνδυασμένες με τὴν χειροτεχνία.

Ὅ,τι εἶδαμε στο Α' αὐτὸ μέρος ἐξακολουθεῖ πιο χειρότερα σ' ὀλόκληρο τὸ βιβλίο. Ἡ ἀσυναρτησία, ἡ ἀσάφεια εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ του. Περνοῦν ὀλότελα σὰν σκιὲς σπουδαῖα περιστατικά ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ χωρὶς καμιά διασάφηση, καμιά αἰτιολογία καὶ πρὸς πάντων χωρὶς καμιά λογικὴ συνοχὴ, ὥστε νά φανῆ ἡ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς κοινωνίας. Ἔτσι λ.χ. δημιουργοῦνται στήν ἑλλ. κοινωνία τέτοιοι ὄροι ζωῆς που φέρνουν ἀναγκαστικὰ τοὺς ἀποικισμούς, τύπο που γεννιέται κάτω ἀπὸ ὄρισμένες συνθήκες σὲ κάθε χώρα καὶ που πρέπει τὸ παιδί στο γυμνάσιο νά τις γνωρίση. Κι ὅμως ὁ συγγραφέας γράφει στο σχετικὸ κεφάλαιο ἐντελῶς αἰφνιδιαστικά. «Οἱ ἑλληνικοὶ ἀποικισμοὶ ἀρχοῦν ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ δέν ἐξέρχονται τῶν ὀρίων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Μεταξὺ τῶν παλαιότατων ἀποικιῶν πρέπει νά θεωρηθῆ κ.τ.λ.» Με τὸν ἴδιο τρόπο περνοῦν πολιτειακὲς μεταβολὲς, ἀλλάζει σύνθεση ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἀπὸ ἀγροτικὴ καὶ γίνεται ἀστική, σχηματίζεται ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, χωρίζονται οἱ ἐλεύθεροι σὲ τάξεις, ἀρχίζουν οἱ ἀγῶνες τῶν ἀγροτῶν κ.τ.λ.. Καὶ δέν πρόκειται καν γιὰ οἰκονομὰ τῆς ὕλης τοῦ βιβλίου, γιὰτὶ αὐτὴ πιά σὲ κάνει νά ἀγαναχτῆς σὲ ὄρισμένα μέρη. Ἔτσι, στο κεφάλαιο «Ἡ πολιτεία τῆς Σπάρτης», ἐνῶ μένει ἀνεξήγητη ἡ νέα ὀργάνωση «πολιτεία», ἐνῶ μέσα σὲ 2-3 λέξεις δίνονται οἱ νέοι θεσμοὶ καὶ οἱ κοινωνικὲς τάξεις, ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ «ἐν πλάτει», πῶς «Φαῖδροι ὄμιλοι θηρευτῶν ἀκολουθοῦμενοι καὶ ἀπὸ τὰ πεφημισμένα λακωνικά (ἔτσι με χοντροὰ γράμματα μὴ τυχὸν ξεχαστῆ ἢ σπουδαῖα πληροφορία) κυνάρια ἀνήρχοντο τὰς δασώδεις κλιτῦς τοῦ Ταυγέτου, ὅπου ὑπῆρχεν ἀνεξάντλητον κυνήγιον ἀγροῶν αἰγῶν καὶ χοίρων, ἐλάφων καὶ ἄρκτων. Αἱ ἀγροὶ σπυλάδες, ἐπὶ τῶν ὀποίων κατὰ τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἔτους ἐπικάθηται ἀδιάλυτος ἡ χιών, παρεῖχον ἱκανὴν εὐκαιρίαν κ.τ.λ.» Ἔχοιμε, συχνότατα, κρίσεις σὰν καὶ αὐτὴ «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει τὰ πρωτεῖα μεταξὺ πασῶν τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου. Κέκτηται ἀμέτρητον πλοῦτον. Διὰ τοῦ πλοῦτου τούτου δύναται νά ἐκφράξῃ ὄχι μόνον τὰ ποικίλα φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς διαφοροτάτας καταστάσεις τῆς ψυχῆς»!! Εἶνε στιγμὲς που γίνεται φανερό πιά, πῶς ὁ συγγραφέας κοίταξε μόνο τὸν τύπο, χάνοντας κάθε σεβασμὸ καὶ γιὰ τὸ παιδί καὶ τὸ ὑλικό. Ἔτσι δίνει αὐτὲς τις λίγες γραμμὲς γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα. «Ὁ Πλάτων ἐξέτεινε καὶ συνεπλήρωσε τὴν περὶ ἠθικῆς καὶ τοῦ κόσμου σοκρατικὴν φιλοσοφίαν, ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ ὄλον τοῦ κόσμου. Καθ' ὄλου ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἡ ὑψηλὴ ἐκφρασις τῆς ἰδεολογίας (idealism) καὶ ἐν πολλοῖς, ταυτίζεται πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ.»! Καὶ στο κεφάλαιο «ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπτυξις μέχρι τοῦ 8ου αἰ.» μᾶς πληροφορεῖ πῶς «Σημαντικὸν εἶναι ὅτι μεταξὺ ὄλων τῶν ἀρετῶν τιμᾶται κατ' ἐξοχὴν ἡ δικαιοσύνη, μία ἔννοια, τῆς ὀποίας καὶ αὐτὴ ἡ λέξις λείπει παρ' Ὀμήρω.» (Κακομοίρα «Θέμις»). Ἔτσι δίνεται καὶ ὁ πολιτισμὸς που φαίνεται καθαρό, πῶς μπῆκε στο βιβλίο μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ τὸ ἀπαιτεῖ τὸ πρόγραμμα. Ὁ κύριος σκοπὸς ὅμως νά γνωρίσουμε, στο παιδί τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἀνθρωπότητας στο σύνολό της, ξεφεύγει ὀλότελα.

Δε θα ήθελα να επιμένω περισσότερο, γιατί ο σκοπός μου δεν είναι η κριτική των διδαχτικών βιβλίων, δε μπορώ όμως να μη δώσω δυο τρία κομμάτια χαρακτηριστικά της κατάστασης αυτής. Το χωρίο που δίνω, το παίρνω με το πρώτο άνοιγμα από ιστορία, που έχουν στις έμπορικες σχολές. Δίνει ο συγγραφέας το χαρακτηρισμό της τέχνης της Έλληνιστικής εποχής μ' αυτά τα λόγια μόνο: «Είς την τέχνην βλέπομεν την επίδρασιν του πνεύματος της Ανατολής. Η μεγαλοπρέπεια των Αιγυπτιακών ναών, τα φανταστικά ανάκτορα της Περσεπόλεως, τα έργα της Βαβυλώνας, τα έργα των Ινδιών έδίδαξαν εις τον Έλληνα καλλιτέχνην νέας αντιλήψεις περί τέχνης, νέα σχέδια. Του ένέπνευσαν το υπερβολικόν και τον ρεαλισμόν.»

Κι ένα άλλο κομμάτι, συχωροχάρτι όπως φαίνεται ειρηνιστικό για το «έργο του Αλέξανδρου».

«Ο Αλέξανδρος δεν υπήρξε μόνον μέγας στρατηγός, αλλά και μέγας πολιτικός. Η εκστρατεία του δεν είχε χαρακτήρα κατακτησεως, αλλά μάλλον μελέτης των χωρών. Ο Αλέξανδρος συνωδευετό υπό πολλών σοφών... Εκτός αυτού ο Αλέξανδρος ήθελε να συνενώση την Ανατολήν με την Δύσιν. Να εξαλείψη κάθε διαφοράν μεταξύ των Ελλήνων και των βαρβάρων, ήθελεν οι Έλληνες και οι Βάρβαροι να αποτελέσουν ένα λαόν.»

Τα ίδια πάνω-κάτω λόγια λέει κι η ιστορία που κοιτάξαμε πριν, μόνο αυτή σπεύδει να μ'ς δώσει πως «επεδόθη ο Αλέξανδρος μετά μεγαλειέρας δραστηριότητος εις την συγχώνευσιν των δύο κόσμων». «Προσεκάλεσε, γράφει εις τα Σούσα πάντας τους μεγιστάνες, ίνα παραστούν εις μεγάλην εορτήν, την άπολαν παρασκευάσεν επί τη ένώσει και συγχωνεύσει των Ελλήνων και των Ασιατών. Πρώτος ο Αλέξανδρος έδωκε το παράδειγμα της... ένώσεως ταύτης συζευχθείς την πρεσβυτέραν θυγατέρα του Δαρείου Στάτειαν... Ογδοήκοντα εκ των επιφανεστέρων στρατηγών και φίλων τον αννεξέχθησαν Περσίδας παρθένους... Δεκακιςχίλιοι έπλοης Μακεδόνες στρατιώται ένυμφεύθησαν Ασιατίδας, εις πάσας δε ο Αλ. έδωκε βασιλικήν προίκα. Διά της εορτής των έν Σούσις τελεσθέντων γάμων συνετελέσθη συμβολικώς ή συγχώνευσις της Δύσεως και της Ανατολής και έλαβεν υπόστασιν ή μιξελληνική ιδέα...»

* * *

Και θα μπορούσε κανείς να δώσει άπειρα παραδείγματα παρμένα από όλες τις έγκεκριμένες ιστορίες. Γιατί, λυπάμαι που το λέω, αν βγάλη κανείς ώρισμένες προσπάθειες, όλες οι άλλες είναι γραμμένες στο ίδιο καλούπι. Αυτός είναι ο θλιβερός απολογισμός από το πρώτο όργανο, το βιβλίο, που διαθέτουμε για την ιστορική μόρφωση του παιδιού. Λέξεις, πολλές λέξεις χωρίς ουσία, νοήματα χωρίς κανένα λογικό είδημό, κρίσεις που αλληλογρονθόκοπούνται, καμιά φορά μάλιστα στο ίδιο κεφάλαιο, γιατί είναι άρπαγμένες από μεγαλύτερα συγγράμματα γραμμένα με διαφορετικώτατες αντιλήψεις. Όλα περνούν μπροστά από το παιδί σαν σκιές ακαθόριστες, τίποτα καθαρό, τίποτα ένιαίο, τίποτα αιτιολογημένο. Ούτε καν πρόκειται για οικονομία στο ύλικό, ίσα-ίσα έχουμε μίαν άσκοπη σπατάλη σε πράγματα περιττά. Μά κι αν καμιά φορά γίνει προσπάθεια να συντομέψουν το ύλικό βγαίνουν τερατοφυγήματα σαν κι αυτό το κεφάλαιο.

Αι Θήβαι: «Η ήγεμονία της Σπάρτης δεν διήρκεσε πολύ. Αι Θήβαι είναι ή

αίτιά της καταπτώσεώς της. Αι Θήβαι ή κυριώτερα πόλις της Βοιωτίας, υπήρξε ή πατρίς δύο μεγάλων ποιητών του Ησιόδου και του Πινδάρου. Κατείχον αι Θήβαι δευτερεύουσαν θέσιν εις την Ελλάδα μέχρι του Κορινθιακού πολέμου. Οι Θηβαίοι είχαν λάβει μέρος εις την συμμαχίαν κατά της Σπάρτης. Διά τουτο αυτή ήθέλησε να τους τιμωρήση. Με την βοήθειαν των αριστοκρατικών των Θηβών κατέλαβον οι Σπαρτιῆται την Καδμείαν». Δεν πρόκειται για επιγραφές, όπως θα νόμιζε κανείς, είναι το ίδιο το κεφάλαιο δλάκερο.

Συλλογιστήτε τώρα το παιδί, που κατά τή συνηθισμένο τρόπο, αποστηθίζει το κομμάτι αυτό και τα άλλα τα όμοιά του, τι πολύτιμο καιρό χάνει. Νομίζει κανείς πως είναι γραμμένα για να δώσουν τροφή στο μεγάλο μας έλάττωμα την επιπολαιότητα. Κι έπειτα, τι μπορεί να μείνη στο κεφάλι του παιδιού από τις άσυνάρτητες αυτές κι αποστραγγισμένες από κάθε ζωή και ουσία γραμμές; Τίποτα απολύτως τίποτα. Όστε ή μόνη άπαίτηση, που έχει το Υπουργείο από το βιβλίο να δώσει το ιστορικό ύλικό στο παιδί δεν πραγματώνεται.

(άκολουθεί συνέχεια)

ED. SPRANGER

Η ΑΙΩΝΙΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (*)

Φυσικά ο νέος από πριν έχει ένα «εγώ». Μάλιστα φαίνεται, σά να είναι όλως διόλου «εγώτητα» (egoität). Ένας φυσικός, άφελής εγωϊσμός, που το κάθε τι το δίνει και το έξαρτά από τον εαυτό του. Όμως αυτό το εγώ στα παιδικά χρόνια παρακολουθεί τόσο άυτονόητα και φυσικά κάθε ένέργεια και κάθε φανέριωμα της ζωής του παιδιού, ώστε δε γίνεται χωριστά συνειδητό, παρά φαίνεται συνυφασμένο με τον έξωτερικό κόσμο και τους άλλους ανθρώπους. Και πολύ σωστά αυτή ή φυσική άφέλεια και ή τέλεια πρόσαρμογή στους όρους της φυσικής ζωής θεωρήθηκε σά χαρακτηριστικό γνώρισμα της προεφηβικής ηλικίας. Είνε αλήθεια, πως προ πάντων στα άγόρια ξεχωρίζει πιά σ' αυτή την ηλικία ή τάση για ψυχική αυτοτέλεια και ανεξαρτησία. Μά αυτό γίνεται μέσα στην παιδική σκέψη, μιά σκέψη με δικούς της νόμους και δικό της δίκαιο, που δεν βρίσκειται στο ίδιο επίπεδο

(*) Στο πρώτο μέρος της μελέτης του («Αναγέννηση» Τόμ. 1 σελ. 37) ο Spranger έθεσε το πρόβλημα των κλασικών σπουδών από μιά βαθύτατη άποψη. Η κλασική μόρφωση έχει για άφρητρία της στους νεώτερους χρόνους την εποχή της «Αναγέννησης». Τότε ο δυτικός πολιτισμός βρήκε στη μελέτη των αρχαίων στήριγμα σημαντικώτατο για το ψυχικό του ξύπνημα. Από τότε οι νεώτεροι λαοί μορφώνουν τους νέους με την σπουδή της αρχαιότητας. Όμως σήμερα έγινε προβληματικός ο δεσμός αυτός μεταξύ μορφωτικού σχολείου και μελέτης του αρχαίου κόσμου. Για να ξαναζωντανέψη ή αξία του για μ'ς, είναι άναγκη πρώτα πρώτα οι φιλόλογοι να ξεκινάν από το ζωντανό παρόν και από τή ζωντανή νεότητα και έπειτα είναι άναγκη να βρεθῆ ποιά σχέση υπάρχει ανάμεσα στη ζωή των νέων, που ωριμάζει σύμφωνα με δικούς της νόμους και τή σπουδή των αρχαίων. Αν δε βρεθῆ ή σχέση αυτή, ή κλασική μόρφωση καταντά άδειο κοπάνισμα λέξεων. Ο Spranger πιστεύει, πως στην ψυχή κάθε νέου έρχεται ή στιγμή, ή ανάλογη με την «Αναγέννηση» του ανθρώπου στο 15^ο αιώνα. Αυτό θα μ'ς δείξη στα έρχόμενα μέρη της μελέτης του έρευνώντος την έφηβική ψυχή κατά τρέπο πρωτότυπο. Σ. Μ.

μέ τη σκέψη και τὸν κόσμο τῶν μεγάλων και γιὰ τοῦτο συγκρούεται μ' αὐτόν, και φέρνει πόνο στὴν ψυχὴ τοῦ νέου.

Τῆ στιγμῆ πὸν τὸ ἐγὼ, σὰν κάτι πιά ξεχωριστὸ και ἰδιαίτερο συγκριθῆ με τὰ πράγματα και τοὺς γύρω ἀνθρώπους, γεννιέται στὴ συνείδηση ἕνας νέος κόσμος. Τὸ πρῶτο γνώρισμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ μοναξιά του: τὸ ἐγὼ μόνο του ἀποτραβιέται και ἀπομονώνεται ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο. «Δὲν εἶναι λοιπὸν ὅλα γιὰ μένα και ἕνα με τὴ ζωὴ μου ὅλα μου εἶναι ξένα, και δὲ μποροῦν πιά νὰ με καταλάβουν». Χάθηκε πιά, σκίστηκε ἡ ἀπλοϊκὴ φυσικὴ ἐνότητα τοῦ ἐγὼ και τοῦ ἄλλου κόσμου. Με τὴ συνείδηση τοῦ ἐγὼ γεννιέται και ἡ συνείδηση ἑνὸς ἄλλου, πὸν ξαφνικὰ γίνεται ξένο και γιὰ τοῦτο «*Ὅχι ἐγὼ*». Τὸ σπουδαιότερο εἶναι πὸς ἐξαιριεῖται πιά ἡ γέφυρα, πὸν ἔνωνε τὸ παιδί με τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὡς τώρα αὐτοὶ ἦταν ἕνα κομμάτι τῆς δικῆς του ζωῆς ἢ και δὲν ἴπτηρχαν· τώρα γίνονται πὸ ξένοι, πὸ προβληματικοὶ ἢ φανερόνονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ψυχικὸ του ὄριζοντα.

Ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας γεννιοῦνται ἀπὸ τὸ πρωτόγονο αἰσθημα τῆς ἰδιαιτερότητας και τῆς ψυχικῆς μοναξιάς. Ἡ ζωὴ στὸ ἔξῃς περνάει ἀκολουθώντας δύο δρόμους: ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος προσπαθεῖ νὰ πάρη μέσα της τὸν κόσμο, νὰ τὸν κάμῃ δικό της, ἰδιοκτησία της· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλει νὰ βάλῃ τὴ σφραγίδα τοῦ ἐγὼ της στὸ περιεχόμενο τοῦ κόσμου, νὰ τὸ μεταδημιουργήσῃ, κάνοντάς το ἔκφραση τῆς ἐσωτερικότητάς της και ἀποδίνοντάς το πάλι στὸν ἔξω κόσμο. Ἔτσι πάλι ἡ ζωὴ ἐνώνει τὸ ἐγὼ με τὸν ἄλλο κόσμο. Μήπως και ὅλη ἡ ζωὴ δὲν εἶνε μιὰ τέτοια προσπάθεια με χίλια δυὸ μέσα και τρόπους νὰ φέρνωμε σὰ ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία και ἀλληλεπίδραση τὸ ἐγὼ μας με τὸν ἔξω κόσμο; Μόνο ὁ θάνατος κόβει αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἢ καλύτερα τὴν ἀποτελεῖώνει!

Ὅσο πὸ ποικιλότητα εἶνε συνυφασμένη ἡ ψυχὴ με τὸν ἔξω κόσμο, τόσο και πὸ πολύμορφα ἀνακινεῖται ἡ ζωὴ, πὸν ἀρχινάει τώρα με τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία. Ἀδιάκοπα ἀλληλοπηρεάζονται ἡ πρόσληψη και ἡ διαμόρφωση, ἡ ἀπόκτηση ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο και ἡ δημιουργία με τὴν ἐσωτερικὴ ἐπεξεργασία. Και ἡ δημιουργικότητα αὐτὴ χρησιμεύει γιὰ κριτήριο τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τώρα στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, κάθε δράση κάθε ἐνέργεια παίρνει τὴν ἀντίστοιχη μορφή τῆς ψυχῆς, πὸν δημιουργεῖ. Ἡ ὕλη, πὸν παίρνει ἀπ' ἔξω και ζῆ ἡ ψυχὴ καταντᾷ πιά νὰ εἶναι τὸ ἀκατέργαστο ὕλικό, πὸν πάνω σ' αὐτὸ γυμνάζεται και μαθητεύει ἡ ψυχὴ.

Μ' αὐτὴ τὴ σημασία πὸν ἀποδίνουμε στὴν δημιουργικότητα, σχετίζεται και κάτι ἄλλο. Ὅσο κι ἂν φαίνεται πὸς ἡ ζωὴ σκορπιέται σὲ ἀσύνδετα μέρη με τὶς διαφορὲς ἐνεργειές της, μολαταῦτα μόλις σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ἀποχτᾷ τὴν ἐνότητα ἑνὸς συνόλου. Πρῶτη φορὰ τώρα αἰσθανόμαστε τὴ ζωὴ μας σὰ μιὰν ἀποστολή, ἕνα καθῆκον, πὸν δὲ μας ἐπιτρέπει νὰ καταπιανόμαστε τὸ κάθε τι ἐπιπόλαια και νὰ τὸ ἐχτελοῦμε πρόχειρα. Μπορεῖ στὰ περιφερειακὰ μέρη νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ ἀκόμα ἀσύνδετη, στὸ κέντρο ὅμως ὑπάρχει ἕνα ἐγὼ, πὸν συσχετίζει τὸ κάθε τι με τὸν ἑαυτό του, τὸ χωνεύει ἀφομοιώνοντάς το και ἔτσι πάλι τοῦ δίνει νέα μορφή.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ σημεῖο ἀνακινιοῦνται τώρα πρῶτη φορὰ ὅλα τὰ μέρη τῆς ζωῆς, πὸν ὡς τώρα ἦταν ἀσύνδετα και ἀποκλεισμένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ τὰ ἐνοιωθε χωρὶς νὰ συμμετέχῃ ἐσωτερικὰ ἢ ψυχρὴ ἐπενεργώντας και διαμορφώνοντάς τα. Τώρα τὰ ζοῦμε και τὰ αἰσθανόμαστε σὰν παραλλαγές τοῦ αὐτοσυνα-

σθήματος, σὰ διαφορὲς φάσεις τοῦ ἐγὼ. Τὰ ἔξῃ μέρη, πὸν μποροῦμε σ' αὐτὰ νὰ ἀναλύσωμε τὸ πολυσύνθετο σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ παρουσιάζονται στὴν ἡλικία αὐτὴ σὰ διὰφορα μέρη τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς (*).

Τὸν κόσμο τῶν πραγμάτων προσπαθεῖ νὰ ἐπιηρεάσῃ ὁ νέος με τὴν *οἰκονομικὴ ἐργασία*. Πρῶτη φορὰ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξυπνᾷ ἡ τάση τῆς οἰκονομικῆς αὐτοτέλειας και ἡ συνείδηση τοῦ ἀτομικοῦ βιοποριστικοῦ κέρδους. Ἔτσι ὅμως μᾶς παρουσιάζεται και μιὰ ἰσχυροποίηση τοῦ αὐτοσυναίσθηματος, γιὰ τὴν αἰτία τῆς οἰκονομικῆς ἐργασίας δὲν εἶνε μονάχα ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ὑπαρξή, μιὰ και ἡ θέληση νὰ δώσωμε στὰ πράγματα ἰδιότητες ἀξίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀνάλογα με τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν του. Ὁ χειροτέχνης ἀγαπᾷ τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας του, γιὰ τὴν εἶνε ἡ ἔκφραση τῆς θέλησης και ἰκανότητάς του, πὸν δημιουργοῦν ἀξίες. Και ἐνῶ τὸ παιδί δὲν ἔχει ἀκόμα τὸ οἰκονομικὸ ἐγὼ, ξανοίγεται ξαφνικὰ στὸν ἐφηβο μιὰ πλευρὰ τοῦ κόσμου, πὸν τὸν κεντρίζει νὰ κινηθῇ και νὰ δουλέψῃ.

Μὰ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξυπνᾷ και ἡ *θέληση γιὰ τὴ γνώση*. Ὅχι μονάχα σὰν ἐπιθυμία νὰ μάθῃ—αὐτὴν τὴν εἶχε και τὸ παιδί, ἀλλὰ σὰν κλίση στὴ θεωρία και τὴ συστηματοποίηση. Τώρα νοιώθει πὸς πρέπει νὰ μπῆ ἕνα ὄριο, ἕνας φραγμὸς ἀνάμεσα στὴ νομιταξία τοῦ κόσμου και στὸ ἀτομικὸ, θερμὸ συναίσθημα. Ὅπως με τὴν οἰκονομικὴ, ἔτσι και με τὴ γνωστικὴ τάση του θέλει νὰ γίνῃ ὁ κύριος τῶν πραγμάτων, θέλει νὰ τὰ κατακτήσῃ, ἔστω και οὐτοπικὰ στὴν ἀρχή. Ἄλλη εἶνε ἡ στάση τοῦ ἐνήλικου μπροστὰ στὰ πράγματα, πὸν ξέρει τοὺς νόμους και τὴν πορεία τοῦ κόσμου και ἄλλη τοῦ παιδιοῦ, πὸν με τὴ φαντασία του ἐμφανώνει τὸν κόσμο και ζῆ πάντα με φόβο, ἀφοῦ δὲ μπορεῖ ὑπολογίζοντας νὰ προβλέψῃ. Τὸ ἐγὼ στὸν ἐφηβο ἐλευθερώνεται προσπαθώντας νὰ μάθῃ τοὺς νόμους τοῦ κόσμου. Φυσικὰ αὐτὸ εἶνε μιὰ προσπάθεια, ἕνας σκοπὸς οὐτοπικὸς γιὰ τὸ σ' ὅλα τὰ συστήματα τῆς γνώσης, ὅσο ἀντικειμενικὰ κι ἂν φαίνονται, ὑπάρχει πάντα και τὸ μερίδιο τοῦ ὑποκειμένου, πὸν προσπάθησε νὰ γνωρίσῃ τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο, δὲ χάνονται δηλ. ποτὲ τὰ σημάδια τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς. Και μολαταῦτα μόνο με τὸ χωρισμὸ τῆς καθαρῆς γνωστικῆς λειτουργίας ἀπὸ κάθε ὑποκειμενικὴ συμμετοχὴ και με τὴν ἐξύψωση της σ' ἕνα ἐπίπεδο, πὸν νὰ μποροῦμε πάνω σ' αὐτὸ νὰ ὑποβάλωμε ὅλα στὴν ψυχρὴ και ἀντικειμενικὴ ἔρευνα, μόνο ἔτσι θὰ κυριαρχοῦσε τὸν ἔξω κόσμο τὸ συνειδητὸ ἐγὼ, ἡ ψυχὴ, πὸν ξύπνησε.

Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία και ἐλευθερία τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς εἶναι και ἡ ἀντίθετη τάση, πὸν παρουσιάζεται τώρα με τὴν ἴδια δύναμη, ὅπως και ἡ χωριστικὴ τάση. Τὸ ἀτομο δηλ. θέλει νὰ περιπλέξῃ τὸ ἐγὼ του με τὰ πράγματα με τέτοιο τρόπο, ὥστε αὐτὰ νὰ ἀντιπροσωπεύουν και νὰ συμβολίζουν τὴν ἐσωτερικότητά του, τὴν ψυχὴ, πὸν πάλαιψε προσπαθώντας νὰ ἔκφραστῇ με τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ. Εἶναι

(*) Ὁ Spranger στὸ περίφημὸ του βιβλίον «*Lebensformen*» (Μορφές τῆς ζωῆς. Halle, Niemeyer 1914) ἀναλύει τὸ σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ σὲ ἔξῃ μέρη. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ του νόμο. Και ἀνάλογα με τὴ θέση, πὸν παίρνει ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νόμους στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ξεχωρίζεται και ἔξῃ κύριες μορφές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Οἱ μορφές αὐτὲς τῆς ζωῆς και ἀνάλογα μ' αὐτὲς οἱ ἀνθρώπινοι τύποι εἶναι: Ἡ οἰκονομικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ κοινωνικὴ, ἡ θρησκευτικὴ, ἡ καλλιτεχνικὴ και ἡ ἐπιστημονικὴ. Ἐδῶ λοιπὸν προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὰ ἴδια ἔξῃ μέρη τοῦ πολιτισμοῦ ἀντιπροσωπευμένα στὴν ψυχὴ τοῦ ἐφήβου και τὸ κατορθώνει με μιὰ θάυμασια ἀνάλυσή της. Σ. Μ.

πιθανό, πώς αὐτὴ ἢ ὁρμὴ εἶναι καὶ ἡ ζύρω βίαση, ποὺ γέννησε τὴν καλλιτεχνία. Ἡ τέχνη ἐμφανίζει τὸ ὕψος τῆς. Καὶ ἔτσι ξαναβρίσκουμε στὶς λέξεις, στοὺς τόνους, στὴν πέτρα καὶ στὰ χρώματα τὸ εἶδωλο τῆς ψυχῆς, ποὺ τοὺς ἔδωκε μορφή. Ἄν ἡ καθαρή γνώση θέλει νὰ χαριῆται ἕνα σύνολο ἀνάμεσα στὸν κόσμον, ποὺ ὑπακούει σὲ νόμους ἀπαράβατους, καὶ στὸ συναισθηματικὸ καὶ ἀνυπότακτο ἐγώ, ἡ καλλιτεχνία ἀντίθετα θέλει νὰ ἐνώσει αὐτοὺς τοὺς δυὸ κόσμους, τὴν ξένη καὶ ἀπὸ διαίτητη γνωστὴ ζωὴ τῶν πραγμάτων μὲ τὴν ἀτομικὴ ζωὴ. Ἡ δημιουργικὴ φαντασία ἀναδημιουργεῖ τὴν πραγματικότητα δίνοντάς της τὴ μορφή καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ. Μ' αὐτὸ τὸ παιγνίδι τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων ἐλευθερώνεται καὶ ἡ ψυχὴ, σηκώνεται ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ, φυσικὴ ἀνάγκη καὶ ἔτσι ἀδέσμευτη ἀνασάλπει στὴν ἐλευθερία τῆς δικῆς τῆς ὀντότητας.

Ἡ ἀνώτατη ὁμοίως μορφή τῆς ἰδανικῆς κυριαρχίας τῆς ψυχῆς πάνω στὴν πορεία τοῦ κόσμου παρουσιάζεται ἐκεῖ, ὅπου ἡ ψυχὴ μὲ ἔργα καὶ στοχασμοὺς γίνεται ἕνα μὲ τὸν κόσμον, καὶ δὲν αἰσθάνεται πιά καμιά ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ ἐγώ καὶ τὸ ἄλλο—ἐγώ. Τὸ ἐγώ προχωρεῖ ὡς τις προϋποθέσεις καὶ τις ῥίζες τῆς ὑπαρξῆς του, αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ἐκεῖ μέσα κρυμμένο, ἐκεῖ, ποὺ ξαναβρίσκει τὴ μεγάλη παγκόσμια θέληση, ἢ ὅπως θέλει ὁ καθένας νὰ ὀνομάξῃ τὸ Θεό του. Αὐτὴ τὴ μεταφυσικὴ κλίση τὴ βρίσκουμε στοὺς ἔφηβους. Γιατὶ δὲν εἶνε δυνατό νὰ αἰστανθοῦν συνειδητὰ τὸ χωρισμό, τὴν ἀτομικοποίησιν χωρὶς νὰ τοὺς γεννηθῇ μιὰ ἀνήσυχη λαχτάρα. Μὰ στὴν ἀνήσυχον αὐτὴ λαχτάρα κρύβεται ἡ ἀρχὴ τῆς θρησκείας, ὅπως καὶ ἂν φανερωθῇ ἢ σὰν ἀγώνισμα νὰ βροῦμε τὸ Θεὸ ἢ σὰν μακάριος πόθος γιὰ μιὰ ἡρεμὴ ἔνωση. Ὅποιος ἀνακαλύπτει τὸν ἑαυτό του, ἀνακαλύπτει καὶ τὸ Θεό, ἔστω καὶ σὰν πρόβλημα, σὰν ἀμφιβολία, σὰν ἄρνηση—καμιά φορὰ καὶ ἡ ἀθεΐα εἶνε βαθεῖα θρησκευτικὴ. Ἐγὼ καὶ Θεὸς εἶναι ἔννοιες συναρτημένες, ὅπως τὸ «Ἐγώ» καὶ «Ἐσύ».

Μὰ καὶ τὸ γύρω ἀνθρώπινο κόσμον βρίσκει ὁ ἔφηβος μέσα στὸ αὐτοσυναίσθημά του μὲ δυὸ μορφές. Σὰν ἀγάπη καὶ σὰ θέληση νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ ἐγὼ του στοὺς ἄλλους.

Ὅς ἀρχίσουμε μὲ τὴν ἀγάπη, τὴ συμπόνια. Γιὰ κάθε συμβίωση χρειάζεται ὁ ἕνας νὰ καταλαβαίνει τὸν ἄλλο. Μὰ ἡ κατανόηση τοῦ ἄλλου εἶναι ἀδύνατο πράγμα, ἂν δὲν προηγηθῇ ἡ ἀγάπη. Ἐτσι ἡ γνώση τῆς ψυχικῆς κατάστασης τοῦ ἄλλου, ἡ ἐναίσθηση (Einfühlung) καὶ ἡ συμπάθεια πηγαίνουν μαζί. Ἐννοοῦμε τὴ συμπάθεια σ' ὅλους τῆς τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιον φιλία τῆς στιγμῆς ὡς τὴν αὐταπάρνηση. Μὰ ὡς μὴν ξεχνοῦμε, πὼς καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι μιὰ μορφή τοῦ αὐτοσυναίσθηματος, τῆς αὐτοσυνείδησης, πιθανὸ τόσο πιότερο ὅσο πιὸ αὐταπαρνητικὴ εἶναι. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ καὶ ἡ πρώτη ἀνακάλυψη τῆς ἀτομικῆς δικῆς μας ἐσωτερικότητας γίνεται, ὅταν τὴ φέρουμε σὲ ἐπικοινωνία μὲ ἄλλες ψυχές, μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φιλία. Γιὰ τὰ παιδιὰ συνήθως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δὲ γίνονται προβλήματα καὶ δὲν εἶναι ἀτομικότητες, ὑπάρξεις μὲ δική τους ζωὴ καὶ ρυθμό. Γιὰ νὰ ἀνησυχῆσουμε καὶ ἐνδιαφεροῦμε γιὰ τοὺς ἄλλους, πρέπει νὰ ξυ-

1) Πολὺ πιὸ συμπαθητικὸς εἶναι ὁ ἄθεος, ποὺ ἀνησυχῆσε καὶ προβληματίσθη τὴν προέλευσιν καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ ἐγὼ του ἀπὸ τὸν ἀδιάφορο, ποὺ περιφρονεῖ κάθε θρησκευτικότητα καὶ ἀπὸ σκοπιμότητα συμμορφώνεται μὲ ὅλες τῆς κοινωνικῆς ἀπαιτήσεις. Ὁ πρῶτος εἶναι στὸ βάθος θρησκευτικὸς, ὁ δεύτερος εἶναι ἕνας ἀγύρτης ἀπὸ ἐπιπολαιότητα σκέψης. Σ.Μ.

πνήσωμε καὶ μεῖς καὶ νὰ ἀνησυχῆσωμε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας.

Πάρα πολὺ διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ τὴν κλίση τῆς συμπάθειας καὶ τῆς κοινωνικότητας εἶνε ἡ κυριαρχικὴ κλίση. Κάθε πολιτικὴ γεννιέται ἀπὸ τὴν προσπάθειαν νὰ ὑπερέχομε.

Κάπου θέλει ὁ καθένας νὰ βασιλεύῃ, ὡς εἶναι καὶ στὸ πιὸ μικρὸ χωριό. Ὁ νέος συγκρίνει τὸν ἑαυτό του μὲ τοὺς ἄλλους, μετρᾷ τῆς δυνάμεις του, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, προστατεύει τὴν ἰδιοκτησίαν του καὶ τὴν τιμὴν του διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ παιδί. Εἶναι πιὸ θερμὸς καὶ ὀρμητικὸς καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ πιὸ προσωπικὸς, γιατί συναιστανθῆκε, ὅπως τὴν οικονομικὴ, καὶ αὐτὴ τὴν πλευρὰ τῆς ζωῆς. Καὶ πὼς θὰ μπορούσε νὰ αἰστανθῇ τὸν ἑαυτό του σὰν ἄτομον, σὰν ξεχωριστὴ ὑπαρξὴ χωρὶς νὰ νοιώσῃ τὰ δικαιώματά του; Ἡ θέλησις ναποχτήσῃ δύναμιν καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ, εἶναι κάτι τόσο φυσικὸ καὶ τόσο πρωτόγονο στὸν ἄνθρωπον, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ παραμερισθῇ ὅτε ἀπὸ τὸ χριστιανοαλτροῦστικόν, ὅτε ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ πνεῦμα. Φυσικὰ τὰ μέσα τῆς ἐπικράτησις εἶναι πολὺ διάφορα στοὺς διάφορους ἀνθρώπους. Ἀπ' αὐτὰ μάλιστα φαίνεται καὶ πὼς ὁ καθένας αἰσθάνεται καὶ τι ἀξία δίνει στὸ ἐγὼ του. Οἱ γυναῖκες θέλουν νὰ ἐπικρατοῦν μὲ τρόπο πολὺ διαφορετικὸν παρὰ οἱ ἄνδρες καὶ οἱ στρατηγοὶ διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς λόγιους. Ὁ καθένας ἀγωνίζεται προσπαθώντας νὰ ἐκφράσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐσωτερικότητα, τὴν ψυχοσίστασιν του. Τὰ «δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου», ποὺ γι' αὐτὰ ὁ καθένας ἀγωνίζεται, εἶνε πολὺ πιὸ ποικίλα ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ διακηρύξανε στὰ 1789.

Μὲ λίγα λόγια: Οἰκονομία καὶ ἐπιστήμη, καλλιτεχνία καὶ θρησκεία, κοινωνία καὶ πολιτεία εἶνε οἱ νέοι κόσμοι, ποὺ σ' αὐτοὺς θὰ ἐγκατασταθῇ σὰ νέος ἄποικος ὁ ἔφηβος. Μπορεῖ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ νὰ τὰ εἶχε καὶ πρὶν, τώρα δμως ἀλλάζουν χαραχτήρα. Ἡ σοβαρότητα τῆς ζωῆς πηγάζει ἀπὸ τὴν τάσιν καὶ προσπάθειαν νὰ φανερωθῇ τὸ κρυμμένο ἐγὼ σ' αὐτὲς τῆς μορφῆς καὶ νὰ τοῦ δοθῇ νέα εὐκαιρία μ' αὐτὰ τὰ ἀντικειμενικὰ περιεχόμενα νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἑαυτό του.

Μὰ ἂν καὶ κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ μέρη τῆς ζωῆς δὲ λείπη στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, μολταῦτα εἶνε διάφορη ἡ σημασία τους στοὺς διάφορους νέους καὶ δὲν παρουσιάζονται σ' ὅλους τὸν ἴδιον καιρὸν. Εἶνε φυσικὸ ἀπ' ὅλες τῆς μορφῆς τῆς ζωῆς νὰ παρουσιασθῇ πρώτη ἐκεῖνη, ποὺ ἡ ἀντίστασις τοῦ ὕλικου τῆς εἶνε πιὸ μικρὴ. Ἐτσι στὴν τέχνη ἡ ἰδιονομία τοῦ ὕλικου τῆς τουλάχιστον φαινομενικὰ εἶναι ἐλάχιστη. Ἀντίθετα ἡ οικονομικὴ ἐργασία βρίσκει πάντα οικονομικοὺς, τεχνικοὺς καὶ φυσιολογικοὺς φραγμοὺς καὶ ἐμπόδια ἡ γνώσις χρειάζεται αὐστηρότητα, ἀντικειμενικότητα καὶ καταπίεσιν κάθε ὑποκειμενικῆς, συναισθηματικῆς ῥοπῆς· κάθε βαθεῖα θρησκευτικὴ ἀπαιτεῖ αὐταπάρνησιν γιὰ νὰ βρῇ ἀνώτερον καὶ ὑψηλότερον δεσμὸν μὲ τὸ Θεόν, ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶνε τόσο εὐκολόπλαστο ὕλικόν, ὥστε νὰ μπορῇ ὁ καθένας χωρὶς μεγάλη πείρα γρήγορα γρήγορα νὰ τοὺς δώσῃ μορφήν ἀντίστοιχὴν μὲ τῆς ἐλπίδες καὶ τὰ ἰδανικά του. Μονάχα στοὺς καλλιτεχνικοὺς κλάδους ὑπάρχει τόπος καὶ γιὰ τὴν ὑποκειμενικὴν ζωὴν. Μὰ καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῆς καλλιτεχνίας ὁ νέος διαλέγει ἐκεῖνον, ὅπου ἡ φαντασία βρίσκει ἐλάχιστα ἐμπόδια. Τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ εἶνε τόσο εὐκολόπλαστο ὅσο οἱ λέξεις καὶ οἱ τόνοι. Γιὰ τοῦτο στὰ ἐφηβικὰ χρόνια νικᾷ ἡ κλίσις στὴν ποίησιν, τὴν ἠθοποιίαν καὶ τὴν μουσικὴν, ἐνῶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν ἰδιαίτην προδιάθεσιν σθῆναι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἡ εὐχαρίστησις γιὰ τὴν ἔγγραφον.

Ἐτσι ἐξετάσαμε τὴν σημασίαν, ποὺ ἔχουν οἱ νεανικῆς ποιητικῆς καὶ μουσικῆς

προσπάθειες από μια πιο πλατειά και βαθειά άποψη. Τα διάφορα καλλιτεχνικά είδη, που προτιμούν οι έφηβοι στις άρχες των συγγραμικών τους προσπαθειών, έχουν όλα τους κοινό γνώρισμα τὸν αυτοκαθρεφτισμὸ καὶ τὴν αυτοπροβολή. Ἡμερολόγια, ἐπιστολές, διηγήματα, λυρικά ποιήματα ἔχουν πολὺ μικρὴ ἀντικειμενικὴ ἀξία, γιατί γεννιοῦνται ἀπὸ τὴ μὴ μόνον πηγὴ τῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ ζωὴ καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν ἀντικειμενικὸ νόμο τῆς ζωῆς. Σπάνια οἱ νέοι προτιμούν καλλιτεχνικὲς μορφές, ὅπου χρειάζεται τὸ καθαντὸ χάρισμα τῆς «σύνθεσης», δηλ. μυθιστορήματα, ἔπη, δράματα καὶ ἂν τύχη νὰ προτιμήσουν, τότε ἀποτυγχάνουν. Γενικὰ ὅλες αὐτὲς οἱ κλίσεις καὶ ἡ κλίση στὴ μουσικὴ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ἡλικίας καὶ ὄχι ξεχωριστὲς ἰδιωτητές, πὸν νὰ μπορῆ καὶ νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὲς πὸ μέλλον. Ἡ φαντασία, πὸν στὰ παιδικὰ χρόνια ἔπαιρνε ἀνύποπτη μὲ μεγάλη ἀφέλεια τὰ δημιουργήματά της γιὰ πραγματικότητα, καὶ περίπλεκε μὲ περίεργο τρόπο πραγματικότητα καὶ ψυχικὴ διάθεση, ἔξακολουθεῖ καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία νὰ εἶναι τὸ ὄργανο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ζωῆς. Ἐχει μονάχι πιά μὲ πόνο ξεχωρίζει πραγματικότητα καὶ ποίηση στὴ μεγαλύτερὴ τους ἔχταση. Γιὰ τοῦτο γίνεται τόσο πολὺ ὑποκειμενικὴ καὶ χάνει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν πλαστικὴ δύναμη, πὸν εἶχε στὰ καθαντὰ παιδικὰ χρόνια. Ἡ λειτουργία της ἀλλάξε ὅλως διόλου. Ἐπικρατεῖ τώρα ἡ αὐτοπαράτηρηση, ἡ αὐτοανάλυση. Ἐνῶ πρωτότερα τὸ κύριο γνώρισμα τῆς φαντασίας ἦταν τὸ ἐπικὸ, τώρα εἶνε τὸ λυρικό. Ἔτσι διαδέχτηκε ἡ συναισθηματικὴ ἐποχὴ τὴν ἀπλοϊκὴ παιδική. Ἡ συναισθηματικὴ αὐτὴ ζωὴ εἶνε φαινόμενο τῆς ἡλικίας, γιατί ἡ τάση γιὰ τέτοια ζωὴ παρουσιάζεται πρῶς μὲ μεγάλη δύναμη σ' ὅλους τοὺς ἔφηβους.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

N. KAZANTZAKH

Η ΝΕΑ ΠΟΜΠΗΙΑ

Πρόπερσι, μιὰν ἀνοιξιάνικη μέρα, ἔνοιωσα ἀπροσδόκητη χαρὰ πλανώμενος στὰ ἔρηπια τῆς Πομπηίας: Ὁ οὐρανὸς ἦταν ἀλαφρὰ συνεφιασμένος, τ' ἀνοιξιάνικα χόρτα εἶχαν σκεπάσει τὰ κατώφλια καὶ τὲς ἀλῆς, οἱ δρόμοι ἦταν ὅπως μοῦ ἀρέσουν ἔρημοι καὶ ἐγὼ γύριζα ὀλομόναχος στὴν ἀδειανὴ πολιτεία, χτυπώντας τὸ ραβδί μου στὲς πέτρες, σφυρίζοντας.

Τὰ σπίτια ἦταν ἀνοιχτά, χωρὶς πόρτες, χωρὶς σκύλους, χωρὶς νοικοκύρηδες. Ἐμπαινα, ἔβγαινα, ἤμουνα εὐτυχής. Οἱ ταβέρνες, οἱ ναοί, τὰ θέατρα, τὰ λουτρά, ὅλα ἔρημα. Στοιὲς τοίχους κρατοῦσαν ἀκόμα, μέσα σὲ ξέθωφες μπογιές, γυμνὲς χορεύτρες, ἡλιθία ἔρωτόπαιλα, πετεινοὶ καὶ σκύλοι, θεοὶ καὶ ἀδιάντροπες χτηνοβασίλες.

Κάποιος ἤρθε πλάι μου καὶ μοῦ εἶπε ξαφνικά: «Ἔτσι νὰ δώση ὁ Θεὸς νὰ περπατήσω στὸ Παρίσι καὶ στὴ Λόντρα καὶ νὰ μιλῶ ρούσικα στοὺς συντρόφους».

Ἀνατρίχιασα καὶ φοβερὸ προαίσθημα κυρίεψε τὴν καρδιά μου.

Τὰ κελάρια τῆς Πομπηίας ἦταν γιομάτα: οἱ γυναῖκες ἦταν ξεσίπωτες, νιολουσαμένες καὶ στεῖρες: οἱ ἄντρες ἦταν ἔμποροι πονηροί, εἰρωνικοὶ καὶ κουρασμένοι. Οἱ θεοὶ ὅλοι — Ἕλληνες, Ἀφρικανοὶ καὶ Ἀσιάτες ἦταν ἐκεῖ μπουλούκι,

μαζωμένοι σὲ δημοκρατικὴν ἀθλιότητα, ἄπιστοι, δειλοὶ καὶ μοίραζαν μεταξύ τους πονηρὰ χαμογελώντας, τὰ πρόσφορα καὶ τὲς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων. Ὅλη ἡ πολιτεία ἦταν ξαπλωμένη στὰ πόδια τοῦ Βεζούβιου καὶ χαχάριζε ἀνέγνοιαστη.

Ὅλη ἡ Γῆς σήμερα μοῦ φαίνεται μιὰ Πομπηία, λίγη ὥρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη. Τὶ χρησιμεύει μιὰ τέτοια γῆς μὲ τὲς ἄθλιες γυναῖκες, μὲ τοὺς ἄπιστους ἄντρες, μὲ τὲς φάμπρικες, μὲ τὲς ἀρρώστειες; Γιατί νὰ ζοῦνε ὅλοι τοῦτοι οἱ ἔξυπνοι ἔμποροι, γιατί νὰ μεγαλώσουν ὅλα τοῦτα τὰ παιδιά καὶ νὰ καθήσουν κι αὐτὰ στὴ θέση, πὸν κάθονταν οἱ γονεοὶ τους, στὲς ταβέρνες, στὲς φάμπρικες, στὰ πορνεία; Ὅλη τούτη ἡ ὕλη ἐμποδίζει τὸ πνέμα νὰ περάση. Ὅτι πνέμα εἶχε, τὸ ξόδεψε δημιουργώντας ἕνα λιμπρὸ πολιτισμὸ — ιδέες, θρησκείες, ζωγραφιές, μουσικὴ, πράξι. Τώρα ξεθύμανε. Ἄς ἔρθουν οἱ βάρβαροι νὰ καθαρίσουν τὸ σωρὸ τοῦτο, ν' ἀνοίξουν καινούργια κοίτη στὸ πνέμα!

Μέσα στὸ στήθος μου ἔνοιωσα γιὰ πρώτη φορὰ ἕνα ὄρνιο σκληρὸ, ἀρπαχτικό, πὸν πεινάει καὶ δὲν ἀγαπάει τοὺς ἀνθρώπους. Εἶδα μὲ καθαρὸ, χαρούμενο μάτι τὸ σημεῖο τοῦ ἀνθρώπινου ξετυλίμου, ὅπου ἔλαχε νὰ γεννηθῶ, τὴ φοβερὴ τούτη κρίσιμη στιγμή, ὅπου ἕνας κόσμος σατίζει καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ πέση καὶ ἕνας ἄλλος κόσμος, σκοτεινός, ἄγριος, συντάζεται ν' ἀνεβῆ.

Βλέπω τὰ πλήθη, πὸν ὑποφέρουν καὶ πεινοῦν, νὰ χυμοῦν στὸ στρωμένο τραπέζι, ὅπου οἱ ἀρεντάδες κάθονται ναρκαμένοι, δυσκίνητοι ἀπὸ τὸ βαρὸν φαγοπότι. Ἡ στιγμή τούτη εἶναι ἡ πὸν γόνιμη καὶ τὴ γεύομαι ἀργά, βαθύτατα: Ἡ χίμαιρα φλογίζει τὰ πρόσωπα, πὸν κάνουν ἔροδο: οἱ ἄλλοι, ἐκεῖνοι πὸν κάθονται, γρικοῦν ξάφνου τὴ βουὴ καὶ στρέφονται. Στὴν ἀρχὴ γελοῦν, ὕστερα γλωμάζουν σκύβουν ἀνήσυχτοι κάτου καὶ διακρίνουν — οἱ δοῦλοι τους, οἱ ἐργάτες, οἱ κολίγοι, οἱ παραμάνες, οἱ μαγέρισσες, οἱ δοῦλες ἀνεβαίνουν. Ἰερὴ στιγμή! **Οἱ μεγαλύτεροι ἄθλοιστὴ σκέψη, στὴν τέχνη καὶ στὴν πράξι τελέστηκαν στὸ δρμητικὸ τοῦτο ἀνηφόρισμα τοῦ ἀνθρώπου.**

Εὐθὺς ὡς στρωθοῦν στὰ τραπέζια καὶ τοῦτοι, θ' ἀρχίσουν νὰ παχαίνουν καὶ νὰ ναρκαίνονται. Κι ἄλλα πλήθη τυραννισμένα θὰ σηκωθοῦν πάλι ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ θὰ πηγαίνουν πάλι μπροστὰ ἢ Πείνα, ἢ Χίμαιρα, ἢ Ἀδικία, — οἱ Ἀρχηγίνες τῶν ψυχῶν.

Κι ἔτσι αἰώνια, ρυθμικά, ἀκατάπαντα.

Ὅταν πολεμῶ ν' ἀγκαλιῶσω, ὅσο μπορῶ, ἀλάεργο τὸν κύκλο τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας καὶ νὰ μαντέψω τὸν ἀνεμο, πὸν ἀνεβάζει καὶ σπρώχνει ὅλα τοῦτα τὰ κύματα τῶν ἀνθρώπων — δέος μὲ κυριεύει.

Πῶς μπορῶ νὰ βρῶ ἕνα ρυθμὸ μέσα σὲ ὅλη τούτη τὴν καταιγίδα, πὸν νὰ σιγάξω τὰ φοβερὰ προαίσθηματὰ τῆς καρδιάς μου;

Σκύβω, περιορίζω τὴ ματιά μου στὸ μικρὸ τοῦτο ἀδιόρατο τόξο τοῦ ἀπεραντου κύκλου, στὴν ἐποχὴν ὅπου ζῶ, καὶ μάχομαι νὰ δῶ καθαρὰ τὸ σύγχρονο χρέος. Ἔτσι ἴσως μονάχι ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ μέσα στὴν ἐφήμερη στιγμή τῆς ζωῆς του νὰ ἐχτελέση κάτι ἀθάνατο, γιατί συνεργάζεται μὲ τὸν αἰώνιο ρυθμὸ. Βαθύτατα νοιάθω: ἕνας Ἀγωνιζόμενος ἀνηφορίζει ἀπὸ τὴν ὕλη στὰ φυτὰ, στὰ ζῶα, στοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάχεται γιὰ λευτεριά. Σὲ κάθε κρίσιμη ἐποχὴ ὁ Ἀγωνιζόμενος τοῦτος παίρνει καὶ νέα ὄψη. Σήμερα ἡ ὄψη του εἶναι τούτη: **Εἶναι ἀρχηγὸς τῆς σκοτεινῆς προλετάρικης τάξης πὸν ἀνεβαίνει.**

Μιὰ πλίστη καινούργια, πὸν καμιά σχέση δὲν ἔχει μὲ τὲς ἀναγνωρισμένες θρη-

σκεῖς, πνέει ἀπάνου στη γῆς. Σιγά ἀδιόρατα, οἱ ἑκαρῆς τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν. Ἡ ἡθική, ἡ ἀγωγή, οἱ δεσμοὶ ἔργου καὶ ἐργάτη, ἀτόμου καὶ συνόλου, μάχονται νὰ πάρουν νέαν ὄψη.

Κρίσιμη, ἀδύνηρη εἶναι ταῦτη ἡ στιγμή, ποὺ περνοῦμε. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ κέρως ἐκατόντησε δοῦλος τῆς μηχανῆς. Πιάστηκε στοὺς τροχοὺς τῆς, δὲ μπορεῖ πιά νὰ ξεριζώσει. Ξαπόλωσε τὶς δαιμονικὲς δυνάμεις τῆς ἕλης καὶ τώρα δὲ μπορεῖ πιά νὰ τὶς ὑποτάξει στὴ μυστικὴ ποιότητα, στὴν ψυχὴ του. Τὸ πνέμα ποὺ λευτέρωσε τὴν ἕλη, τώρα ὑλοποιεῖται αὐτό, γίνεται παράρτημα τῆς μηχανῆς ποὺ ἐρεῖρε, τὴν ἀκολουθεῖ σὺν ἕλη.

Πολλοὶ ἀνευροκόλοι προτείνουν: — «Ἡ μόνη σωτηρία εἶναι νὰ γυρίσωμε στὴν παλιὰν ἀπλότητα, νὰ λιγοστέψωμε τὶς ἀνάγκες μας, νὰ ξερκίσωμε τὴν πολυπλοκότητα ταύτη τῆς ζωῆς, ποὺ δὲ μᾶς ἀφήνει μιὰ στιγμή ἐλεύτερους. Ἔτσι μονάχα τὸ κάθε κομμάτι τῆς ἕλης, ποὺ θὰ δουλεῖ ὁ ἄνθρωπος θὰ γιομίζει ψυχὴ. Πῶς δουλεύειαν σὺν μεσαίωνα; Ἡ πέτρα, τὸ ξύλο, τὸ μέταλλο ζωντανεύειαν, ἀλάφρωναν, γίνονταν πνέμα κάτου ἀπὸ τὴν ὑπαμονετικὴν, ἐρωτικὴν ἀναπνοὴ τοῦ ἐργάτη. Ἄς ἀκολουθήσωμε καὶ μεῖς τὸ δρόμο τοῦτο ἄς γυρίσωμε πίσω!».

Ἔτσι ταῦτα μοῦ φαίνονται *ρωμαντικὲς, ἐπιπόλαιες λαχτάρεις*. Ν' ἀπλοποιήσωμε τὴ ζωὴ μας, νὰ γυρίσωμε πίσω στὸ μεσαίωνα, στὶς ἀγάπες τῶν πρώτων χριστιανῶν ἢ ἀκόμα πιά πίσω στὴν πρωτόγονη κοινοκτημοσύνη καὶ κοινογαμία τῶν ἀγριῶν — ὅλα ταῦτα εἶναι φαντασιῶς ἀνίκανων ἀνθρώπων. *Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲ γυρίζει πίσω· πάει μπροστά, συντρίβοντας ἄσους δὲ μποροῦν ν' ἀκολουθήσουν. Ἄς πᾶμε μαζί της! Κι ἀκόμα πιά πολύ: ἄς τὴ σπρώξωμε νὰ πάει πιά πέρα!* Ἔτσι μονάχα θὰ τὴ βοηθήσωμε νὰ περάσει τὴν περίοδο ταύτη τῆς μηχανοποίησης καὶ νὰ λευτερωθῇ. Ἡ λύση πάντα βρίσκεται μπροστά, ποτὲ πίσω.

Ὁ ἐργάτης δὲ μπορεῖ σήμερον, ὅπως στὸ μεσαίωνα, ν' ἀγαπήσῃ τὸ ἔργο του. Τὸ μεσαίωνα δούλευε μὲ ὑπομονή, μὲ ἔρωτα, τὴν ἕλη. Ἀμοιβὴ του θεωροῦσε ὄχι μονάχα τὸ μεροκάματο, μὰ πολὺ περισσότερο: τὴν ἀναγνώριση τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῆς πολιτείας, ποὺ τούδωκαν τὴν παραγγελία. Κι ἀκόμα μεγαλύτερη ἀμοιβὴ ἔνοιωθε τὴν ἴδια του ἐσωτερικὴν χαρὰ, δημιουργώντας ἕνα ὥραϊο ἢ ἕνα χρήσιμο ἔργο.

Σήμερον ὁ ἐργάτης καμιὰ τέτοια ἐσωτερικὴ σχέση δὲν ἔχει μὲ τὸ ἔργο του. Πῶς εἶναι δυνατό νάχη; Δουλεῖ χρόνια, ἀπὸ τὸ πρωτὶ ἕως τὸ βράδυ, κάνει τὴν ἴδια κίνηση, ἐγχελεῖ μηχανικὰ μιὰ λεπτομέρεια, μῆτε τὸν μέλει γιὰ τὴν ὥραιότητα ἢ τὴν ὠφέλεια τῆς δουλειᾶς του. Γιατὶ νὰ τὸν ἐνδιαφέρει; Δουλεῖ κι ἡ προσωπικὴ του συνεισφορά καμιὰν ἀξία δὲ μπορεῖ νάχη θεμελιώδη στὴν ποιότητα τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἀκόμα πιότερο: μισεῖ τὸ ἔργο, ποὺ κάνει γιατί νοιώθει πῶς ὀλοένα τὸ ἔργο ταῦτο τὸν ἀποκτηνώνει, τοῦ σκοτώνει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Τὸ μισεῖ ἀκόμα, γιατί ἔρει, πῶς ὅλοι του οἱ κόποι παχαίνουν καὶ πλουτίζουν δυὸ τρεῖς κεφαλαιούχους. Αὐτός, ἢ γυναῖκα του, τὰ παιδιά του, τὰ ἐγγόνια του, γενεὲς γενεῶν, θ' ἀποκτηνώνονται καὶ θὰ φτωχοζοῦν, μεροδοῦλι — μεροφάι. Ἐπομένως ἡ μόνη του φροντίδα εἶναι νὰ λιγοστέψῃ ὅσο μπορεῖ τὶς ὄρες τῆς ἐργασίας του καὶ νὰ μεγαλώσῃ ὅσο μπορεῖ τὸ μεροκάματό του. Πουλᾷ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του μονάχα γιὰ ὑλικὴ συντήρηση, γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ τῆς πείνας. Ἄλλη ἀμοιβὴ δὲ μπορεῖ νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὸ ἔργο του.

Μὴν τοῦ πῆτε γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσετε, πῶς δουλεῖ γιὰ τὴν κοινωνία καὶ

γιὰ τὸ κράτος. Μισεῖ τὴν κοινωνία ταύτη, ποὺ τόσο ἄνομα ἔχει μοιράσει τὶς ἀπολαυτὲς καὶ τοὺς κόπους, ποὺ ἔχει θεσπίσει τὴν ἀδικία, τὴ σκληρότητα, τὴν ἐκμετάλλευση τῆς πείνας, τὴν ἐξαχρείωση τῆς γυναίκας. Μισεῖ τὸ Κράτος, ποὺ ὑποστηρίζει ὠρισμένη κοινωνικὴ τάξη, τοὺς κεφαλαιούχους καὶ τοὺς ἀστούς, ἴσα-ἴσα τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ κερδοσκοποῦν κι ἐκμεταλλεύονται τὴν πείνα του.

Τὶ πρέπει νὰ γίνῃ; Ὅπως γρηγόρευε ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς, ἀνάγκη ἄπειροι ἀνθρώποι νὰ δουλεύουν στὶς φάμπρικες, κάτου στὴ γῆς, στὴ θάλασσα. Νὰ γυρίσῃ πίσου ὁ ἐργάτης στὴ μεσαιωνικὴ ἀπλότητα κι ἀγάπη, ἀδύνατο. Ν' ἀνεχθῇ τὴ σημερινὴ ἀδικία καὶ φρίκη, ἀδύνατο. Καμιὰ ἐλπίδα πιά μεταθανάτιας ἀμοιβῆς δὲν τοὺς ξεγελάει τίποτα πιά δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς δώσῃ ἐγκαρτέρηση κι ὑπομονή. Ἡ γῆ ταύτη εἶναι κόλαση, ἢ γῆ ταύτη εἶναι κι ἡ Παράδεισο. Ἐδῶ πρέπει νὰ ξεσπίσῃ ἢ ἀμοιβὴ κι ἡ τιμωρία.

Στὰ φοβερὰ ἐργαστήρια τῆς σάρκας τους, ποὺ εἶναι ἀκόμα ὄλο βάρος καὶ μῖσος, δουλεύονται μέσα στὴ δυστυχία τὰ νέα ὄραματα. Μετατοπιζοῦνται οἱ ἀρετές, δημιουργοῦνται καινούργιες, τρεκλίζουν οἱ παλιὲς ἐλπίδες, ἢ πατρίδα παίρνει νέο πρόσωπο.

Ἄργα μέσα στὰ σκεθρωμένα ταῦτα ἀπὸ τὴ δουλειὰ κι ἀπὸ τὴ ὀλίγη στήθεια, οὐρμάζει ὁ νέος δεκάλογος. Ὁ παλιὸς γάμος ἔχασε πιά τὴ γοητεία του· δὲν ἔχει πιά καιρὸ τὸ ἀντρόγυνο ν' ἀπομείνῃ μονάχο του, δίχως ἔγνοιες—ἢ πείνα, ἢ δουλειὰ, ἢ ἀμάθεια, τὸ κρασί, τὰ παιδιά, παίρνουν ἑπίσσω τοὺς ἀνθρώπους. Πῶς νὰ κοιταχοῦν ἡσυχά, γλυκά, πολλὴν ὄρα, ὅπως στὶς παλιὲς ἱστορίες;

Τὰ παιδιά δουλεύουν ἀπὸ μικρὰ, στρεβλώνονται τὰ τρυφερὰ σώματα ἢ ψυχὴ ξεχνουδίζει. Οἱ γυναῖκες ἀφήνουν τὰ σπῖτια τοὺς ξημερώματα, δουλεύουν μὲ ἄλλες γυναῖκες, μὲ ἄλλους ἄντρες, γυρίζουν κουρασμένες τὴ νύχτα. Σβήνει τὸ πατροπαράδοτο τζάκι, ἢ γυναῖκα χάνει τὴν πιά μυστικὴ τῆς ἀξία.

Ἡ πατρίδα δὲν εἶναι πιά ἡ γλυκύτατη γωνιά τῆς γῆς—ὁ ἐργάτης εἶναι δεμένος μὲ τὴ φάμπρικα καὶ μὲ τὴ μηχανή, γυρίζει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, νοιώθει, πῶς αὐτὸ ποὺ λέν οἱ ἀστοὶ πατρίδα εἶναι τὰ χωράφια, τὰ σπῖτια, οἱ φάμπρικες τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μισεῖ.

Ἔτσι «λευτερώνονται», ἀδειάζουν ἀπὸ τὴν ἔγνοια τῆς πατρίδας καὶ τῆς οἰκογένειας. Καὶ ὄχι μονάχα οἱ ἐργάτες. Σιγά, σιγά κι ἄλλες τάξεις φτωγές, ποὺ δουλεύουν, παρασέρνονται μέσα στὸ σύγχρονο στρόβιλο. Στηριζοῦνται μονάχα στοὺς ἑαυτοὺς των—μῆτε στὸ Θεό, μῆτε στὴν πατρίδα, μῆτε στὴν οἰκογένεια. Ξέρουν, ἂν δὲν ἔχουν δύναμη νὰ δουλέψουν, θὰ πεθάνουν στὸ δρόμο. Ἐῖτε ἄντρες, εῖτε γυναῖκες, εῖτε παιδιά. *Ἡ ἱκανότητα τῶν χειρῶν καὶ τοῦ μυαλοῦ τους—τίποτα ἄλλο δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς σώσῃ.*

Τίποτα ἄλλο; Γρήγορα νοιώθουν πῶς ἕνας μονάχος δὲν ἔχει καμιὰ δύναμη. Μὰ ἂν σμίξῃ μὲ ἄλλους, ὅμοιους μὲ αὐτόν, ἂν γίνουν ἕνα πλῆθος μεγάλο, τότε οἱ ἄλλοι—οἱ πλούσιοι ἐκμεταλλευτὲς, οἱ ἔχτροι—θὰ φοβηθοῦν καὶ θὰ σεβαστοῦν τὸ δίκιο του. Κι ἀρχίζει ἡ ὀργάνωση, σμίγουν οἱ ἀδύνατοι κι οἱ ἀδικούμενοι γίνεται ἡ φοβερὴ ἐτοιμασία.

Κάτου ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας λαγοίμια ἀνοίγουνται, κατακόμπες καινούργιες καὶ σμίγουν, ἀλλόφυλοι, ἀλλόγλωσσοι γύρω ἀπὸ τὸ κρασί τῆς νέας κοινωνίας. Ὅπως οἱ χριστιανοὶ δὲ ρωτοῦσαν ἂν εἶσαι Ἰουδαῖος ἢ Ἕλληνας, λεύτερος, γῆ σκλάβος, μὰ χωρίζαν τοὺς ἀνθρώπους σὲ δύο, σὲ πιστοὺς καὶ σὲ ἄπιστους

ήμοια σήμερα συντάσσεται μιὰ νέα τάξη πιστών—οἱ Συντρόφοι. Κοινὲς ἐλπίδες τοὺς σιγῶν, κοινὸ μῖσος. Πειθαρχοῦν, ὅπως ὅλοι ὅσοι πιστεύουν: ἡ προσωπικότητά τους ὑποτάσσεται στὸ σύνολο. Ναιὼθουν, ἐτοιμάζονται γιὰ ἔφοδο.

Ὅμοις ὑπάρχουν πλήθος χωριάτες, ποὺ εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ ρυθοκινυνέψουν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν πατρίδα· γιατί μέσα στὴν πατρίδα εἶνε τὸ χωράφι τους. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, ποὺ κάθονται στὰ τραπέζια καὶ χαίρουνται, δυνατὰ ὄργανοι. Ὅλοι τοῦτοι στὴ μεγάλη στιγμή θ' ἀντισταθοῦν, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἀντίσταση καὶ μὲ τὸ αἷμα πρὸ γόνιμη ἢ νίκη. Μὰ ὅλη ἡ φόρα τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἐνάντιά τους—ἔφαγαν, ἤπιαν, δημιούργησαν ἕναν πολιτισμὸ ἐσθύμαναν. Ἐφτασε ἡ στερνὴ μορφή τοῦ χρέους των: νὰ ἐξαφανιστοῦν.

Ἔτσι ἀγναντεύοντας τὸ σύνολο καὶ τοποθετώντας τὴν ἐποχὴ μας, βλέπομε πρὸ εἶναι τὸ σύγχρονο χρέος μας: α) Μῖσος, πόλεμος χωρὶς ἔλεος, χωρὶς συμβιβασμὸ, ἐνάντια στὴν ἀστική τάξη. Ἐκαμν τὸ χρέος τους, τώρα γινῆκαν ἐμπόδια στὸ πνέμα. β) Καμιά ἀηδία καὶ ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν συνεργασία μας μὲ τοὺς προλετάριους. Εἶναι σκοτεινοί, σκληροί, ἀκάθαρτοι, θέλουν νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία γιὰ ν' ἀδικήσουν καὶ αὐτοί, νὰ γλεντήσουν, σὰν τοὺς ἄλλους. Μὰ τί σημαίνει; Εἶναι τὰ σύγχρονα θεοφόρα μεταγωγικά. Θὰ ξελαγαρίσῃ ἡ βαρεὶά τούτη ὕλη, θὰ γίνῃ πνέμα, θὰ δημιουργήσῃ νέον πολιτισμὸ— πρὸ τοῦ ξαναγυρίσῃ στὸ χτῆνος.

Σέβας μὲ κυριεῖται. Μέσα στὶς μάζες τοῦτες καθαρά, ξεχωρίζω τὴν κραυγὴ τοῦ Ἀδάμαν, ποὺ ἀνεβαίνει. Ἄν ζοῦσα ἄλλους αἰῶνες, τὴν κραυγὴ τούτη θὰ τὴν ξεχώριζα μέσα στὶς μάζες τῶν νοικοκυραίων, τῶν βιομηχάνων, τῶν ἐμπόρων, ποὺ ἀνέβαιναν τότε καὶ θὰ συμμαχοῦσα μαζί τους. Μιὰ προσπάθεια αἰώνια, ἀνώτερη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πιάνεται ἀπὸ κορμιά, ἀπὸ γένη, ἀπὸ τάξεις· τίς δουλεύει, τίς μετουσιώνει ὅσο μπορεῖ, καὶ ἕστερα, ὅταν πρὸς ἔξαντληθοῦν, τοὺς ἀφήνει καὶ πιάνεται ἀπὸ ἄλλο ἀκατέργαστο ὕλικό. Ἡ δύναμη τούτη σπρώχνει τὸ κάθε τι νὰ ὑψωθῇ καὶ νὰ καρπίσῃ καὶ ἕστερα τὸ συντρίβει, σὰν ἄχρηστο.

Αὐτὴν τὴν αἰώνια προσπάθεια μέσα ἀπὸ διάφορες ἐποχές, ἀπὸ πλήθος ἐναλλαγῆς καὶ πάθῃ, χρέος ἔχομε ν' ἀκολουθοῦμε, νὰ βοηθοῦμε, νὰ συνεργαζόμαστε μαζί της. Σήμερα ἔχει ἀρπάξει τὰ πλήθη, ποὺ δουλεύουν καὶ πεινοῦν—τὰ πλήθη αὐτὰ σήμερα εἶναι τὸ ἀκατέργαστο ὕλικό της.

Τὴν ἀδυσώπητη τούτη προσπάθεια δὲ μποροῦν οἱ μάζες νὰ τὴ διακρίνουν. Τῆς δίνουν διάφορες μικρὲς ὀνομασίες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὴν κάμουν νοητὴ στὸ στενὸ μυαλὸ τους καὶ ἀγαπητὴ στὶς ταπεινὲς τους ἀνάγκες.

Τὴν ὀνομάζουν εὐτυχία, δικαιοσύνη, ἰσότητα, εἰρήνη. Μὰ ὁ ἀόρατος Ἀγωνιζόμενος, ἀρίνοντας τὰ δολώματα τούτα νὰ γοητεύουν καὶ νὰ γκαρδιώνουν τίς μάζες, μάχεται σκληρὸς καὶ ἀνήλεος νὰ διαπεράσῃ τίς σάρκες τοῦτες, νὰ δημιουργήσῃ ἀπ' ὅλες τίς σύγχρονες κραυγῆς τῆς πείνας καὶ τῆς ὀργῆς ἕνα λόγο ἐλευθερίας.

ΣΕΜΝΗΣ ΠΑΤΡΑΣΤΥΡΙΔΗ

Υ Δ Ρ Ι Α

Ὅταν βλέπομε σὲ ἐγχειρίδια τέχνης τίς φράσεις τῶν διαφόρων ἐποχῶν ἢ περνοῦμε διαδοχικὰ σάλες μουσείων, διαπιστώνουμε, ὅσοι ἀπὸ μᾶς ξέροῦν νὰ παρατηροῦν, μερικὲς διαφορῆς. Ἐνα ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς λ. χ. εἶναι ἀλλοιότατο ἀπὸ ἕνα κλασικὸ τοῦ Ε' αἰῶνα, ὅπως καὶ τοῦτο ἀπὸ ἕνα τοῦ τέταρτου.

Μιὰ ἀρχαϊκὴ «κόρη» τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκρόπολης (Εἰκ. 1) εἶναι ἕνα θαυμαστὸ πλουμίδι. Φορεῖ δύο φορέματα, χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ εἶναι διγμένα στὸ σῶμα μ' ὅλη τὴ δυνατὴν ἐπιμέλεια. Τὸ ἄκρο τοῦ φουσταριοῦ κρατιέται προσεχτικὰ μὲ τὸ χέρι, ποὺ ἀλύγιστο ἐγχελεῖ τὸ ὑποχρεωτικὸ καθῆκον (*). Τὰ ψιλά ψιλά κατσαρωμένα μαλλιά, ποὺ πέφτουν στρωτὰ στὸ μέτωπο καὶ τοὺς ὤμους, τὰ βραχιόλια καὶ σκουλαρίκια, ἡ «στεφάνη» ποὺ εἶναι γύρω στὸ κεφάλι, τὰ χρωματιστὰ κεντήματα τῶν φορεμάτων καὶ τί δὲ μᾶς λένε γιὰ τὴν ἐπιθυμία αὐτῆς τῆς γυναίκας νὰ ἀρέσῃ! Πολὸν περισσότερο ὅμως μαρτυράει γι' αὐτὸ τὸ χαμόγέλο της, ποὺ στρέφεται σ' ἐμᾶς. Τῆς κόρης αὐτῆς, ἄλλωστε, φαίνεται πῶς ὅλα γελοῦν, τὰ κεντίδια τῶν φορεμάτων, τὰ κατσαρὰ μαλλιά, τὸ πολύπτυχο ἱμάτιο, ὅπως καὶ τὸ πρόσωπο. Εἶναι ἕνα ἑκατόφυλλο ρόδο ἀνοικμένο.

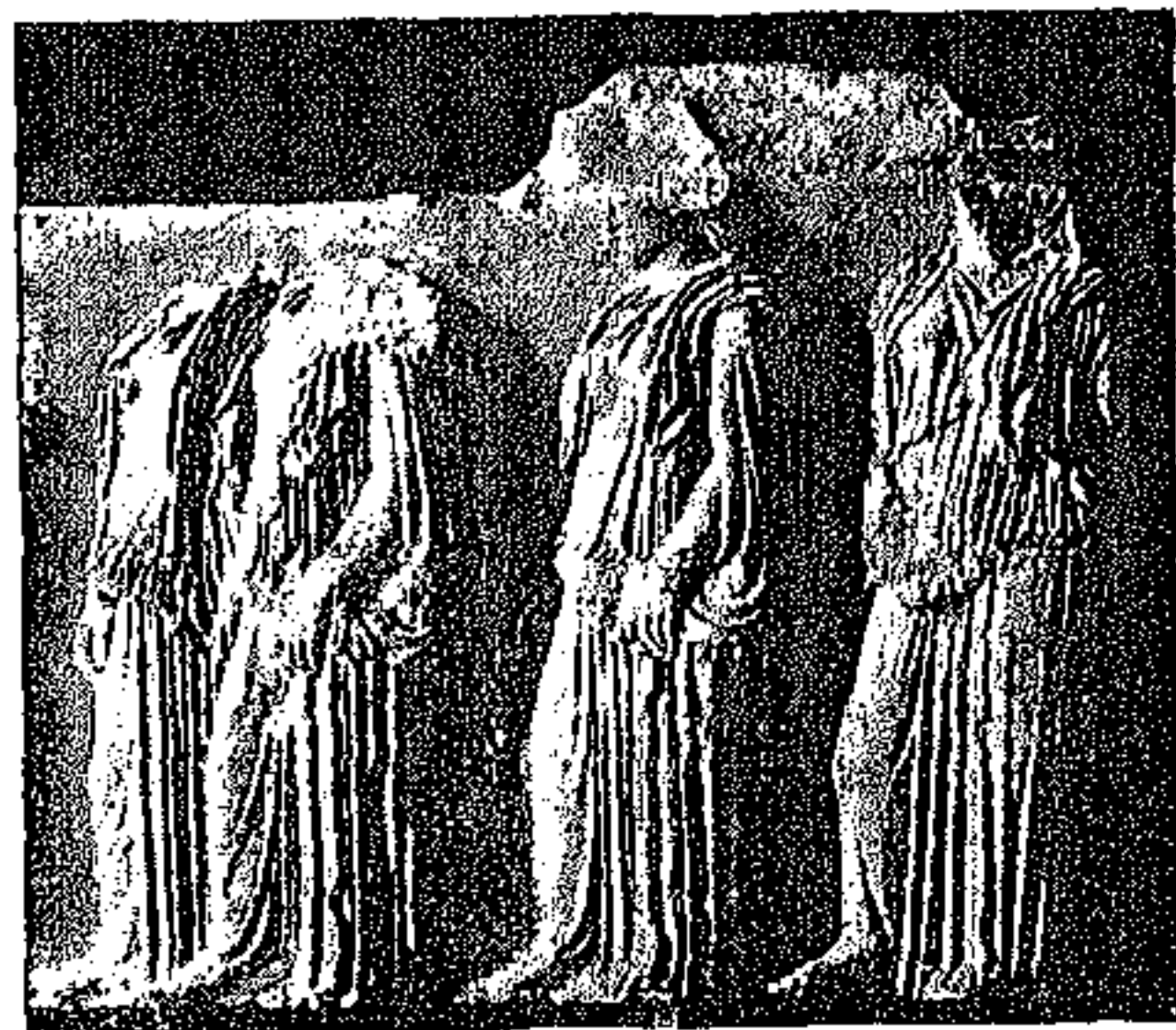
Ποιὰ ἀντίθεση ὅμως μεταξύ σ' αὐτὴ καὶ τίς κόρες τῆς ζωφόρας τοῦ Παρθενῶνα! (Εἰκ. 2.) Πᾶνε καὶ αὐτὲς σὲ μιὰ πομπὴ ποὺ τὴν περιέμεναν χρόνια. Εἶναι ἡ γιορτὴ τῶν Παναθηναίων. Αὐτὲς ὕψαναν τὸν πέπλο τῆς Θεᾶς καὶ ἀποτελοῦνε τώρα τὴν τιμητικὴ συνοδεία, ποὺ θὰ ντύσῃ μ' αὐτὸν τὸ ἄγαλμά της θάπρεπε νὰ εἶναι

Εἰκ. 1.

(*) Τὸ ἄλλο χέρι, ποὺ λείπει, κρατοῦσε ἕνα πουλὶ ἢ λουλούδι. Ἦταν ἀπὸ χωριστὸ κομμάτι μάρμαρο, ποὺ προσαρμόστηκε ἔπειτα στὸ μῦρτο.

καμωμένες, να γελούν, από ευχαρίστηση και αυταρέσκεια. Και όμως όχι. Τα κορίτσια αυτά, οι «εργαστίνες», πάνε στην πομπή με μια συγκέτρωση, με μιαν έσωτερική σκέψη, που ήταν άγνωστες στην παλιά γελαστή κόρη. Ακόμη και το φρόρεμά τους φαίνεται ριγμένο πάνω τους χωρίς καμιά σχεδόν φροντίδα. Είναι δ

Εικ. 2.

αύστηρος δωρικός χιτώνας, που αφήνει γυμνά τα μπράτσα, αντί να τα σκεπάσει με τα διάφανα δαντελωτά μανίκια, και που πέφτει κάτω σε αύστηρες ραβδωτές πτυχές. Το σπουδαιότερο όμως: έχει πάψει πια η σχέση τους με το φόρεμα. Δεν κρατούν την άκρη του χιτώνα δεν είναι απασχολημένες με αυτόν. Σοβαρές, αλαιρωμένες από κατσαρά και κεντήματα, προχωρούν με αργό βήμα, ζώντας βαθειά τη σπουδαία στιγμή. Δίπλα στις ανώτερες αυτές υπάρξεις το γέλιο της αρχαϊκής κόρης φαίνεται σαν κάτι έξωτερό, χωρίς ψυχικό φρόντο. Και, ως μη φανή παράξενο, η όλη της εμφάνιση δίνει την εντύπωση του παρα-

φορτωμένου, του επαρχιώτικου, χωρίς πνευματικήν υπόσταση.

Πώς εξηγείται η μεταβολή αυτή; Γιατί το ιδανικό του αρχαϊκού καλλιτέχνη ήταν αλλοιώτικο από το άλλο, που ανήκε στο Φειδιακό κύκλο;

Η αλλαγή της μορφής και τεχνοτροπίας δεν είναι τυχαίο γεγονός· δείχνει πολύ βαθύτερη επανάσταση· είναι αποτέλεσμα αλλαγής της ψυχής. Ως προς αυτό, τίποτα δεν είναι πιο αληθινό από το απόρθημα, που στην Ευρώπη είναι κοινοτοπία πια: «σε κάθε νέα μορφική εκδήλωση αποκρυστάλλώνεται μια νέα κοσμοθεωρία».

Για ν' αλλάξει μορφή το έργο τέχνης σημαίνει, πώς άλλαξε η κοσμοθεωρία του καλλιτέχνη, επομένως και ότι τα ιδανικά της κοινωνίας έγιναν άλλα.

Η μεταβολή δεν έγινε μονομιάς. Να προέλθουν κατ' ευθείαν από τη στολισμένη κόρη με το διάχυτο χαμόγελο οι εκπνευματισμένες μορφές της ζωφόρας, θα ήταν πήδημα ανήκουστο στην εξέλιξη της τέχνης, όπου πρέπει πάντα να ζητάμε τους μεταβατικούς σταθμούς. Έτσι και μέσα στη σειρά των αρχαϊκών κοριτσιών της Ακρόπολης βρίσκουμε μερικές, που εκφράζουν ιδανικά πιο προχωρημένης εποχής. Ας προσέξουμε την ώραία κόρη της εικ. 3. Είναι κι αυτή παραφορτωμένη με στολίδια, όπως ήταν της μόδας τότε. Φορεί χιτώνα με μανίκια και ζμάτιο φορεμένο με περίκομπο τρόπο. Σκουλαρίκια, βραχιόλια και κατσαρωμένα μαλλιά συμπληρώνουν την εντύπωση της ζητημένης κομψότητας. Πόσο όμως διαφορετική είναι η έκφρασή της από την άλλη της εικ. 1! Έχει χαμηλωμένα τα μάτια της, są γυρισμένα στον έσωτερικό της κόσμο. Στο πρόσωπό της καθρεφτίζεται μια περηφάνεια, κάτι σαν συνείδηση της αποστολής της. Το χαμόγελο μόλις ανθίζει στο στόμα της. Είναι ένα μηχανικό χαμόγελο, που μόνο διατηρεί τη συνάφεια με τον έξω κόσμο.

Εικ. 3.

Τὴν εἶπαν «Κυρία τῆς Ἰμῆς τοῦ Πεισιστρατου» καὶ ὅμως αὐτὸ θὰ ἔστεκε καλύτερα στὴν πρώτη. Αὐτὴ ναί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐλικὴ μορφὴ, ἐνῶ τῆς ἄλλης ἡ διανοητικὴ ἔκφραση ἀποκλείνει κάθε διάθεση ὑποταγῆς. Εἶναι ὑπαρξὴ στενοχωρημένη μὲ τὸ περιβάλλον, ἀποτραβηγμένη πρὸς τὸν ψυχικὸ τῆς κόσμου, ἐνῶ ἡ παιδιακίαια σκέψη τῆς ἄλλης εἶναι διάχυτη καὶ εὐκολόπιστη.

Ἡ ὑπερήφανη αὐτὴ κόρη ἦταν τὸ ἰδανικὸ τῆς γενιᾶς, ποὺ προετοίμασε τοὺς τυραννοχτόνους καὶ στάθηκε ἀργότερα ἀξία νὰ ἀντισταθῇ στὸν ὄγλο τῆς Περσίας. Στὶς κόρες τῆς ζωφόρας τοῦ Παρθενῶνα ἐκφράστηκε ἡ νέα γενιά, ποὺ τὴν ἀποτέλεσαν τὰ παιδιά τῶν νικητῶν. Ὅπως οἱ Ἑργαστῖνες, εἶχαν κι αὐτὰ ἀποχτήσι μὴν αὐτοπεποίθησι καὶ γνώση τῆς βαθείας σημασίας τῆς ζωῆς.

* * *

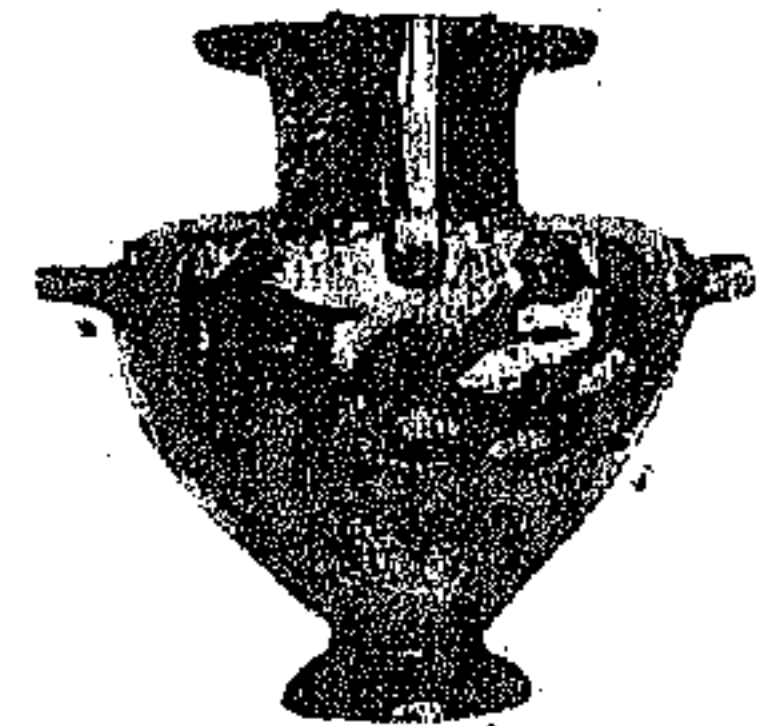
Ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτησι τοῦ σχήματος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ καὶ ἐπομένως ἡ ἀναγκαία ἀλλαγὴ του, ἀξίζει νὰ μελετηθῇ κι ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι λιγώτερο φανερὴ, στὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα. Τὸ σχῆμα τους θὰ νόμιζε κανεὶς, ὅτι κανονίζεται ἀπὸ πραχτικὲς ἀνάγκες. Καὶ ὅμως συμβαίνει κάτι ἀντίθετο: Ὁ πραχτικὸς σκοπὸς ὑποτάσσεται στὴν μορφικὴν ἀπαιτήσι, ποὺ εἶναι πάλι ἀποτέλεσμα τῶν ψυχικῶν ἰσοποδῶν τῆς ἐποχῆς. Τὶς μορφικὲς ἀλλαγὲς τῶν ἀγγείων θὰ τὶς παρακολουθήσωμε σήμερα πάνω σ' ἓνα σχῆμα, τὴν ὑδρία. Ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα πρέπει νὰ δοθῇ στὸ σχῆμα τῶν *Εἰκ. 5-7*, μὲ τὰ τρία γερούλια, μᾶς τὸ ἔμαθαν τὰ ἴδια τὰ ἀγγεῖα. Σ' ἓνα Κορινθιακὸ τοῦ 550 πάνω κάτω ἔχουμε ζωγραφισμένον ἓνα ἀκριβῶς ὅμοιον ἀγγεῖον καὶ ἀπὸ κάτω, σύμφωνα μὲ τὸν ἀρελῆ ἀρχαῖκὸ τρόπο, εἶναι γραμμένον τὸ ὄνομά του: Ὑδρία. Σ' ἄλλα ἀγγεῖα πάλι βλέπουμε γυναῖκες νὰ πηγαίνουν στὴ βρύσι καὶ νὰ κρατοῦν ὅμοιον σχήματος ἀγγεῖον, ποὺ ἀπὸ τὸν προορισμὸ τους μᾶς λένε καὶ πῶς πρέπει νὰ τὰ ὀνομάσωμε.

Μιὰ ὑδρία τοῦ Ε' αἰῶνα (*εἰκ. 5α*) φαίνεται ἓνα πλαστικὰ τελειωμένον σχῆμα. Τὸ ἀρμονικώτερον σύνολον ἀπὸ τὸ λαιμὸ, ποὺ μὲ μιὰ καμπύλη μᾶς μεταφέρει στὸ κύριον σῶμα, ποὺ φαίνεται πῶς πατάει στερεὰ στὸ γερὸ, κυλινδρικὸ πόδι!

Καὶ ὅμως τὸ σχῆμα αὐτὸ δὲν ἦταν κάτι μόνιμον. Οἱ καλλιτέχνες τὸ ἄλλαζαν ἀδιάκοπα, γιατί τὸ γούστο τους δὲν ἔμεινε ποτὲ τὸ ἴδιον. Οὔτε πάλι ξεπρόβαλε ἄξαφνα, ἔτσι τελειωμένον, ἀπὸ τῆς φαντασίας τοῦ τεχνίτη. Ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς, θὰ ἔλεγα μάλιστα τὴν προμυκηναϊκῆ ἐποχῇ, δηλαδὴ αἰῶνες ὀλόκληρους, δούλεψαν οἱ ἀγγειοπλάστες γιὰ νὰ τὸ ἀποτελειώσωσιν.

Γιὰ νὰ μὴν πάρωμε ἀπὸ τὴν πρώτη τῆς ἀρχῆς τὴν ὑδρία θὰ σταθοῦμε σὲ μιὰν ἀρχαιότερη (*εἰκ. 4*) ποὺ εἶναι ὁ ἄμεσος πρόδρομος τῆς κλασικῆς τῆς *εἰκ. 5*.

Τὸ σχῆμα αὐτὸ, ποὺ κυριαρχεῖ στὸν Στ' αἰῶνα, εἶναι βαρὺ, μὲ ἀναλογίαις μεγαλύτεραις, ἀσθηρὰ χωρισμένον στὰ τεχτονικὰ του μέρη. Χεῖλος, λαιμὸς, ὄμος, πόδι, εἶναι ἰδιαίτερα στοιχεῖα, κλειστὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀποτελέσει μιὰν ἐνότητα. Ἀρμονία τῶν μερῶν λείπει, γιατί ὁ λαιμὸς καὶ ὁ ὄμος εἶναι ὑπερτροφικοί, ἐνῶ τὸ κάτω σῶμα εἶναι ἀδικαιολόγητα ἀδυνατισμένον. Στὴν ἄλλην

Εἰκ. 4.

ύδρια όμως (Εἰκ. 5α), πού είναι τοῦ 470 π. Χ. πάνω - κάτω, τίποτα δέν είναι μεγαλομένο σέ βάρους τοῦ ἄλλου. Μιά θαυμαστή πλαστική ἐλευθερία, μιὰ ὁμοιογένεια στοιχείων κυριαρχεῖ στό ἀληθινά κλασικό αὐτό σχῆμα.

Σάν ἀντίποδα τῆς ὑδρίας αὐτῆς ἔχομε τή διπλανή της β, πού είναι τοῦ Δ' αἰῶνα. Ἐκεῖ βλέπουμε πόσο ἀλλοιώτικα εἶναι τὰ ἰδανικά τοῦ τεχνίτη ἀπό τόν περασμένον αἰῶνα. Ἄν τή συγκρίνωμε μέ τήν α, βλέπουμε τήν πλαστικήν ὁμοιομορφία ἀκόμη περισσότερο τραβηγμένη. Κεῖνο πού ξεφρνίζει ὅμως εἶναι μιὰ *ἐκδηλη τάση πρὸς τὰ πάνω*. Δέν ἔχομε πιά τὸ γερό, «καθαμένο» ἐκεῖνο σῶμα, ἀλλ' ἓνα ἀλαφρό, κομψό σχῆμα μέ ἀδρές γραμμές.

Τὸ πόδι δέν εἶναι πιά κυλινδρικό, ἀλλὰ κωνικό καὶ μικρὸ μόνο μέρος του

Εἰκ. 5α.

Εἰκ. 5β.

συνδέεται μέ τὸ κύριο σῶμα, πού παίρνει ἔτσι ἓνα ξεπέταγμα πρὸς ψηλά. Τὸ κύριο σῶμα δέν εἶναι πιά παχύ, ἀλλὰ λεπτότερο καὶ μέ τήν καμπύλη τοῦ ὄμου ἀδρᾶ διαγραφόμενη. Τὰ χέρια, ἀπό τὸ ἄλλο μέρος, εἶναι ἓνας καλὸς φορέας τῆς κατεύθυνσης τοῦ ματιοῦ· δέν εἶναι πιά ὀριζόντια, ὅπως στίς δυὸ προηγούμενες, ἀλλὰ στριμμένα πρὸς τὰ πάνω. Τὸ κορυφωμα ὅμως τῆς «Γοτθικῆς» αὐτῆς ψυχολογίας βρίσκεται στό λαιμό. Πόσο κομψότερος καὶ ἡρωϊκότερος εἶναι ἀπ' τὸν κοντακιανό, σάν εὐχαριστημένο μέ τὸν ἑαυτό του λαιμὸ τῆς διπλανῆς ὑδρίας ὁ κύκνειος αὐτὸς λαιμός, πού διαφέρει γι' ἀνοιχτότερον ὀριζόντια!

Ἔτσι ὅλα τὰ στοιχεῖα μαζί ἐνωμένα, ἔδωσαν ἓνα σῶμα ἀλαφρό, ἀνήσυχο, πού κάτι ζητάει, κάπου θέλει νὰ πετάξει.

* * *

Ἔνα ζήτημα, πού ἀπασχολοῦσε πάντα τὸν τεχνίτη, ἦταν ἡ προσπάθεια νὰ συντονίσῃ σχῆμα καὶ διακόσμηση τοῦ ἀγγείου. Τὸ πῶς καὶ τὰ δυὸ θ' ἀποτελοῦσαν

Εἰκ. 6α.

Εἰκ. 6β.

Εἰκ. 6γ.

μιάν ενότητα ήταν κάτι, που φαίνεται πως απασχόλησε τους βιοτέχνες ιδιαίτερα από το 500 π. Χ. κι έπειτα. Στην αρχαιότερη του 500 υδρία (εικ. 4,) ή διακόσμηση μοιράζεται σε καθένα από τα καταμερισμένα στοιχεία του αγγείου, συντελώντας κι αυτή στο χωρισμό τους. Ο λαϊκός έχει δική του διακόσμηση, ξένη προς τη διακόσμηση της κοιλιάς, όπως και η κοιλιά έχει άλλη από κείνη, που περιτρέχει το πόδι. Ο πρωτόγονος αυτός τρόπος της διακόσμησης κατά ζώνες, κληρονομημένος από τη Μυκηναϊκήν εποχή, δίνει οριζόντια κατεύθυνση στο μάτι, αντί να το διευθύνει προς τα πάνω.

Τον Ε' αιώνα, μαζί με το πλαστικά καμπυλωτό σχήμα της υδρίας, παρουσιάζονται δύο τρόποι στολισμού. Η στολίζεται όλη ή κύρια επιφάνεια του αγγείου με μιὰ παράσταση (εικ. 5 α) κλεισμένη μέσα σ' ένα κόσμημα, ή περιορίζεται ή παράσταση μόνο στον ώμο (εικ. 6 α του 450 π. Χ. πάνω-κάτω). Στην πρώτη περίπτωση οι μορφές, γεριμένες κι αυτές μαζί με την καμπύλη του ώμου, την κάνουν πιο ανάγλυφη.

Η όμογένεια αυτή μορφών και σχήματος δεν ήταν συνειδητή στον άλλο τεχνίτη της υδρίας της εικ. 6 α που προτίμησε την οριζόντια διακόσμηση, περιορισμένη όμως στην μπροστινή επιφάνεια του αγγείου. Με τον περιορισμό αυτό το μάτι δεν απλώνεται πολύ οριζόντια: το κάθετο κόσμημα, που σφίγγει την παράσταση του δίνει, ύστερ' από μικρή παραπλάνηση μιὰ σχετικά κάθετη κατεύθυνση.

Έτσι όμως, τριγωνισμένη όπως είναι ή παράσταση από το κόσμημα, είναι σαν κλεισμένη στον έαυτό της όσο κι αν συντελούν οι μορφές να δείχνεται ή καμπύλη της υδρίας δ α, όμως ούσιαστικά αποτελούνε κάτι ιδιαίτερο το κόσμημα, τις ξεχωρίζει από το σύνολο του αγγείου, έτσι που ενότητα ολοκληρωτική δεν κατορθώνεται ακόμη. Είναι αδύνατο να μην το αιστάνθηκε αυτό ένας πιο προχωρημένος καλλιτέχνης του 440 πάνω-κάτω (εικ. 6 β). Όχι μόνο αφαίρεσε τα πλαϊνά κοσμήματα, που περιόριγγαν την παράσταση, μα και διαρρύθμισε έτσι τις μορφές, που όχι μόνο να παρακολουθαίν την καμπύλη του αγγείου, μα και με τις κινήσεις τους να δίνουν το τίναγμα προς τα πάνω. Τα δύο ακριβά κορίτσια που κουνιούνται ανεβασμένα στην ξύλινη τάβλα, υψώνουν κάθετα τα χέρια τους, χωρίς από το παιγνίδι να επιβάλλεται αυτό: ο κότσος πάλι, ο «κρωβύλος» της μητέρας στα δεξιά σ'α συνεπαρμένος από δυνατόν αέρα, στέκεται όρθιος. Αναγκάζομαστε έτσι να κοιτάζουμε ψηλά. Όχι για πολύ όμως, γιατί έμεινε λίγο από το κόσμημα του ώμου. Ο καλλιτέχνης δεν τόλμησε να καινοτομήσει πέρα-πέρα και το ανέβασμα του ματιού μας σταματάει ως εκεί. Στην απελευθερωτικήν ενέργεια των υδριών του Δ' αιώνα το περιοριστικό κόσμημα δεν ήταν ανεχτό. Έτσι, στην υδρία 6 γ (ή άλλη όψη της στην εικ. 6β) ο παχὺς μαίανδρος δεν υπάρχει πιά, αλλά πάνω από την παράσταση έμειναν δυο διασταυρωμένα κλαδάκια.

Ακόμη πιο εκφραστική της εποχής είναι ή χαρτωμένη μικρή υδρία του

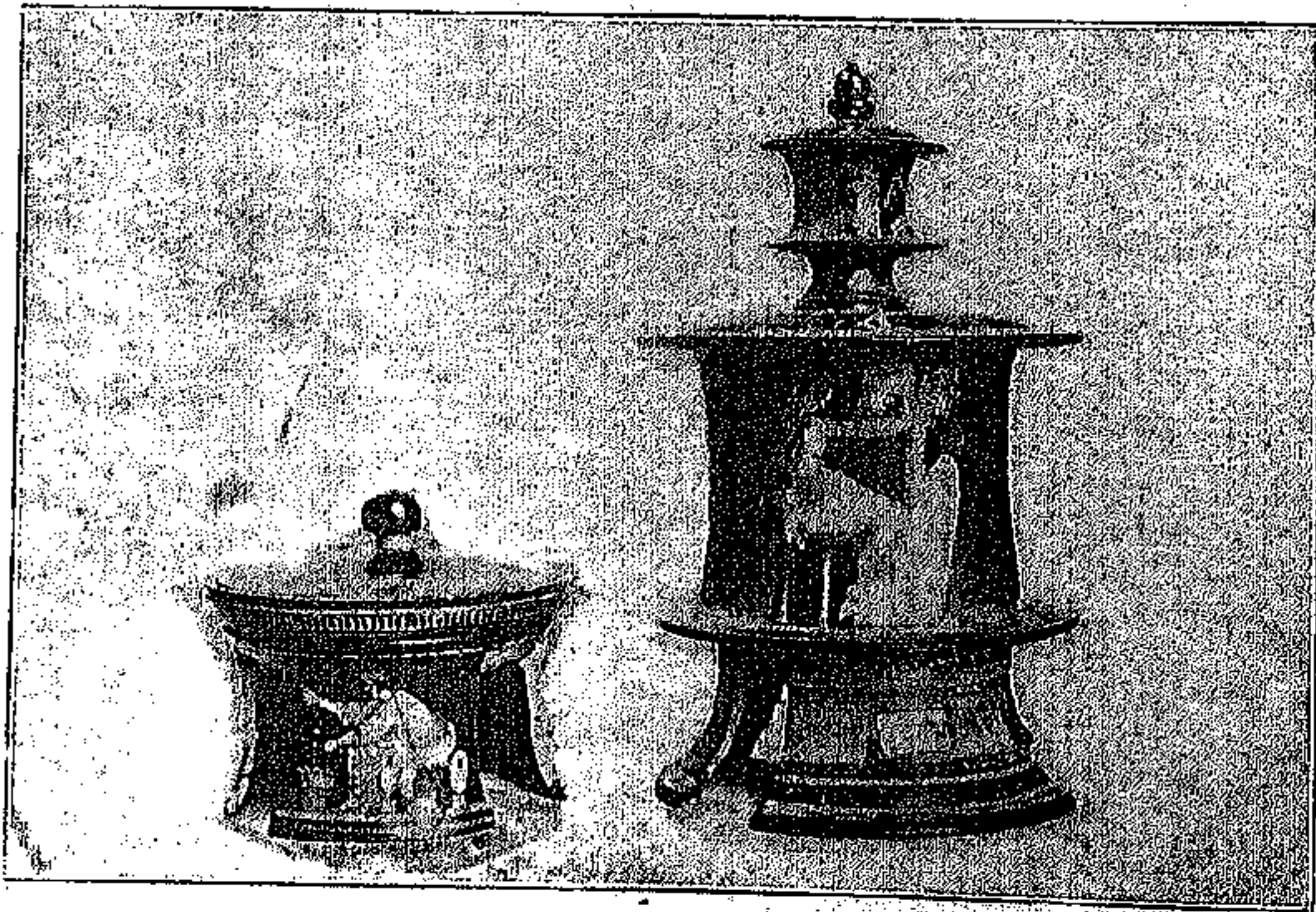

Εικ. 7.

Ἐθνικοῦ Μουσείου, πάλι τοῦ Δ' αἰώνα, πού ἔχουμε στήν *εἰκόνα 7*. Παρασταίνεται ἕνας Ἐρωτας, πού μέ τήν ἐπίβλεψη Μαινάδων (;) ποτίζει λουλούδια. Ὅχι μόνο τὸ κόσμημα τοῦ λαιμοῦ ἔχει πεταχτὴ πιά, ἀλλὰ οἱ μορφές εἶναι ἔτσι διαρρυθμισμένες ὥστε τίποτα νὰ μὴν ἐμποδίσῃ τὸ μάτι ἀπὸ τὸ ἀνάβασμά του στήν Ἰακώβεια σάλα. Ἀπὸ τὰ σχηματοποιημένα λουλουδάκια, πού ὑψώνονται μέ τοὺς λεπτοὺς μίσχους τους, ὥσαμε ψηλὰ στὸ λαιμὸ τὸ μάτι ἀκολουθεῖ μιὰ γραμμὴ, πού τραβάει, ἀνεμπάδιστα πρὸς τὰ πάνω. Κι ἂν τὰ γερμένα κεφάλια τῶν γυναικῶν εἶναι γιὰ μιὰ στιγμή ἀντίρροπο στὸ πέταγμα αὐτό, ὅμως οἱ φτεροῦγες τοῦ Ἐρωτα ἀπλωμένες ἀποφασιστικὰ πρὸς τὰ πάνω καὶ ὁ θαυμάσιος λαιμὸς δίνουν στὸ μάτι τὴν τελευταία σπρωξιά, πού τὸ ὀδηγεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴ Γῆ.

**

Ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς δὲν εἶναι φαινόμενο μοναδικὸ στὶς ὑδρίες, τὸ βεβαιώνουν καὶ οἱ δύο πυξίδες (= ἀγγεῖα τοῦ γυναικωνίτη, πού περιεῖχαν μυρωδικὰ καὶ στολίδια) τῆς *εἰκ. 8*. Διαφέρουν ἢ μία ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ λιγώτερο ὅσο

Εἰκ. 8.

καὶ οἱ ὑδρίες τῆς *εἰκ. 5 α-β*. Ἡ πρώτη ἀντιπροσωπεύει τὴν «καθισμένην» ὑδρία τοῦ ἑνὸς αἰώνα, πού πατάει καλὰ στὸ ἔδαφος. Ἀνάμεσα στὰ πόδια της εἶναι τὸ κύριο σῶμα, χωρὶς πολλή χωρητικότητα· τὸ σκέπασμα τελειώνει πάνω μ' ἕνα κωνοειδὲς κουμπί.

Ἡ τάση τῆς διπλανῆς της εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ. Τὰ πόδια δὲν περι- κλείνονται, ἀλλὰ στηρίζουνε τὸ κύριο σῶμα, πού ὑψώνεται πάνω. Τὸ μέγριο κουμπί τῆς α ἦταν πολὺ φτωχικὴ κορωνίδα γιὰ τὴν ἀπαιτητικὴν αὐτὴ πυξίδα. Ἐτσι, κατὰ

περιέργο τρόπο σχηματίστηκε πάνω ἀπὸ τὸ μεγάλο ἕνα μικρότερο κουτὶ καὶ πάνω σ' αὐτὸ μπῆκε ἕνα κουμπί, ὄχι μὲ σχῆμα μανταριοῦ, ὅπως στήν προηγούμενη, ἀλλὰ σὰν μισάνοιχτο μπουμπούκι, πού κοιτάζει τὸν ἥλιο.

Τὴν πυξίδα αὐτὴ ἀξίζει νὰ τὴν παραβάλλῃ κανεὶς μ' ἕνα χαριτωμένο μνημεῖο τοῦ Δ' αἰώνα (334 π. Χ.), τὸ γνωστὸ μας μνημεῖο τοῦ Λυσικράτη, στοὺς ἀνατολικὸς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης (*εἰκ. 9*). Χτίστηκε γιὰ νὰ τοποθετηθῇ ἀπάνω ἕνας τρίποδος, βραβεῖο στοὺς λυρικοὺς ἀγῶνες. Πάνω σὲ τέσσερα σκαλοπάτια στερεώθηκε τὸ κρηπίδωμα. Ἐκεῖ μπορούσε νὰ μπῆ ὁ τρίποδος. Καὶ ὅμως ἔχουμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα ἕνα κυκλικὸ οἰκοδόμημα, πού στέκεται πάνω σ' ἄλλα δύο σκαλοπάτια. Ἀκολουθεῖ ἡ ζωφόρα, πού εἶναι πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες καὶ τέλος στὴ στέγη τοῦ οἰκοδομήματος τοποθετήθηκε ἡ τελειωτικὴ βάση, πού θεωρήθηκε ἀξία νὰ βαστήξῃ τὸν τρίποδα. Ἐτσι ψηλὰ βαλμένος καθὼς εἶναι, νομίζει κανεὶς πὼς περιεῖχε θυμίαμα, πού ἀνέβαινε ψηλὰ πρὸς τὸν ἀγνωστο Θεό, πού ζητοῦσε τὴν ἐποχὴ του.

**

Ἐπειὶ ἀπ' ὅλα αὐτὰ, δὲ φαίνεται καθόλου ὑπερβολικὸ ἀνὰ πῆ κανεὶς, ὅτι οἱ κρισιμότερες στιγμὲς τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰώνα ἐκφράζονται στὶς ὑδρίες τῆς ἴδιας ἐποχῆς.—Στὴν ὑδρία α τῆς *εἰκ. 5* ἔχομε μιὰν ἔκφραση τῆς ἰδέας τοῦ Παρθενῶνα. Στὴ διπλανή της τὸ περίκομπο, φτερουγιστὸ σχῆμα ἑνὸς μικροῦ Ἰωνικοῦ ναοῦ. Ἡ καλύτερα: στήν πρώτην ἐκφράζεται ἡ αὐστηρὴ, ἀρρενωπὴ ἁρμορφία τοῦ Δορυφόρου τοῦ Πολύκλειτου, ἐνῶ στὴ δεύτερη τὸ ραφιναρισμένο, ἀριστοκρατικὸ σῶμα τοῦ «θεῖα ζώντος» Ἐρμῆ τοῦ Πραξιτέλη.

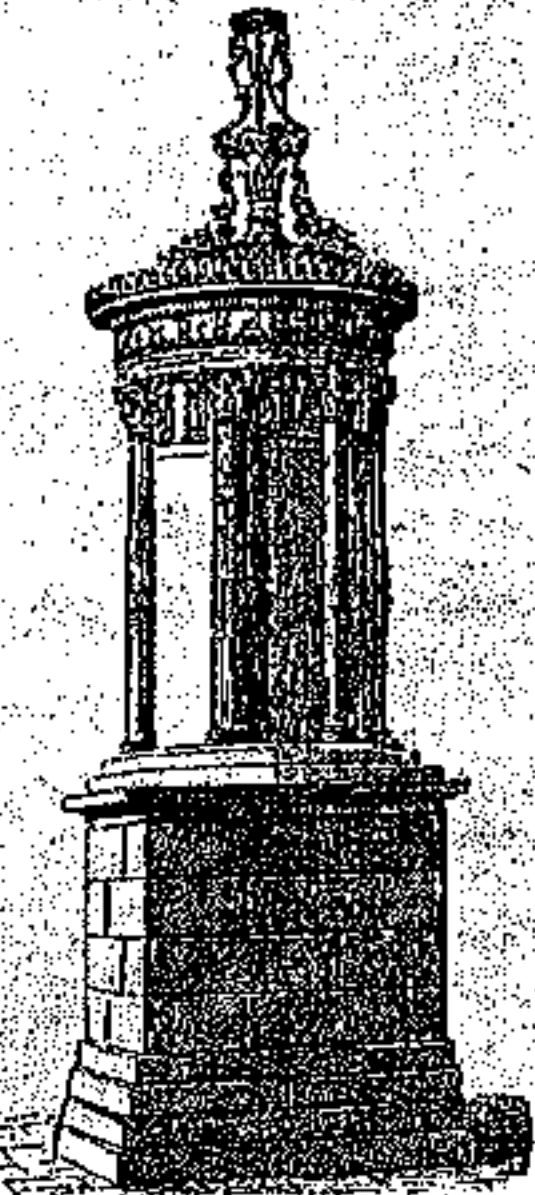
**

Εἶναι ἀνάγκη βέβαια νὰ κοιτάξῃ κανεὶς βαθύτερα τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ τῆς μορφῆς, πού ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο δρόμο σ' ὅλα τὰ ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ νὰ προσπαθῆσθαι νὰ βρῆ τὰ αἷτια, πού ἔδωσαν τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση.

Ὅτι οἱ βαθύτεροι οἱ λόγοι δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀνάγκη μορφικῆς ἀλλαγῆς αὐτὸ τὸ πιστεύουμε, τονίστηκε κι ὅλας παραπάνω.

Νὰ δροιστοῦν ὅμως καὶ θετικὰ οἱ λόγοι αὐτοί, αὐτὸ δὲν εἶναι ἔργο τοῦ παρόντος, οὔτε τοῦ καθενός.

Ἀς ἱκανοποιηθοῦμε γιὰ τὴν ὥρα μὲ τὴν παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης στὸ σημαντικώτερο εἶδος τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, πού ἡ μελέτη της μᾶς μαθαίνει νὰ πιστεύουμε ὅτι ἀλήθεια, «σὲ κάθε νέα μορφικὴν ἐκδήλωση ἀποκρυσταλλώνεται μιὰ νέα ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου».

Εἰκ. 9
Τὸ Μνημεῖο
τοῦ Λυσικράτη
(Ἀνακιδόσταση)

ΕΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑΔΗ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΕΣ

ΠΟΙΟΣ ΜΑΣ ΔΙΝΕΙ ΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ

2

Τώρα, αυτό που θέλουμε πρώτα απ' όλα, αυτός ο ανώτατος σκοπός μας, αφού δε μᾶς ἔρχεται από τὸ λογικὸ καὶ τὴν πειθῶ τῶν δασκάλων μας, ποῦ τὸν βρίσκουμε; Καὶ δὲν εἶναι δυνατό νάλλαξῃ καθόλου; Μὰ τότε θὰ καταλήξουμε πάλι στίς ἑμμετέρες ιδέες, ποῦ τόσῳ παλέμησαν ὁ Locke καὶ ὁ Hampe. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν ἢ καλύτερα δὲν ξέρουν πὼς ἔχουν ἓνα σκοπὸ τῆς ζωῆς. Εἶναι στίς περισσότερους ὑποσυνειδητός, γιατί πολὺ συχνὰ δὲ μᾶς χρειάζεται στή ζωὴ μας, ποῦ εἶναι κανονισμένη ἀπὸ συνήθειες, καθημερινές ἀσχολίες, πρακτικὲς ἀνάγκες.

Ἔρχονται ὅμως στιγμὲς ποῦ ὅλα αὐτὰ μᾶς ἀφήνουν, ἢ καλύτερα τὰφήνουμε ἑμεῖς μακριὰ πίσω μας καὶ βρισκόμαστε ἀντικριστὰ μὲ μιὰ μεγάλη κρίση τῆς ζωῆς μας: ξέρουμε θαμπὰ πὼς ἡ συνήθεια καὶ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα δὲν παίξουν ἔδῳ κανένα ρόλο, πὼς κάτι ἀνυπολόγιστα σπουδαιότερο κινδυνεύει, ἓνας βουδὸς πόνος καὶ μιὰ παραζάλη μᾶς σὺνπαίρνει, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀπελπισία μας διαλέγουμε τὸν πιὸ εἰκόλο δρόμο, γιὰ νὰ τὸ μετανοήσουμε ὕστερα χίλιες φορές καὶ νὰ ρωτοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας: «Μὰ γιατί τόκαμα; δὲν τὸ ἤθελα, καὶ οὔτε ἦταν τὸ ἄλλο ἀδύνατο γιατί τόκαμα. Δὲ θέλω νὰ νομίζετε πὼς προσπαθῶ νὰ σᾶς περιγράψω ἔδῳ μιὰν ἠθικὴ κρίση, ἓνα ἀπὸ τὰ τραγικὰ ἐκεῖνα διλήμματα σὰν τὰ: «πρέπει νὰ κλέψω γιὰ νὰ σώσω τὸ παιδί μου;» ἢ «πρέπει νὰ πῶ ψέματα, γιὰ νὰ γλυτώσω τὸ φίλο μου ἀπὸ τὴν καταδίκη;» καὶ ἄλλα τέτοια.

Ὁχι, μιὰ κρίση σὰν τὴν παραπάνω μπορεῖ νὰ μᾶς ἔρθῃ καὶ σχετικὰ μὲ μιὰ πράξη ποῦ δὲν ἔχει ἄμεση ἠθικὴ σημασία. Στὴν ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματός μας π.χ. ἢ τοῦ τόπου, ποῦ θὰ μείνουμε, ἢ στὸ φέροσμά μας πρὸς ἓναν ξένο, ἢ ὅταν μᾶς λείπῃ τὸ θάρρος νὰ φανερώσουμε τὴν προτίμησή μας καὶ τὴν ιδέα μας καὶ σὲ χίλιες διὰ ἄλλες περιπτώσεις μπορεῖ νὰ μᾶς τύχῃ αὐτό, νὰ αἰσθανόμαστε μιὰ τάση καὶ νάχωμε θαμπὰ συνείδηση, πὼς ἔτσι πρέπει νὰ κάμουμε, *γιατὶ ἔτσι θά-ναι πιὸ σύμφωνο μὲ τὸν ἑαυτὸ μας, αὐτὸ πρὸ παντὸς θέλουμε*, καὶ ὅμως νὰ κάμουμε τὸ ἀντίθετο. Μᾶς παρασύρει ἢ συνήθεια, ὁ φόβος τῆς γνώμης τῶν ἄλλων, ἴσως ἢ ἀνωμαλία τῶν συνεπειῶν, καὶ κυρίως μᾶς παρασύρει ἢ ἀγνοία καὶ ἢ δυσπιστία σὰντὸ ποῦ πραγματικὰ θέλουμε, μᾶς λείπει ἢ πεποίθησῃ πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ σωστὸ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ θέλουμε, ἐπειδὴ συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὸν προορισμὸ μας, τὸν ανώτατο σκοπὸ μας.

Ἀκριβῶς μιὰ αἰσθησις τῆς ἰδιαίτερης θέσης του στή ζωὴ, τοῦ προορισμοῦ του, νομίζω πὼς ἦταν τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη. Πολὺ συχνὰ τὸ ἐξηγοῦν ὡς συνείδηση μὲ τὴν περιορισμένη ἠθικὴ σημασία τῆς λέξης, ἀλλ' ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποῦ ἔχομε γιὰ τὴν ἐξάσκησή του, βλέπομε πὼς δὲν τὸν ἐμποδίζει ποτὲ ἀπὸ μιὰν ἀνήθικη, ἀληθινὰ κακὴ πράξη, παρὰ μόνο ἀπὸ πράξεις, ποῦ τοῦ ἐμποδίζουν τὴ δουλειά του, τὴν καθαρὴ καὶ ἰδιαίτερη ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς του. Τὸν

ἐμποδίζει π.χ. ἀπὸ τὸ νὰ γίνῃ βουλευτής. Δὲν εἶναι βέβαια κακὸ νὰ εἶσαι βουλευτής, ἀλλὰ γιὰ τὸ Σωκράτη θὰ γινόταν αἰτία νὰ πάμῃ νὰ ἐκδηλώνεται καὶ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὸν τρόπο, ποῦ τοῦ πῆγαινε καλύτερα, γυρνώντας δηλαδὴ καὶ πιάνοντας κουθέντα μὲ τὸν κάθε ἐργάτη, ποῦ μπορούσε νὰ τοῦ χρησιμέψῃ γιὰ παράδειγμα στίς ἐρευνές του, καὶ βάζοντας ἀπειρες διαλεκτικὲς ἐρωτήσεις καὶ φέρνοντας σὲ ἀμηχανία τοὺς σοφιστὲς. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἰδιαίτερη θέσις στή ζωὴ, ἓνα δικὸ του σκοπὸ, ἔχει κάθε ἄνθρωπος προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη ψυχικὴ του σύσταση καὶ ἀπὸ τὴ θέλησή του, καὶ πρέπει τὸ ἴδιο νὰ τὴ σεβαστῇ, ὅσο π.χ. ὁ Σωκράτης, ἀκόμα καὶ ὅταν πρόκειται γάρθῃ σὲ σύγκρουσι μὲ καθιερωμένες συνήθειες καὶ θελήσεις ἄλλων. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἐνῶ μελετοῦμε τί εἶπε καὶ τί ἔκαμε ὁ Σωκράτης καὶ τὸν παρουσιάζομε σὰν ὑπόδειγμα στὰ παιδιά μας, παραγνωρίζομε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο μεγαλεῖο, *τὴν τέλεια συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ τῆς θέλησής του στή ζωὴ του.*

**

Ἐίπαμε πὼς οἱ περισσότεροὶ δὲν ξέρουν συνήθως τί θέλουν οἱ ἴδιοι καὶ παίρνουν τὸ σκοπὸ τοὺς ἀπὸ τὰ γύρω τους, τίς περισσότερες φορές ὑποσυνειδητὰ. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς σὲ ὅλους μας ἐξασκεῖ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴ μικρὴ μας ἡλικία μιὰ πίεσις καὶ μιὰ ἐπιβολὴ καὶ διαμορφώνει τὴ θέλησή μας σύμφωνα μὲ τὴ συνολικὴ θέληση πολλῆς φορές τόσῳ καλά, ὥστε δὲν ἔχομε ἀργότερα συνείδηση καμμιᾶς ἀντίθεσης πρὸς αὐτὴ καὶ γινόμαστε χωρὶς κόπο ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπειρα μόρια, ποῦ θὰ πιέσουν τίς ἐρχόμενες γενιές. Δὲ θέλω νὰ πῶ, πὼς αὐτὴ ἡ πίεσις εἶναι κακὴ, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ τὴ χαρακτηρίσω πρὸς τὸ παρὸν ὅπως διόλου, μόνο θέλω νὰ ἐξετάσω σύντομα, ποιά εἶναι τὰ μέσα, ποῦ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ τὴ θέλησή της. Ἀμα βγάλουμε τὴν ἐξωτερικὴ βία καὶ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας, ποῦ μᾶς ἐμπνέουν οἱ νόμοι, ποῦ ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπὸ μᾶς τὴν κοινωνιολογία, νομίζω πὼς τρεῖς εἶναι οἱ σπουδαιότεροι δρόμοι, ἀπ' ὅπου μᾶς πλησιάζει. Σπουδαιότεροι, γιατί δὲν τοὺς παίρνουμε σὰν κάτι ξένο πρὸς ἑμᾶς καὶ ἐξωτερικὸ, ἀλλὰ τοὺς κάνομε ἓνα μᾶζί μας καὶ δημιουργοῦμε ἀπ' αὐτοὺς τὴν ψυχὴ μας. Εἶναι τὸ παράδειγμα, ἢ ὑποβολὴ καὶ ἢ θρησκεία. Θρησκεία λέγοντας δὲν ἐννοῶ ἔδῳ τὴν πρωτότυπη, ἄμεση ἐμπειρία τοῦ θεοῦ, τὴν ἐπικοινωνία κατ' εὐθεῖα μὲ τὸ θεὸ, ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ συνήθως ἐννοοῦμε μαυτὴ τὴ λέξη, τὸ σύνολο τῶν δογμάτων, προσταγῶν καὶ πράξεων ὅπως π.χ. προσευχῆς, μεταλήψεως κ. τ. λ. ποῦ μαυτὲς στερεότυπα φανερώνομε αὐτὰ, ποῦ μᾶς ἔβαλαν μέσα μας. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ παραδείγματος στηρίζεται στήν τάση πρὸς μίμησι, ποῦ ἔχομε ὅλοι. Τῆς ὑποβολῆς τὴ σημασία θεωρητικὰ μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν κατάλαβαν, ἀν καὶ πρακτικὰ θὰ τὴ μεταχειρίζονταν βέβαια οἱ ἄνθρωποι πάντοτε. Προέρχεται πάντα σχεδὸν εἴτε ἀπὸ ἄνθρώπους ποῦ γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο θαυμάζομε. Καὶ τότε μιὰ μικρὴ τους παρατήρησις, ἓνας λόγος, μιὰ κίνησις ξεχώνει μέσα μας ὀλόκληρο ρεῖμα ἀπὸ αἰσθήματα καὶ ιδέες καὶ παραδεχόμαστε πολλῆς φορές κάτι ἐναντίον, ποῦ σὰντὸ ἀντιστεκόμαστε ὡς ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ μὲ ὅλη μας τὴ δύναμι. Εἴτε προέρχεται ἀπὸ τὴ συνεχῆ ἐπανάληψι τοῦ ἴδιου φεροσίματος ἀπὸ μέρους πολλῶν, πράμα ποῦ μοιάζει λιγάκι στὸ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν σωματικὴ βία στὸ ὕλικό.

Εδνησιμένοι είναι βέβαια εκείνοι, όπου οι διάφορες επιδράσεις αυτές τραβούν προς τον ίδιο σκοπό και τους μορφούνουν μια ενότητα της θέλησης, που σε κάθε στιγμή σαν από έννοιητο ξέρει τι θα κάνει και τι θα εδναριστήση όλους αυτούς τους παυόγοντες και από πάντων τις δυο αιώνιες αντιθέσεις, την κοινωνία και τον έαυτό τους. Εδνησιμένο είναι π.χ. το κορίτσι, που ίκανοποιεί σύγχρονα τα γούστα του και τη μόδα, τη μαμιά της και τον άνθρωπο που συμπαιθεί, τον προδιστάμενο του γουαφείου της και τις φιλενάδες της. Κι όπως τα άτομα, το ίδιο και οι έποχές και οι λαοί εδνησιμένοι είναι, όταν οι διάφορες κοινωνικές τάξεις, τα διάφορα πνευματικά ρεύματα, τάντίθετα άτομικά συμφέροντα, όλα προσαρμύζονται στο ίδιο σύνολο, όλα δείχνουν στην ίδια διεύθυνση, όλα κοιτάζουν προς το ίδιο ιδανικό, που είναι ο καθρέφτης της θέλησης ενός λαού. Ίσως απ' όλες τις έποχές, που γνωρίζουμε Ιστορικά, ή έποχή της αρχαίας Αθήνας, όταν έχτιζον τον Παρθενώνα, ανταποκρίνεται περισσότερο στην απόλυτη αυτή συμφωνία όλων των τάσεων. Ίσως πάλι ή απομάκρυνση του χρόνου μās κάνει να τα βλέπουμε τόσο ενιαία, όπως τις διαφορετικές κοινωνίες σε μια ζωγραφιά τις βλέπουμε σαν ένα χρώμα. Όπως κι αν είναι ή τέλεια αυτή συμφωνία και στα άτομα και στους λαούς δε μπορεί να κρατήση πολύ. Οι ίδιες οι συνθήκες της ζωής, που ή κατάσταση αυτή δημιουργεί προκαλούν νέες ανάγκες και ή θέληση, ακούραστο, εδγενηκό και απν ήλογο, τρέχει με νέα δύναμη προς νέους σκοπούς, "Όσο λίγο κι αν μέλνωμε όμως σαυτή την κορφή της ζωής, όπου βουίξει της λευτεριάς αμόλεντος άγέρας", ή στιγμή όπου πετύχουμε αυτό που θέλαμε, θα μās μείνη πάντα σαν όνειρο και σαν υπέρτατη ανατολή της ζωής μας, όπως είναι και ή αρχαία Ελλάδα το αιώσιο όραμα των λαών όλων. Σπουδαίο όμως είναι να προσπαθοῦμε κατόπιν όχι πια να γυρίσωμε τεχνητά και με ξένα μέσα προς τη μηχανική απομίμηση μās περαμένης στιγμής, αλλά με τα στοιχεία, που έχουμε και με τη νέα θέληση που αναβουίξει μέσα μας σαν πηγή άστειρευτη να προχωρήσωμε σε μια νέαν άρμονία. Στη δική μας έποχή οι αντιθέσεις είναι πολύ μεγάλες και πάρα πολλές, ώστε έμεις που παραδέρνομε μέσα σαυτές να μπορούμε να βροῦμε τον δρόμο για έξω. Μά το σπουδαίο είναι όχι να τον βροῦμε εύκολα και γρήγορα, όχι να λύσωμε τις δυσκολίες μας με τον πιο πρόχειρο τρόπο, όχι να γίνωμε όπως-όπως εδτυχείς: μη να καταλάβωμε, τι θέλωμε, να φωτίσωμε με συνείδηση τα υποσυνειδητά αυτά βάθη, πρέπει να νοήσωμε τα πανιά για το μεγάλο ταξίδι της ψυχής μας, όπως λέει κάπου ο George Kram Cook Αμερικανός ποιητής, που πέθανε πέρσι στους Δελφούς.

Είπαμε πριν πως στη διαμόρφωση της θέλησής μας εργάζονται το παράδειγμα, ή υποβολή και ή θρησκεία, πως ή υποβολή είναι μια μεγάλη δύναμη ακριβώς γιατί είναι λιγώτερο συνειδητή και πως ακόμα δεν έχει αναπτυχθή σε μέθοδο, παρά είναι τις περισσότερες φορές τυχαία. Μά ένα έχουν κοινό όλ' αυτά τα στοιχεία, πως μās επιβάλλονται απόλυτα: δε συζητούν, δε μιλούν στο λογικό, που θα ζυγιάση τα υπέρ και τα κατά, δε μετρούν. Μιλούν κατ' εδθειά στη θέληση και λένε πρέπει. "Η θα το πάρης ή θα τ' αφήσης ή θα επηρεαστής ή όχι, ή θα πιστέψης ή δε θα καταλάβης τίποτα και θα φύγης. Αυτή τη βαθειά σημασία έχει το «πίστευε και μη έρεῦνα». "Όχι γιατί ή έρευνα μπορεί να βλάψη την πί-

στη, μά γιατί δεν έχει τίποτα να κάνει μαυτή. Ούτε να τη στηρίξη μπορεί, κι ούτε να τη χαντακάση. Γιατί πως μπορεί ή έρευνα, το ψάξιμο, ή ανάγκη να μάθωμε το τι είναι, να μās πη και τι πρέπει να γίνη;

Σαυτό το σημείο έπεσαν οι φιλόσοφοι έξω. Γιατί κοιτάζουν να βγάλουν από μια γενική θεωρία, από ένα σύστημα, που, αδιάφορο αν σωστή ή όχι, προσπαθεί να μās εξηγήση τον κόσμο, δηλαδή το τι υπάρχει και γιατί υπάρχει, συμπεράσματα για το τι πρέπει και πως πρέπει να υπάρξη. Μπορεί βέβαια κανείς να πη. Καλά: δεν βλέπουμε όμως, πως από τα πράματα, που υπάρχουν ή που γίνονται, άλλα είναι καλύτερα και άλλα είναι χειρότερα; Μποροῦμε λοιπόν να ποῦμε, πως τα καλύτερα είναι σωστά και πρέπει να υπάρχουν ή να γίνονται, ενώ τα χειρότερα όχι. Θυμηθήτε όμως αυτό που είπαμε στην αρχή: πως όσο εφαρμόσωμε τις κατηγορίες καλό, όφελιμο κτλ. και τάντίθετό τους, παύομε πια να εξετάσωμε τα πράματα τα ίδια και τους νόμους τους και τα τοποθετοῦμε κάτω από το ψακὸ της δικής μας κρίσης. Λέ θέλω να πῶ, πως ή κρίση αυτή είναι πάντα άτομική μπορεί ναναι γενική, γενικότατη μάλιστα, όλοι δηλ. ανεξαιρέτως να την παραδέχονται. Τόσο το καλύτερο. Δέ σημαίνει όμως πως την ιδιότητα αυτή την έχει το πράμα, που εξετάζω, παρά μόνο πως αυτή είναι ή θέληση του ανθρώπινου γένους και μόνο σαυτή την περίοδο της Ιστορίας του και τις προηγούμενες, όχι όμως και στις μέλλουσες. Για το μέλλον δεν ξέρομε τίποτε. Γιατί ή φυσική μπορεί να εξετάξη τις σχέσεις των φαινομένων με την προϋπόθεση απόλυτης ομοιομορφίας. έπειδή έτσι της συμφέρει και έπειδή μαυτό μπορεί να βγάλη πραχτικά αποτελέσματα. Αλλά στην Ιστορία, που κάθε τι συμβαίνει μια φορά και μόνο, κάθε σχηματοποίηση και γενίκευση είναι παρακινδυνευμένη και τεχνητή και μόνο σαν ένα πιθανό σχέδιο μπορεί να έμπνεύση ή να στερεώση όρισμένες εξηγήσεις.

Αυτό συμβαίνει ακόμη και στη γενική εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών. Η βιολογία δε μπορεί βέβαια να μās πη ποιά θα είναι ή εξέλιξη της θέλησης του ανθρώπου. Φέρνω ένα παράδειγμα, για να δείξω ότι δεν μπορούμε να βγάλωμε το «πρέπει» από το «τι γίνεται». Η οικογένεια βέβαια είναι μια μορφή συμβιωτική κι ένας οργανισμός, που αποδείχτηκε ως τώρα όφελιμος για την ανθρώπινη ζωή και γιαυτό ή ανθρώπινη θέληση στράφηκε πάντα σ' αυτόν. Μπορεί όμως να πη κανείς, πως και πάντα θα υπάρχει και μάλιστα με τη σημερινή του μορφή; Και ακόμη περισσότερο, πως πρέπει πάντα να υπάρχει; Πρὸ 2300 έτων κίβλας ο Πλάτωνας στην Πολιτεία του την καταργεί. Και από τους νεότερους ο Thomas Moore στην Ουτοπία του το 15ο αιώνα και ο Wells στον 20ο βρίσκουν, πως θα είναι ιδανικώτερο κατάσταση, αν τα παιδιά και γενικά οι νέοι της ερχόμενης γενιάς ενώνωνται με την προηγούμενη με δεσμούς πολύ διαφορετικούς από αυτούς που καλλιεργεί ή οικογένεια. Δεν πρόκειται τώρα να αυξητήσωμε, ούτε να χαρακτηρίσωμε τις θεωρίες αυτές, αλλά θέλω να σας δείξω πόσο σχετικά θα ήταν κάθε θεωρία, που θα υποστήριζε σαν απόλυτη αξίωση του σχηματισμού της ανθρώπινης ζωής την οικογένεια. Γι' αυτό μου φαίνεται, πως είχε δίκιο ο Κάντ λέγοντας, πως ο νόμος της θέλησης για να είναι απόλυτος δε μπορεί να μās δίνη το περιεχόμενό της, που αλλάζει κατά τόπους και χρόνους, αλλά μόνο τη μορφή της.

Βλέπουμε λοιπόν πως είναι αδύνατο να όρισωμε «το τι πρέπει,» «το νόμο,» από το τι «πραγματικά γίνεται, δηλαδή από τον κανόνα». Γιατί εκτός από τους

λόγους, πού είπαμε, ἅμα δὲν ξεχωρίσει κανεὶς αὐτὰ τὰ δυὸ, δὲν ὑπάρχει πιά κανένας λόγος γιὰ τὴν ἀποδείξη ὀρισμένα γεγονότα, ὡς φυσικά κακά, ἀλλὰ φτάνει πρὸς σημεῖο νὰ δικαιολογήσῃ κάθε τι πού γίνεται. Γιατὶ μόνο καὶ μόνο ἀφοῦ γίνεται, εἶναι καὶ σωστὸ καὶ καλὸ. Πραγματικὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φτάνει ὁ Leibniz, πού στὴ Θεολογία του προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, πὼς αὐτὸς ὁ κόσμος πού ζοῦμε, εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ ἄπειρους ἄλλους πιθανοὺς κόσμους. Δικαιολογεῖται ἐπομένως καὶ τὸ καλὸ καὶ ἡ βλακεία, ἀφοῦ δίνουν ἀφορμὴ νὰ δείχνηται τὸ καλὸ, τὸ ὠραῖο καὶ ἡ ἐξυπνάδα. Καὶ ἡ τάση αὐτὴ δὲν πέρασε· σήμερον μὲ τὸν ἀποκλειστικὸ θαυμασμό μας πρὸς τὶς θετικὰς ἐπιστῆμες προσπαθοῦμε νὰ κάμωμε τὸ ἴδιο ἴσως περισσότερο παρὰ ποτέ.

3

Ἀπὸ τὴν βασικὴ αὐτὴ ἀδυναμία τῶν φιλοσόφων, ἀπὸ τὴν πρόληψή τους νὰ θέλουν νὰ κάνουν δῆθεν ἐπιστῆμη, πού τοὺς ἐμποδίζει νὰ ποῦν πιά αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νομίζουν σωστὸ, ἂν δὲ μπορέσουν νὰ ὑποστηρίξουν τὶς γνώμες των καὶ νὰ τ' ἀποδείξουν λογικά, προέρχεται καὶ ἡ ξηρασία τους σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο καὶ ἡ λήγη ἐπίδραση, πού ἔχουν στὴ ζωὴ. Γιατὶ ποιὸς, σὰς παρακαλῶ, σηκώνει σήμερον τὸ κεφάλι, ἀφοῦ τελειώσῃ διαβιάζοντας ἕνα φιλοσοφικὸ βιβλίον, μὲ μιὰ νέαν ἄποψη γιὰ τὴ ζωὴ, μ' ἕναν ἐνθουσιασμό καὶ μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν ζωὴ του ἄλλιως, πρὸ σύμφωνα μὲ τὸ ἰδανικόν, πού εἶδε ἐκεῖ μέσα, πρὸ σύμφωνα μὲ τὸν προορισμό, πού τοῦ ἀποκάλυψε; Κανένας βέβαια. Καὶ σ' αὐτὸ δὲ φταῖνε οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, ὅπως πολὺ συχνὰ ἀκούει κανεὶς νὰ λέγεται. Κάθε ἄλλο. Ἡ ἐποχὴ μας ὅπου τόσες ιδέες, τόσες τάσεις συγκρούονται, ὅπου ὅλα μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ τὰ θέματα τῶν ἄλλων ἐποχῶν συναντιοῦνται καὶ ἀνακατεῦνται σὲ μιὰ δίνη τρομερῆ, ὅπου ἡ συνείδηση ἔξπλησε καὶ ἀπλώθηκε τόσο καὶ προσπαθεῖ νὰ φωτίσῃ μὲ καριάζενο χρωματισμένον φῶς ἀνώτερες καὶ κατώτερες λειτουργίες τοῦ ψυχοφυσικοῦ οργανισμοῦ καὶ τὶς βάζει ὅλες στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, γιατί ἔχασε κάθε σκία τῶν ἀξιών, ἔχει καὶ τὸ ἀτίμημα, ἀναγκαστικὸ βέβαια, ὅτι ἔχασε τὴν πίστη της. Ὅχι κάθε πίστη, ἀλλὰ μιὰν ὀρισμένη θρησκεία, ὅπου νὰ κινεῖται σὺ σὲ βράχο γερό, ὅταν αἰσθάνεται κλονισμοὺς γιὰ τέτοια ζητήματα τουλάχιστον. Ἄλλοι δὲν τὸ ὀνομαζοῦν αὐτὸ δυστήχημα, συλλογιζόμενοι πόσο καλύτερα φητεύεται ὁ νέος σπóρος, ὅταν τὸ χωράφι εἶναι καλά σκαμμένο καὶ κάθε ρίζα παλιὰ βγαλμένη. Ἄλλὰ ἡ μεγάλη ἀλήθεια μένει: λείπει στὴν ἐποχὴ μας τὸ ἀπόλυτον, ἡ ἀπαίτηση πού θὰ μᾶς προβάλεν ἡ ἀνώτερη δύναμη, τὸ πρότυπον, πού θὰ μᾶς ἔδειχνε ὡς τέλειον, αἰώνιον, ἀπροσπέραστον. Θὰ ὑπῆρχε ἀντικειμενικά; αὐτὸ εἶναι τὸ λιγώτερον, φτάνει νὰ τὸ πιστεύωμε γιὰ τέτοιο.

Λεῖπει ἐκεῖνος ὅμως, πού πρῶτος θὰ τὸ πιστέψῃ καὶ μὲ ἀπόλυτη πίστη θὰ μᾶς τὸ πῇ. Γιατὶ ποτέ ὡς τώρα δὲ στερήθηκε ἀπὸ ἀκροατῆς καὶ ἀκόλουθους, ὅποιος διακήρυξε τὴν δικὴ του ἀλήθεια, ὅποιος ἔγινε ἕνα μὲ τὴν ἀλήθειά του αὐτὴ. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τῆς θρησκείας ἀπέναντι τῆς φιλοσοφίας. Ἡ θρησκεία τολμᾷ. Βάζει τὶς δικές της ἀξίες, ἀσύγκριτες μὲ ὅτιδήποτε ἄλλο, καὶ ἡ συνείδηση τοῦ ἀπόλυτου, πού μᾶς δίνει, τῆς ἐνότητος μὲ μιὰν ἀνώτερη δύναμη, τοῦ ὀμαδικοῦ παλμοῦ μὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, πού ὁ ἴδιος ὁ θεὸς τῆς δίνει τὸν προορισμό της, μᾶς προκαλεῖ μιὰ ἱκανοποίηση, πού τίποτα ἄλλο δὲ μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ.

Πρέπει ὅμως γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ μᾶς προξενήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, νὰ ἀνταποκρίνηται σὲ μιὰ γενικὴν ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς της, νὰ γεμίξῃ κενά, πού τὰ αἰσθανόμεσθε, νὰ δείχνη ἕνα τέρμα στὴν θέλησή μας, ὅπου ἐκεῖνη νὰ βρισκείται κρύβας στὸ δρόμον πρὸς αὐτό. Κι ἐδῶ μᾶς ἀπαντᾷ μὲ μιὰ εἰδικώτερη μορφή τὸ γενικὸ δῆλημα, πού παίδευσε γενιὰς ὀλόκληρες ἱστορικῶν καὶ τοὺς παιδεύει, νομίζω, ἀκόμα. Ὁ λαὸς εἶναι πού μὲ τὶς ἀνάγκες του καὶ τὸ χαραχτήρα του δημιουργεῖ ἀνάλογα τὴ θρησκεία του, ἢ ὁ ἰδρυτῆς θρησκείας, πού βάζει σ' ἕνα λαὸ τὴν σφραγιδα του καὶ τοῦ προσδιορίζει τὸ δρόμον του ἀλλάζοντάς του καὶ χαραχτήρα καὶ συνήθειες καὶ ὅλα; Καὶ γενικώτερα: τὰ ἄτομα ἢ οἱ λαοὶ κάνουν τὴν ἱστορία; Αὐτὸ μοιάζει λιγάκι μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ αἵγου καὶ τῆς ὄρνιθας καὶ δὲν εἶναι δουλειά μας τώρα νὰ λύσωμε τέτοια ζητήματα.

Μὰ ἀπὸ ἕνα παράδειγμα, πού θὰ σᾶς φέρω, μπορεῖτε ἴσως νὰ δῆτε, ὅχι πὼς λύνεται αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ πὼς παύει νὰ εἶναι πρόβλημα πιά. Ἡ ἰδέα μου ἄλλως τε εἶναι, πὼς ἔτσι γίνεται γενικά μὲ τὰ γενικώτερα προβλήματα, πού παιδεύουν τὸν ἄνθρωπον γιὰ αἰῶνες. Δὲν τὰ λύνουν οἱ κατοπινοί, μόνο σὰν ὄριμοι καρποὶ πέφτουν ἀπὸ τὸ δέντρο μόνοι τους, πάντων πιά νὰ δπάρχουν καὶ κάποτε συγχωνεύονται μὲ τὰ νέα προβλήματα, πού γι' αὐτὰ θὰ σπαζοκεφαλιάσουν οἱ ἄνθρωποι ἄλλο τόσο. Αὐτὸ δὲν εἶναι ὅμως παρὰ μιὰ ἀτομικὴ μου ἀντίληψη, πού σᾶς ὑποβάλλω ἔτσι γιὰ γούστο, χωρὶς ἀξιώσεις.

Γιὰ νὰ γυρίσωμε στὸ πρόβλημά μας ἂν ὁ ἕνας ἄνθρωπος ἢ ὁ λαὸς κάνει τὴν ἱστορία, θὰ σᾶς πῶ τὸ ἔξης: ἡ νεώτερη ψυχολογία ἔχει ὡς ἀρχὴ τῆς τῆς ἀνάλυσης, πιστεύει δηλαδὴ πὼς κάθε ψυχικὸ γεγονός, ἐκτὸς ἂν εἶναι τέλειον ἀπλὸ ὅπως στὴ χημεία τὰ στοιχεῖα, καὶ γιὰ τέτοια ἀπλὰ στοιχεῖα παραδέχεται τὰ ἀπλὰ αἰσθήσεις καὶ ὀρισμένα συναισθήματα, μπορεῖ νὰ ἀναλυθῇ σὲ ἀπλοῦστερα στοιχεῖα. Τόσο πολὺ μάλιστα πιστεύουν αὐτὴ τὴν ἀρχὴ οἱ γνωστότεροι ψυχολόγοι τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως ὁ Wundt, ὁ Ebbinghaus καὶ ἄλλοι, ὥστε κατηγοροῦν γιὰ ἀντιεπιστημονικοὺς ἐκείνους, πού δὲν τὰ παραδέχονται. Μὰ ὅταν βρίζονται οἱ σοφοί, νὰ ξέρετε πὼς κάτι συμβαίνει καὶ πὼς καὶ οἱ ἴδιοι δὲν εἶναι βέβαιοι γι' αὐτὰ πού λένε. Τὶ μᾶς λέει λοιπὸν ὁ Wundt παρακάτω; Ἐξακολουθοῦντας τὴν παραβολὴ μὲ τὴν χημεία λέει, πὼς ὅπως δυὸ στοιχεῖα ἐνώνονται καὶ παράγουν ἕνα τρίτον σῶμα, ἀνόμοιον κατὰ τὶς ιδιότητες μὲ τὰ συστατικά του καὶ πού δὲ μποροῦμε νὰ τὸ γυρίσωμε πάλι σαυτὰ, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὰ ψυχικά γεγονότα. Ἐνώνοντας δυὸ τρία ἀπλὰ στοιχεῖα θὰ βρεθοῦμε ἕνα μὲν μὲν ἕνα νέο γεγονός, πού δὲ μποροῦσαμε νὰ ὑπολογίσωμε ἀπὸ πρὶν καὶ πού ὄχι μόνο εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα του, μὰ καὶ προσθέτει κάτι νέο, δημιουργεῖ κάτι, πού δὲ μπορεῖς πιά νὰ καταστρέψῃς καὶ πού θάχης πάντα νὰ λογαριάσῃς στὸ μέλλον. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ τοῦ Wundt, εἴτε συμφωνεῖ μὲ τὶς γενικὲς του ἀρχές εἴτε ὄχι, εἶνε πολὺ σωστὴ καὶ αὐτὴ μόνη θάφτανε γιὰ νὰ τὸν ἀναδείξῃ μεγάλο ψυχολόγον. Στὸν ψυχικὸν μας δηλαδὴ βίον κάθε τι, πού συμβαίνει, κάθε μας ἐντύπωση, κάθε περαστικὴ εἰκόνα, κάθε μας ἀόριστον συναισθήμα καὶ κάθε μας ἐπιθυμία δὲν εἶναι ἀπομονωμένη, μὰ ἐνώνεται μὲ ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς μας ζωῆς καὶ σχηματίζει ἔτσι σύνολα, πού δὲ θὰ μποροῦσες ποτέ νὰ φανταστῆς ἀπὸ πρὶν. Γάποτε-

λέσματα δηλαδή δεν είναι υπολογίσιμα από τις αιτίες τους και τὰ ἕλικά τους, κι ἂν παραδεχθῶμε ἀκόμα, πὼς αὐτὰ εἶναι ὑπολογίσιμα ὡς ποσά. Δὲ μπορεῖς τὸ λοιπὸν ποτὲ νὰ πῆς, ἔχοντας γιὰ δεδομένα αὐτὰ κι αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, ἐντυπώσεις κ.λ. τοῦ τῆδε ἀνθρώπου, πῶς θὰ εἶναι τὸ ἀποτελεσμά τους, σὲ πᾶς δηλαδή προῆξή ἢ ψυχικὸ γεγονός θὰ καταλήξῃ. Βλέπουμε λοιπὸν πὼς ἀναγκαστικά και στὴν ψυχολογία, τὴν πῶς θετικὴ ἀπὸ τις φιλοσοφικὲς μαθήσεις σπάζει ἢ προϋπόθεση τῆς ἀπύλου ὁμοιομορφίας αἰτίων και ἀποτελεσμάτων. Μὰ ὅτι συμβαίνει στὸ ἄτομο, συμβαίνει και στὸ σύνολο, στὸ λαό, στὴν ἱστορία. Ὁ ἀνθρώπος ἢ ὁ Θεός, πῶς θὰ ἀνταποκριθῆ στὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ και στῆς ἐποχῆς του, ἂν και ἀπὸ μιὰν ἔποψη εἶναι προῖόν, ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, φέρνει ὅμως, προσθέτει στὸ λαό του ἢ, ἂν εἶναι ἀρκετὰ μεγάλος, στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου κάτι νέο, κάτι ἀνυπολόγιστο, κάτι τόσο δημιουργικὸ, ὅστε πραγματικὰ νὰλλάξῃ ὅλη τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ὅλη τὴ θέληση τῆς, ἀκόμη νὰλλάξῃ ὄψη και στὶς προηγούμενες φάσεις τῆς, ὥστε νὰ τὴν ἀντιλαμβάνομαστε ἀντίθετη ἀπὸ πρὶν, γιατί συνήθως ἔρχεται μὲ ἀνατροπὴ ὅλων τῶν περασμένων ἀξιών.

Μιὰ τέτοια ριζικὴ μεταβολή, τέτοια ἀνατροπὴ τῶν ἀξιών ἔφερε στὸν κόσμο ὁ Χριστιανισμός. Τόσα νέα δημιούργησε μέσα μας, πὼς ἔγιναν πᾶς συστατικά μας. Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ σκεφτοῦμε και τὸν ἑαυτό μας και τὴν ἱστορία μας χωρὶς αὐτόν. Καὶ ὅμως ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὄψη ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἀπαραίτητος. Αὐτὴ τὴ νέα δημιουργία, ὅσο καλά και νάχομε μελετήσῃ και ἀναλύσῃ τις ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας, ὅσο και βαθειὰ νάχομε ψηλαφήσῃ τις πληγές τῆς, εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν προσειποῦμε, ἀδύνατο νὰ τὴν ὑπολογίσουμε. Ἐάν ἡ μελέτη και ἡ ἀνάλυση δὲ μᾶς ἔχη ξηραίνει τὴν ψυχὴ, ἂν δὲ θελήσουμε νὰ ἐφαρμόσουμε παλιὰ γιατρικά, ἔπειδὴ καταλαβαίνομε, πὼς τὸ ρεῦμα τῆς ἀνθρώπινης δημιουργίας πάει ὀλοένα και ἐξογκώνεται χωρὶς νὰ γυρίσῃ ποτὲ πίσω, θὰ μπορέσουμε τὸ πολὺ πολὺ νὰ ποῦμε: «Αὐτὸς πὼς ἔρχεται πίσω μου εἶναι πολὺ μεγαλύτερός μου, οὔτε τὰ λουριά τῶν σανδαλιῶν του δὲν εἶμαι ἄξιος ἐγὼ νὰ λύσω».

Θὰ μοῦ πῆτε: θέλεις λοιπὸν μιὰ νέα θρησκεία; Καὶ γιατί ὄχι; Μὰ πρέπει νὰ σκεφτοῦμε, πὼς δὲν εἶναι πάντα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία οἱ ἴδιες λειτουργίες, πὼς ἐκπληρώνουν τοὺς ἴδιους σκοπούς. Θέλω νὰ πῶ, πὼς ἐκεῖνο πὼς ἔδωσε ἄλλοτε ἡ θρησκεία, δὲν εἶναι ἀνάγκη πάλι ἡ θρησκεία νὰ μᾶς τὸ δώσῃ. Ἡ ἐκανοποίηση τοῦ αἰσθήματος, ἡ θέση ἑνὸς ἀπόλυτου σκοποῦ γιὰ τὴ θέληση τῆς ἀνθρωπότητας και ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτό, ἡ σκία τῶν ἀξιών, πὼς χρειαζόμαστε, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προέλθουν ἀπὸ ἓνα ἄτομο μὲ ἀξιώσεις, πὼς προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεὸ και μᾶς δίνει μιὰν ἀποκάλυψη. Δὲν ξέρω μάλιστα ἂν θὰ ἦταν δυνατό νὰ δεχτοῦμε σήμερα κάτι τέτοιο. Ἔχαστε ἀκόμη πολὺ ἐπιηρεασμένοι, πολὺ σαστισμένοι ἀπὸ τὸ χριστιανισμό, ὥστε νὰ μπορέσουμε νὰκούσωμε τὴν λέξη «θεός» χωρὶς νὰ τὴ συνδέσωμε ἀμέσως μὲ τὴν παραδομένη σημασία, χωρὶς νὰ προκαλέσῃ ἐπομένως στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, πὼς εἶναι καλὰ ἢ ἀσχημα διατεθειμένοι ἀπέναντί του τις ἴδιες ἰδέες, αἰσθήματα και ἀντιδράσεις.

Ἔχαστε γεμίτοι ἀπὸ δύναμη χωρὶς σκοπὸ και χωρὶς ἀντικείμενο, ἢ ἀνία και ἢ ἀπελπισία μας εἶναι μιὰ πόζα, σὰν τὴ μελαγχολία τῶν νέων, πὼς θέλουν νὰ

πεθάνουν, ἐνῶ ἀκριβῶς ἡ ζωὴ λαχταρᾷ μέσα τους. Ἐάν οἱ παλιὲς ἀξίες και τὴν ὄπως και τότε ἔπεσαν, δὲν εἶναι, πὼς δὲν εἴμαστε πᾶς ἱκανοὶ νὰ τις καταλάβωμε και νὰ τις φτάσωμε, ὅπως ἔγινε στὸν ἀρχαῖο κόσμος, ὅπου ἡ ἀνάμιξη τῶν βαρβάρων ἔθνῶν ἔφερε τὴ διανοητικὴ και ἠθικὴ αὐτὴ κατάσταση, μὰ γιατί δὲ φτάνουν πᾶς νὰ γεμίσουν τὴ ζωὴ μας. Ἐπὸ τὴ διάλυση αὐτῆ τῶν παλιῶν ἀξιών οἱ δυνατότεροι ἀπὸ μᾶς δὲν στεναχωριοῦνται καθόλου, ἴσα ἴσα βρίσκουν πὼς τοὺς δίνει περισσότερὴ ἐλευθερία γιὰ νὰ τὸνίσουν τὴ δική τους ἀντίληψη, νὰ ζήσουν ἀνάλογα μὲ τὸ δικὸ τους ἰδανικό. Καὶ πραγματικὰ κανένας αἰῶνας δὲν παρουσίασε τόσες εὐκαιρίες γιὰ τὴν ἀνεμπόδιση διαμόρφωση και ἐφαρμογὴ τῶν πῶς ἀντίθετων τύπων ζωῆς.

Οἱ πῶς ἀδύνατοι ὅμως βρίσκονται σὰ χαμένοι και μὴ βλέποντας τὸ δρόμο πρὸς τὰ ἔμπρὸς γυρίζουν πίσω και θρηνοῦν γιὰ τις χαμένες δημοφιλεῖς τῆς παλιῆς ἀπλῆς ἀρμονίας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πὼς τὸ σύνολο φαίνεται μᾶλλον ἀνόμοιο και παράκαιρο. Θρηνοὶ και δειλὲς ἐκστομίσεις και ἄγριες φωνές και νοσταλγικοὶ ἀναστεναγμοὶ ἀκούονται ὅλα μαζί. Ἐλλῖ ἀπὸ κείνους, πὼς θὰ τολμήσουν, θὰκουσῆ τὸ νέο και θὰ παραχτῆ μιὰ νέα ἀρμονία.

Ἐνας ἀπ' αὐτούς, πὼς τολμήσανε εἶναι ὁ Nietzsche. Θέλω νὰ πῶ δυὸ λόγια γι' αὐτὸν γιὰ νὰ σᾶς δείξω ὅχι πὼς θὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς, πὼς θὰ δημιουργήσῃ και θὰ παραδεχτῆ ἡ ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ μὲ πὼς τρόπο ἐργασίας νομίζω, πὼς εἶναι δυνατό νὰ φανερωθῇ. Ὁ Ν. δὲν εἶναι συστηματικὸς φιλόσοφος, δὲν κάνει ἐπιστήμη, ὅταν γράφῃ, κι ὅμως ὅλοι οἱ φιλόσοφοι τῶν σχολῶν τὸν συζητοῦν. Εἶναι ποιητῆς, σοῦ λένε, μὰ τότε γιατί δὲν ἔξετάζον και τὸ Shakespeare ἢ τὸν Browning; Ἐάν στοχαστοῦμε καλὰ τι εἶναι φιλοσοφία, θὰ ἴδῃτε ὅτι δὲ μποροῦμε ἔμεῖς νὰ ἀποκλείσωμε τὸ Nietzsche ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους; μποροῦμε νὰ ποῦμε μόνο, πὼς τοῦ λείπει τὸ θεμέλιωμα, τὸ στέρνωμα, τὸ δέσιμο, ἢ ἀπόδειξη, ἢ δικαιολογία. Τὸ κάτω-κάτω ὅμως αὐτὸ ἔρχεται δεύτερο. Τὶ μᾶς ἔδωσε στὸ ἐπίπεδο, πὼς ἔξετάζομε σήμερα; Ἐόλμησε, μᾶς ἔδειξε χωρὶς συζητήσεις και ὑπεκφυγὴ τὸ δικὸ του σκοπὸ, τὴ βαθύτερη τάση τῆς θέλησῆς του.

Μᾶς παρουσίασε ἔτσι τὸ ἰδανικό του, χωρὶς νὰ μᾶς πῆ, γιατί εἶναι καλὸ, σωστό, και γιατί συμφωνεῖ μὲ αὐτὰ, πὼς κι ἔμεῖς θέλαμε πάντα. Ἐκατέρωστο σκληροπελεμημένο, ἀδύ, μὲ τυχαῖες ἀναλαμπές τρυφεροῦ φωτός πὼς και πὼς, ἀτελείωτο. Τὸ αἰσθημα, πὼς πρὸ πάντως τὸν κινεῖ, εἶναι ἡ ἀηδία γιὰ τις ξεθωριασμένες, γλυκανάλατες, παλιὲς ἀξίες και ζητεῖ τὴν ἀνατροπὴ τους. Καὶ τὴν κάνει ἀφροῦ κατορθώνει νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἴδια θέση ἀπέναντί τους, πὼς παίρνει αὐτός. Ἐλλοι μποροῦν τώρα νὰ συνεχίσουν τὸ δρόμο του. Αὐτὸς ἔπεσε γιὰ νὰ τὸν ἀναίξῃ. Μόνον τὸ θάρρος, πὼς εἶχε νὰ γράψῃ τέτοια πράγματα ἔχοντας, πὼς θὰ τὸν διαβάσουν και θὰ τὸν ἀναλύουν οἱ μικροαστικοὶ καθηγητάκοι τῆς φιλοσοφίας στὴ Γερμανία, τὸν ἀνεβάξῃ σὲ ἕψος πνευματικοῦ ἤρωα. Ἐ ἐπίδρασή του ἦταν μεγάλη στὴ δική του και τὴν ἀμέσως ἐπόμενη γενιά. Ποῦς μεγάλη θᾶναι ἡ ἐπίδραση τῶν ἀνθρώπων, πὼς θὰ τολμήσουν τώρα νὰ ἔξετάσουν, νὰ ξεκαθαρίσουν και νὰ ὑψώσουν τὸ δικὸ τους ἰδανικό στὰ μάτια ὅλου τοῦ κόσμου. Γιατί, ὅπως εἴπαμε και πρὶν, ἡ ἐποχὴ μας ὅλη σὲ βούβη ἀγωνία περιμένει.

Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ¹

Μέσα σ' βίη αυτή την κίνηση ξεχωρίζει ή μορφή του μεγάλου ψυχιάτρου, του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης *Sig. Freud*. Το όνομα του είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την ψυχανάλυση. Γιατί ο Freud είναι ο καθαυτό ιδρυτής της «ψυχαναλυτικής ψυχολογίας».

Αυτός πρώτος αναγνώρισε την πολύτιμη αξία της νέας μεθόδου, αυτός την τελειοποίησε και την ανήρωσε στη σημερινή της ακμή· αυτός ακόμη, είτε ο ίδιος είτε με τη δημιουργική πνοή, που φύσηξε στους μαθητές του και τους πολυάριθμους διαδούς του, άνοιξε καινούργιους ορίζοντες στην ψυχαναλυτική έρευνα και έδωσε το μεγάλο έπλωμα, που πήρε ως σήμερα ή ψυχανάλυση.

Και ο σκοπός του Freud ήταν στην αρχή καθαρά θεραπευτικός. «Η ανάγκη να χαρίση τη χαρά της ζωής στους δυστυχισμένους υστερικούς, τόν έκαμε να δεχτή τη μέθοδο του Breuer. «Λοιπόν, όπως γράφει ο ίδιος², ή θεραπευτική μας προσπάθεια πλουτίζε τις γνώσεις μας και μās κίνη να εμβαθύνουμε στον ψυχικό βίο και του γερού και του άρρωστου ανθρώπου, αυτό, βέβαια, πρέπει να το θεωρήσουμε ιδιαίτερο προτέρημα και ξεχωριστό έλατήριο για την ψυχαναλυτική έρευνα».

Στην αρχή του σταδίου του, ο μαθητής και συνεργάτης του Breuer, εργαζόταν και ο Freud με την ύπνωτιστική ψυχοκάθαρση, που, όπως είδαμε, είναι ή πρώτη μορφή, ή πρώτη φάση της ψυχανάλυσης. Γρήγορα όμως την άφησε και από άλλους λόγους και προπάντων, επειδή ή πείρα του του έδειξε, πως μόλις πολύ λίγους από τους άρρώστους του μπορούσε βάθειά να ύπνωτίση³ και να τους κίνη να ξεσπίσουν και να ξαναζήσουν τα συναισθηματικά εκείνα «συμπλέγματα», που, απολησιμονημένα μέσα στο ύποσυνείδητο, βασάνιζαν τόν άρρωστο. Με ποιό όμως τότε τρόπο θα έφερνε στη συνείδηση του άρρώστου τα «συμπλέγματα» αυτά, για να ξεκαθαρίση έτσι την «ψυχή» του και να τόν γιατρέψη; Να, το δύσκολο πρόβλημα, που είχε να λύση ο Freud. «Η υπερνίκηση της δυσκολίας αυτής, ύστερα από κόπους και αγώνες, δημιούργησε την τεχνική της ψυχανάλυσης και μās αποδείχνη την ψυχολογική μεγαλοφυΐα του Freud».

**

Οι εργασίες του με την ψυχοκάθαρση ολοένα και δυνάμωναν μέσα του την πεποίθηση, πως και στον ψυχικό βίο, όπως και στο φυσικό κόσμο, βασιλεύει ο απόλυτος «ντετερμινισμός» τίποτα δηλαδή δε γίνεται και στον ψυχικό μας βίο, χωρίς να είναι αποτέλεσμα κάποιας αίτίας. Και πως να μὴν κυριαρχούσε μέσα του ή πεποίθηση αυτή, αφού κάθε μέρα έβλεπε στους άρρώστους του, πως τα υστερικά τους φανερώματα και συμπτώματα δὴν ήταν τυχαίο γέννημα ιδιότροπης αναρχίας, όπως παραδεχόταν ως τότε ή ψυχιατρία, που ήταν ανίκανη και να τα εξηγήση

¹) Συνέχεια από το προηγούμενο φυλλάδιο.

²) Über Psychoanalyse κ.τ.λ. σελ. 40.

³) Über Psychoanalyse κ.τ.λ. σελ. 18.

και να καταλάβη τη βαθύτερη τους σημασία, παρὰ αποτέλεσμα ώρισμένης αίτίας, κρυμμένης όμως μέσα στο ύποσυνείδητο; Και ίσα ίσα τις αίτιες αυτές τις ξεσκέπαζε και τις ανέβαζε στη συνείδηση του άρρώστου ή μέθοδος του Breuer, ή ψυχοκάθαρση, με τ'ν ύπνωτισμό.

Μά γιατί τάχα ο άρρωστος, τη στιγμή που ήταν ύπνωτισμένος, μπορούσε να τις ξαναθυμηθῆ; Ο Freud έδωσε, όπως το απόδειξαν οι κατοπινές του εργασίες, τη σωστή απάντηση στο πρόβλημα αυτό. Παραδέχτηκε δηλαδή, πολύ σωστά, πως οι συγκλονιστικές εκείνες σκηνές, τα συναισθηματικά εκείνα «συμπλέγματα»—ως αναθυμηθοῦμε για μιὰ στιγμή το παράδειγμα της υστερικής κόρης—αποτραβήχτηκαν κάτω στο ύποσυνείδητο ύστερα από πίεση της συνείδησης, και πως, την ώρα που ο άρρωστος ήταν ύπνωτισμένος, και με τη βοήθεια του γιατροῦ λιγότευε ή πίεση αυτή, μ' άλλα λόγια μικραίνε ολοένα περισσότερο ή αντίσταση, που έβρισκαν από μέρος του συνειδητοῦ «εγώ» για ν' ανέβουν στην περιοχή της συνείδησης και εκεί ν' αποτελειώσουν τη σταματημένη τους ζωή. Τότε λοιπόν σκέφτηκε, μήπως έχουμε και στην καθημερινή ζωή όλοι οι άνθρωποι και οι γεροί και οι άρρωστοι ευκαιρίες, όπου ή ψυχική αυτή αντίσταση του «Εγώ μας να λιγοστεύη λίγο ή πολύ, και έτσι να μπορούν τα απολησιμονημένα και αποδιωγμένα αυτά συναισθήματα και επιθυμίες να παρουσιάζονται, έστω περαστικά για λίγες στιγμές, στη συνείδηση μας είτε άφοβα είτε δειλά, είτε φανερά είτε κρυφά, είτε καθαρά είτε συμβολικά και παραμορφωμένα;

Μά για να απαντήση στο ερώτημα αυτό, αν υπάρχουν ή όχι τέτοιες ευκαιρίες και ποιές είναι οι ευκαιρίες αυτές, ήταν ανάγκη να λυθῆ πρώτα ένα άλλο πρόβλημα, να εξηγηθῆ δηλαδή, για ποιό λόγο το συνειδητό εγώ μας πιέζει ώρισμένες επιθυμίες, ώρισμένες τάσεις και συναισθήματα και τ' αναγκάζει ν' αποτραβιούνη και να κρυφοζούν στο ύποσυνείδητο, και ακόμη για ποιό λόγο όλα αυτά βρίσκουν άλλοτε μικρή, και άλλοτε μεγάλη ή και πολύ μεγάλη αντίσταση, κάθε φορά, που θα τολμήσουν ν' ανέβουν στην περιοχή της συνείδησης μας.

**

Είναι για τόν άνθρωπο, και προπάντων το σημερινό, ή ζωή τόσο δύσκολη και ή πραγματικότητα έτσι σκληρή. Το φυσικό περιβάλλο τόν στενεύει, ή βιοπάλη τόν πνίγει, οι προλήψεις τόν τυραννούν, οι κοινωνικοί θεσμοί τόν περιορίζουν, οι διάφορες αντιλήψεις τόν στενεύουν. Δὴν μπορεί να πετάξη όπου θέλει και όπως θέλει, δὴν μπορεί να ικανοποιήση κάθε του επιθυμία. «Η ζωή του άτομου είναι ακατάπαυστο γεννοβόλημα επιθυμιών και ένας αγώνας για την ικανοποίησή τους. Όχι μόνο οι δυό βασικές ανάγκες της αυτοσυντήρησης και αναπαραγωγής, μὰ και πόσες άλλες ιδιαίτερες κλίσεις και πόθοι και ιδανικά παλεύουν να ικανοποιηθοῦν. Για να ζήση όμως ο άνθρωπος μέσα στο φυσικό περιβάλλο και να συζήση μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία, είναι υποχρεωμένος λίγο ή πολύ από την πύτρουφερή του ηλικία ως την ύστερη πνοή του να παλέψη, να μάτη ν' αντικρίξη την πραγματικότητα, να προσαρμοζέται στο φυσικό περιβάλλο με τους αιώνιους σιδερένιους νόμους του και να χαλινώσει τις επιθυμίες του και τόν εαυτό του, γιατί αλλιώς δὴν μπορεί να σταθῆ καμιά ανθρώπινη κοινωνία.

Και άλλους από τους πόθους και τις επιθυμίες, τις ανάγκες και τα ιδανικά

των μιμνήσκονται γάτοι από την πίεση της πραγματικότητας να τους κρατάει ξύπνιους και ζωντανούς μέσα του, να αναβάλει την άμεση ικανοποίησή τους, να παλέψει, να υποφέρει όσποδ' τους πραγματοποιήσει. Αυτό γίνεται περιοριστικά ψυχικά κίνητρα. Και όμως πόσοι πόθοι μένουν ανεκλήρωτοι πόσο ιδανικά θαμμένα, πόσες ανάγκες και τάσεις ανακωλύονται. Έρχονται σε σύγκρουση με τη σκληρή πραγματικότητα.

Από το άλλο μέρος άλλες τάσεις, άλλες επιθυμίες, συχνά άπρεπες και προπάντων γενετήσιες, πρέπει ο άνθρωπος πάντα με άγρυπνο μάτι να τις προσέχει. Βρίσκονται σε σύγκρουση με τις διάφορες κοινωνικές αρετές ή προλήψεις, και δεν επιτρέπεται να πραγματοποιηθούν. Ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος από πολύ νωρίς να αρχίσει να μορφώνει μέσα του κάποια ήθικη συνείδηση και να κρατάει από το πρώτο ως το βράδυ αυστηρότατη λογοκρισία για κάθε του πράξη, για κάθε του διαλογισμό, για κάθε επιθυμία, που του γεννιέται.

Έτσι έχουμε μια διπλή σύγκρουση. Σύγκρουση με την έξωτερική πραγματικότητα, με κάποια έξωτερική δύναμη, με κάποια ξένη και ανώτερη βούληση. Τέτια π. χ. σύγκρουση γεννιέται στο παιδί, άμα του εμποδίζουμε βάρβαρα κάθε ελευθερία και του απαγορεύουμε να παίξει με άλλα παιδιά, άμα το αποπαίρνουμε απότομα και κοροϊδεύουμε κάθε του πράξη, άμα ο χοροφύλακας δάσκαλος το τρομοκρατεί ή άμα οι του γονιοί του επιβάλλουν, για να ικανοποιήσουν αυτοί τον έγωισμό τους ή τη ματαιοδοξία τους, να ακολουθήσει κάποιο επάγγελμα, ενώ αυτό ή φύση του το σπρώχνει άλλο. Παρόμοια σύγκρουση ζει και ο άνθρωπος, που ή τυραννία του πνίγει την ελευθερία και του κόβει τη φωνή του, που οι έξωτερικές συνθήκες του σκοτώνουν τα ιδανικά του, ή που ή σκληρή βιοπάλη τον αναγκάζει να δουλεύει σαν σκλάβος σε κάποια εργασία που κατά βάθος τη σγαίνεται — πόσοι υπάλληλοι και επαγγελματίες θεωρούν το έργο τους άγγαραία — ή που παθαίνει κάποια οδυνηρή απογοήτηση, κάποιο μεγάλο κλονισμό κ.τ.λ.

Από το άλλο μέρος έχουμε σύγκρουση με το Έγώ μας, με την ήθικη συνείδηση μας, επειδή κάποια τάση, κάποια επιθυμία μας, που είναι πραγματικά άπρεπη και ανήθικη, ή που ή κοινωνία με τις αντιλήψεις και τις προλήψεις της τη νομίζει τέτοια, γεννήθηκε μέσα μας και θέλει να πραγματοποιηθεί. Έτσι π. χ. ο θυμός και ή επιθυμία για εκδίκηση, που γεννιέται στο παιδί, άμα το τιμωρήσουμε αυστηρά ή το μαλώσουμε και προπάντων άδικα ή επιθυμία για εκδίκηση, άμα μας θίξουν, μας πειράξουν, μας κοροϊδέψουν ή επιθυμία να κάμουμε δικό μας κάτι, που δε μας ανήκει ή επιθυμία με κάθε τρόπο να αναδειχτούμε και προπάντων άμα από τη φύση έχουμε κάποιο σωματικό ή ψυχικό ελάττωμα κ.τ.λ. Μά εκεί, όπου ή σύγκρουση αυτή είναι και πολύ συχνή και ολοφάνερη, είναι ή ικανοποίηση του ένστικτου της αναπαραγωγής με τις χίλιες δυο άπρεπες σεξουαλικές τάσεις και ανήθικες επιθυμίες, που γεννά στον κάθε άνθρωπο.

Και τι γίνεται με την πολυπαίικη αυτή σύγκρουση; Τι κάνει ο άνθρωπος για να ξεριγγί τη μικρή ή μεγάλη ταραχή, τον έρεθισμό και τη συγκίνηση, που γεννιέται μέσα του, τον πόνο, που νιώθει; Η βάζει κάτω ήρεμα τις έχθρικές δυνάμεις, που συγκρούονται, λογικεύεται και συζητεί με τον εαυτό του μ' άνοιχτά, όπως θα λέγαμε, χαρτιά και έτσι συμορφώνεται συνειδητά με την πραγματικότητα και μιμνήσκονται ν' αναβάλει για άργότερα την ικανοποίηση των πόθων του, των ιδανικών του για να παλέψει πρώτα και να νικήσει — ή περίπτωση αυτή δεν είναι

τόσο συχνή, γιατί απαιτεί και διανοητική ώριμότητα και ψυχρότητα γερή ή παραμερίζει λίγο από τη συνείδηση την επιθυμία του και νικά το ήθικό του εγώ — έδω ή μάχη δεν κρίνεται όριστικά. Πότε νικάει το χρέος μας και πότε ή επιθυμία — ή πιέζει και αποδιώχνει άδυσώπητα έξω και πέρα από τη συνείδηση κάτω στο υποσυνείδητο τις επιθυμίες του. Η περίπτωση αυτή, που είναι ή πιο συχνή, παρουσιάζεται ή άμα ή έξωτερική δύναμη, ή ξένη και ανώτερη βούληση, που ήρθε σε σύγκρουση με κάποια τάση και επιθυμία μας, είναι παραπολύ ισχυρή και συγκλονιστική, όπως στο παράδειγμα του παιδιού, που αναφέραμε παραπάνω, ή άμα γεννιούνται μέσα μας τάσεις και επιθυμίες, που το συνειδητό εγώ μας τις θεωρεί άπρεπες και άξιοκατάκριτες από ήθικη και κοινωνική άποψη τότε ή ήθικη συνείδηση μας προβάλλει κατηγορηματική άρνηση, ή λογοκρισία, που έχουμε στήσει μέσα μας, ορθώνεται άδυσώπητη και πιέζει μ' όλη της τη δύναμη τις άπρεπες και άξιοκατάκριτες αυτές επιθυμίες μας και προπάντων τις σεξουαλικές. Και έτσι πιέζοντας τις, τις βγάζει έξω από τη συνείδηση, τις αποδιώχνει στο υποσυνείδητο, εκεί τις απολησμονάει όλοτελα, και άμέσως ή σύγκρουση παύει, το ήθικό μας εγώ νίκησε για μια στιγμή και ή ταραχή και ο πόνος από τη σύγκρουση σταματούν.

Αυτό είναι στις πιο γενικές γραμμές το ψυχικό φαινόμενο της πίεσης, που πρώτος ο Freud το εξέτασε προσεχτικά, το μελέτησε συστηματικά, το εξήγησε άριστοτεχνικά και μας έδωσε τη βαθύτερη βιολογική του σημασία.

Έτσι λοιπόν για να γεννηθεί ή πίεση, χρειάζεται πρώτα να έρθουν σε σύγκρουση μέσα μας ή κάποια μας τάση και επιθυμία με κάποια έξωτερική δύναμη και ξένη βούληση, ή κάποια άπρεπη επιθυμία και τάση με τις ήθικες και κοινωνικές αντιλήψεις. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, ή πίεση είναι πολύ έντονη. Και ο βαθύτερος λόγος, ή μεγάλη βιολογική σημασία της πίεσης είναι από το ένα μέρος ή απαλλαγή μας από την ταραχή και τον πόνο, που γέννησε μέσα μας ή σύγκρουση και από το άλλο μέρος ή προστασία της ήθικης μας προσωπικότητας, γιατί με την πίεση παραμερίζονται οι άπρεπες επιθυμίες από ήθικη και κοινωνική άποψη.

Γι' αυτόν ίσα ίσα το λόγο και κάθε φορά, που οι πιεσμένες αυτές επιθυμίες θα τολμήσουν να παρουσιαστούν φανερά στη συνείδηση, βρίσκουν μεγάλη αντίσταση, επειδή το συνειδητό εγώ μας για να προφυλαχτεί από τις οδυνηρές αυτές αναμνήσεις, δε χαλαρώνει διόλου την πίεση του.

Έτσι οι πιεσμένες αυτές επιθυμίες, ξεφτυρωμένες τις περισσότερες φορές από τις έμφυτες τάσεις μας και τα βασικά ένστικτά και προπάντων από το σεξουαλικό και συμπλεγμένες με διάφορες ιδέες και παραστάσεις — γι' αυτό λέγονται και «συμπλέγματα» συναισθηματικά — αποτραβιούνται ανάλογα με τη μικρή ή μεγάλη πίεση, που παθαίνουν, είτε επάνω επάνω είτε και βαθειά κάτω στο υποσυνείδητο. Μά εκεί, όπως θα ίδουμε καλύτερα παρακάτω, δεν πεθαίνουν ούτε άδρανούν, παρά μένουν κρυμμένες και καιροφυλαχτούν να βρουν την ευκαιρία και να ξαναέβουν έξω και περαστικά στη συνείδηση. Μηχανεύονται διάφορα τεχνάσματα για να χαλαρώσουν την αντίσταση, για να ξεγελάσουν, αά να είπούμε, τη λογοκρισία βρίσκουν κάποια λησμονημένη πορτούλα, ανακαλύπτουν κανένα σκοτεινό διάδρομο

γιά να παρουσιαστούν, λίγο ή πολύ μεταμορφωμένες ή παραμορφωμένες, στη συνείδηση και να χωρούν και αυτές τη ζωή. Και τέτοιες ευκαιρίες, όπου η ψυχική αντίσταση του συνειδητού εγώ μας χαλαρώνεται, υπάρχουν κάμποσες σε κάθε άνθρωπο.

Η μεγαλύτερη ίσα ίσα ύπηρεσία του Freud, που πρόσφερε στην ψυχολογία, είναι, πώς αυτός πρώτος παρατήρησε τις ευκαιρίες αυτές, αυτός πρώτος τις μελέτησε βαθυστόχαστα, και ανακάλυψε και το μηχανισμό της λειτουργίας τους και τη βαθύτερη βιολογική σημασία τους.

Εκεί λοιπόν στήριξε και ολοκληρωτή την τεχνική της καινούργιας του μεθόδου, της ψυχανάλυσης.

* * *

Ας ρίξουμε μια γοργή ματιά σε μερικές από τις ευκαιρίες αυτές και προπάντων σε αυτές, που πρωτοεξέτισε ο Freud, και πώς επάνω εκεί στήριξε την ψυχαναλυτική του μέθοδο.

Όλοι ξέρουμε, γιατί όλοι μας λίγο ή πολύ τις έχουμε ζήσει, τις τυχαίες και ξαφνικές ιδέες, που μιάς κατεβαίνουν, χωρίς να το περιμένουμε, στο κεφάλι. Ξαφνικά εκεί, που εργαζεται κανείς και είναι άρροσιωμένος στη δουλειά του, ή εκεί που μιλάει και συζητεί, ή εκεί που περπατάει είτε σκερτικώς είτε και άφηρημένος, του έρχεται στο μυαλό του κάποια εικόνα, ένα πρόσωπο, ένα τοπίο, κάποια λέξη κάποιο όνομα, ένας αριθμός, ή κάποιο χαρούμενο ή λυπητερό τραγούδι, ή ακόμη του κατεβαίνει ή ιδέα να πειράξει το συζητητή του, που συχνά τόσο πολύ τον σέβεται, ή και να του δώσει καμιά.

Πολλές από τις ξαφνικές αυτές και τυχαίες ιδέες τις περνάμε απαρατήρητες και χωρίς να νιώθουμε καμιά συγκίνηση. Άλλοτε όμως τυχαίνει να μιάς κάμουν έντοπωση και να μιάς φέρουν μεγάλη διαταραχή. Έτσι, για ν' αναφέρω ένα δυο παραδείγματα, ένας φίλος μου 40 περίπου ετών μου διηγήθηκε, πώς, όταν ήταν έφηβος, ξαφνικά του ήρθε ή ιδέα εκεί που κουβέντιαζε με τον πατέρα του, να σηκώσει το χέρι του και να τον μπατσίση. Ο ίδιος μου έλεγε, πώς συχνά άμα είναι μόνος του κι ακόμη άμα άρροσιωμένα εργαζείται, ξαφνικά του έρχεται στο μυαλό του ή εικόνα κάποιου μπαλκονιού. Μα και ο καθένας μας μπορεί να δοκιμάσει το φαινόμενο αυτό, δεν έχει παρά να δώσει την εντολή στον εαυτό του σε όποια στιγμή θέλει, να ειπεί την πρώτη λέξη, ή ό,τι άλλο του κατέβη στο κεφάλι.

Η ψυχολογία, πριν από την ψυχανάλυση, όλα αυτά τα τόσο συνηθισμένα φαινόμενα της καθημερινής ζωής ή δεν τα εξέταζε διόλου, τα θεωρούσε τυχαία και άνοητα, παραδεχόταν, πώς είναι αποτέλεσμα κόπωσης και άφηρημάδας, ή, θέλοντας να δώσει κάποια ερμηνεία, έφτασε στη θεωρία «των ελεύθερων παρασυστάσεων». Η ερμηνεία όμως αυτή δεν αξίζει τίποτε, γιατί δεν κάνει τίποτε άλλο, παρά να περιγράψει με άλλα λόγια το ίδιο πράγμα.

Και έπρεπε να καταπιασθή ο Freud με το ζήτημα αυτό, για να καταλάβουμε τη βαθύτερη σημασία, το νόημα του και το μηχανισμό της λειτουργίας του. Μιάς είπε δηλαδή, πώς όλα αυτά τα ξαφνικά μιάς θυμίζουν κάπως τα ξεκρέμαστα λόγια, που έλεγε ή άρρωστη του Breuer,¹⁾ είναι μηνύματα, που μιάς στέλνει το υποσυν-

υνείδητο, ένα ξαφνικό έστω και στιγμιαίο ξέσπασμα κάποιας πιεσμένης και αποτραβηγμένης στο υποσυνείδητο επιθυμίας. Έτσι ή ξαφνική ιδέα του φίλου μου, να μπατσίση τον πατέρα του, αποδείχτηκε πολύ εύκολα, πώς δεν ήταν κάτι τυχαίο, ούτε αποτέλεσμα ήθικου του ξεφυλισμού, παρά απλούστατα μιά βίαιη εισόδηση στη συνείδηση του της πιεσμένης από καιρό επιθυμίας του, να εκδικηθί τον πατέρα του, που του φαινόταν τύραννος και για άλλους βαθύτερους λόγους, που δε μπορώ τώρα να εξηγήσω, και επειδή τον είχε αγριοδείξει, όταν ήταν μικρό παιδί, κάμποσες φορές.

Το ίδιο ή εικόνα του μπαλκονιού, που τόσο συχνά του έρχόταν, ήταν ένα δειλό ανέβασμα στη συνείδηση του κάποιου του σφοδρού έρωτα, που είχε αναγκαστή να τον πνίξει, δηλαδή να τον πιέσει στο υποσυνείδητο. Και αν αναλύσωμε οποιαδήποτε ξαφνική μας ιδέα με την ψυχανάλυση, θα πειστούμε, πώς είναι κάποιο μήνυμα, ή ένας πλάγιος ύπαινιγμός για κάτι, που έχει πιεστή στο υποσυνείδητο.

Η τελευταία αυτή φράση μιάς φέρνει σε ένα άλλο φαινόμενο, πολύ συνειθισμένο, της καθημερινής ζωής: στα καλαμπούρια και στα πειραχτικά άστεϊα. Παίρνω ένα τέτοιο χαριτωμένο ανέκδοτο από το θαυμάσιο βιβλιαράκι του Freud «Über Psychoanalyse κ.τ.λ.»²⁾

Δυο έμποροι, όχι και τόσο ευσυνείδητοι, αφού κέρδισαν παραπολλά χρήματα με τις επιχειρήσεις τους, θέλησαν ν' αναπτύξουν και την κοινωνική τους σχέση και να μπουν στην ανώτερη κοινωνία. Άνοιξαν λοιπόν μεγάλο σπίτι και νόμισαν σκόπιμο να κάμουν και τις προσωπογραφίες τους στον καλύτερο και ακριβότερο ζωγράφο της πολιτείας. Σε μιά έσπεριδα, που έδωσαν επίτηδες για να επιδείξουν τις πολύτιμες εικόνες, οδήγησαν οι ίδιοι τον καλύτερο τεχνοκρίτη, που κι αυτόν τον είχαν επίτηδες καλέσει, εμπρός στις δυο εικόνες τις κρεμασμένες στον τοίχο, για να τον προκαλέσουν έτσι να ειπεί την κρίση του. «Αυτός κοίταξε κάμποση ώρα τις εικόνες, κούνησε έπειτα το κεφάλι του, σαν να έλειπε κάτι, και ρώτησε ήρεμα τοις οικοδεσπότες, δείχνοντας στο άδειο μέρος το ανάμεταξύ στις δυο εικόνες: «Και ποῦ είναι λοιπόν ο Χριστός;»

Όλοι μας καταλαβαίνουμε, μιάς λέει ο Freud, τον πλάγιο ύπαινιγμό του τεχνοκρίτου. Αντί να τους βρῖση κατάμουτρα: «Και οι δυο σας είστε λοποδύτες, όπως οι δυο ληστές του Ευαγγελίου, που ανάμεσα τους σταυρώθηκε ο Σωτήρας Χριστός», ειπε κάτι, «που την πρώτη στιγμή φαίνεται, πώς δεν έχει τη θέση του, μα που άμέσως βλέπομε, πώς είναι ένας πλάγιος ύπαινιγμός για τη βρισιά, που είχε τη διάθεση να τους ειπεί».

Μ' άλλα λόγια ο τεχνοκρίτικος αυτός, ξέροντας τον τρόπο, που πλούτισαν οι δυο έμποροι, όχι μόνο δεν τους εκτιμούσε, παρά είχε και την όρεξη να τους βρῖση. Μα ή κατάμουτρα βρισιά και άπρεπη ήταν και επικίνδυνη — μπορούσε να φράη της χρονιάς του γι' αυτό πίεσε την επιθυμία του αυτή στο υποσυνείδητο. Μα μόλις βρέθηκε ή ευκαιρία, ξαναέβηκε λίγο παραμορφωμένη στη συνείδηση και ξέσπασε με το πειραχτικό άστεϊο. Είναι λοιπόν, όπως μιάς λέει ο Freud, ένα ξαφνικό αντίσπασμα και μιά πρόχειρη ικανοποίηση της πιεσμένης επιθυμίας.

¹⁾ Κοίταξε «Αναγέννηση» σελ. 28.

²⁾ Σελίδα 29.

Τέτοια όμως πρόχειρη και άβλαβή ικανοποίηση, τέτοια αντισταθμίσιμα πιεσμένων επιθυμιών έχουμε και άλλα πολλά στην καθημερινή μας ζωή. Τα πιο συνηθισμένα είναι τα παραισιωτικά ή αποτρυγμένα ¹ ενόργεια καθώς και οι τυχαίες μικροενόργειες, που γίνονται χωρίς διόλου να το θέλουν, όχι μόνο οι νευρικοί, αλλά και οι πιο ήρεμοι και γρηνοί άνθρωποι.

Πολλές φορές τυχαίνει ολοσδιόλου απροσδόκητα και μάλιστα σε κρίσιμες στιγμές, να γίνονται γλωσσικές παραδρομές, διάφορα λάθη είτε στο διάβασμα, είτε στην προφορά, είτε στο γράψιμο, είτε στο ύκτοισμα μιας λέξης, μιας πρότασης, να γίνονται δηλαδή παραδιαβάσματα, παραμυθίσματα, παραγραψίματα, παρακούσματα. Ή σε όλο μας κάποτε τυχαίνει να λησμονήσουμε παροδικά, καμιά φορά στην πιο κρίσιμη στιγμή, κάποια παροργεσία, που μας έδωσαν, παρ' όλη την επιθυμία μας να μη την ξεχάσουμε, ή το όνομα ενός γνωστού μας ή τη διεύθυνση ενός φίλου μας, μολονότι είμαστε βέβαιοι πως την ξέρομε, ή κάποιο αντικείμενο, όπως την άμπερλίττα μας σε κάποιο σπίτι. Έξογ από τις πολυποικίλες αυτές λησμονήσεις, μας τυχαίνουν ακόμη και χασίματα, να χύσουμε π.χ. ένα αντικείμενο, κάτι που μας χάρισαν, και παραβλήματα, να μη βλέπουμε κάτι εμπρός μας και να μη μπορούμε να το ξανάβροουμε, μολονότι ξέρομε καλά, πως κάπου εκεί τα βάλουμε ήμεεις οι ίδιοι, ή παραπαισίματα, να μας πέφτη ξαφνικά από τα χέρια μας κάτι και να σπάη, όπως καμιά φορά συστηματικά το παθαίνει το υπηρετικό προσωπικό.

Επίσης στην καθημερινή μας ζωή πολλές φορές όλοι μας γίνουμε διάφορες τυχαίες μικροενόργειες και χειρονομίες. Στα καλά καθούμενα παίζομε με διάφορα αντικείμενα, με τα κλειδιά π.χ. ή με το δαχτυλίδι μας, το βάζομε, και το βγάζομε ή σιγασιγαουδάμε ξαφνικά, όπως είπα και παραπάνω, διάφορες μελωδίες, ή παίζομε με τα δάχτυλα μας, με τα κουμπιά, με τα ρούχα μας και φτάνομε ακόμη και τα νύχια μας να τρώμε ή κι άλλες ακόμη διάφορες χειρονομίες να κάνομε.

Όλα αυτά τα διάφορα παραστρατήματα τα θεωρούμε τόσο φυσικά και άβλαβα. Μά και η ψυχολογία, πριν από την ψυχανάλυση ή τα περνούσε άπαρατήρητα σαν ασήμαντα μικροπραματάκια, ή προσπαθούσε να τα εξηγήση σαν αποτελέσματα κούρασης, άφηρημάδας, άπροσεξίας. Η εξήγηση όμως αυτή δεν είναι άρκετή. Πρώτα πρώτα δέ μας τυχαίνουν μόνον, άμα είμαστε κουρασμένοι. Μπορεί να είμαστε ολοσδιόλου φρέσκοι και ήρεμοι και να τα πάθωμε. Έπειτα, και αυτό είναι το σπουδαιότερο, «προσοχή κι ακρίβεια στην εκτέλεση δεν πηγαίνουν πάντα παράλληλα, αφού πάμπολλες πράξεις γίνονται αυτόματα κι όμως με ζηλευτή ακρίβεια, καθώς βιάδιμα, παίξιμο πιάνου, χορός.»² Πρώτος δ Freud πρόσεξε τα φαινόμενα αυτά τα μελέτησε άμερόληπτα και συστηματικά και μας έδωσε και το μηχανισμό τους και το βαθύτερο νόημα τους. «Με όλα αυτά, μας λέει, «προδίνει ο άνθρωπος τα πιο βαθειά μυστικά του»³.

(άκολουθεί συνέχεια)

¹) Κοίταξε και Γιάννη Ίμβριώτη «Ψυχανάλυση» σελίδες 7—10. Έκδοτική Έταιρεία «Αθήνα» Α. Ι. Ράλλης και Σία.

²) Γιάννη Ίμβριώτη «Ψυχανάλυση» σελ. 7.

³) Sig. Freud «Über Psychoanalyse κ.τ.λ.» σελ. 29.

Κανείς δεν όφελήται άληθινά από το να μένη
άμύρρωτος ο λαός.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

ΕΝΑ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γεωργίου Θ. Σακελλαρίου M.A. Teachers College Columbia University.
Δ. Φ. καθηγητού. Ψυχολογία του παιδός μετ' εφαρμογών. New - York 1922.

[Ο συγγραφέας της «Ψυχολογίας του παιδός» κ. Σακελλαρίου μου άπάντησε κιόλας στο πρώτο μέρος της κριτικής μου. Έγραψε στην έφημερίδα του καινούργιου του πάτρωνα «ΑΘΗΝΑΙ» στις 14 του Οκτώβρη 1926 μια δλόκληρη έπιφυλλίδα με τον τίτλο «ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ». Έκει παρατάσσει έναντίο μου δυό ειδών έπιχειρήματα. Το πρώτο είδος είναι έπιχειρήματα της ρεκλάμας, το δεύτερο είναι . . . βρισιές.

Έτσι λοιπόν μας λέει, πως διάφοροι καθηγητές των Πανεπιστημίων στην Αμερική, όπως ο Hollingsworth, ο Warren, ο Carrs, καθώς και ο ξακουστός έπιστήμονας Ferridge, πως όλοι αυτοί έπαινούν την «Ψυχολογία του παιδός» και τη θεωρούν «μέγα έργο». Το άτύχημα όμως είναι, πως όλοι αυτοί οι σοφοί δέ διάβασαν το «μέγα έργο», αφού δεν ξέρουν έλληνικά. Γιατί αν το διάβαζαν, θα του είχαν χωρίς άλλο εκφράσει όχι βέβαια το θαυμασμό τους, παρ' όλη βαθειά τους λύπη για το κατάντημα του μαθητή των.

Άναφέρνει ακόμη για ρεκλάμα και τα συγχαρητήρια του κ. Έξαρχόπουλου, του «Συνδέσμου των Έλλήνων έπιστημόνων Αμερικής». Γενικών Έπιθεωρητών κ.τ.λ. Μά, σίγουρα θα πρόκειται για συγχαρητήρια, που του έγραψαν, όπως συχνά γίνεται, ύστερα από ένα βιαστικό ξεφύλλισμα.

Το δεύτερο έπιχείρημα του είναι οι προσωπικές βρισιές του έναντίο μου. Με λέει άγρόμματα, μά, ως είναι, τόσα γράμματα έμαθα για να αντιγράψω από το «μέγα του έργο» τα λάθη του, τις άσυναρτησίες, τα διανοητικά του παρακρούσματα. Με λέει ακόμη λιβελλογράφο. Η κριτική μου, λέει, είναι «λιβελλογραφία» Να μην ξέρη τάχα τη σημασία της λέξης; Δέ φαντάζομαι. Ένα λάθος μόνο έκανε, έπρεπε τον εαυτό του να ελπεί λιβελλογράφο του εαυτού του, γιατί αυτός και όχι έγώ, έχει συγγράψει όλα τα χωρία, που έγώ μόνο αντιγράψω.

Έκεινο, που δλότελα λησμόνησε — γιατί τάχα; — είναι να άναιρέση ή να δικαιολογήση έστω και ένα, από όσα μαργαριτάρια του παράθεσα από το βιβλίο του. Μολοταύτα έπιμένει, ότι τον άδικώ. Αυτό με άναγκάζει να συμπληρώσω σήμερα την κριτική μου παραθέτοντας μερικά ακόμη χωρία, για να συμπληρωθ ή το μωσαϊκό.]

Γ'. Άσυναρτησία στα νοήματα. Παραλογισμοί. — Στο βιβλίο λέξεων κάτω από χτυπητούς τίτλους. Μανία για ξεκρέμαστες γενικές. Άκατανόηση. Κλασική άνικαιότητα όχι μόνο να συγγράψη, παρ' όλη να γράψη, ή να μεταφράση τα πιο άπλά νοήματα. Ούτε ο χειρότερος μαθητής δέ θα τολμούσε να παρουσιάση τέτιο γραπτό.

Άπόδειξη. — Άπ' όσα χωρία παράθεσα παραπάνω, ο παραλογισμός του συγγραφέα είναι ολοφάνερος. Δεν πειράζει όμως, ως προσθέσω ακόμη μερικά, έτσι στην τύχη παρημένα, για να μη μείνη ούτε ή παραμικρότερη άμφιβολία! — πως το βιβλίο του είναι πραγματικά «διασκεδαστικό».

Σελίδα 55 τελευταία σειρά, «Ο παιδικός έγκέφαλος, κατά την γέννησιν του παιδίου.

¹) Κοίταξε το προηγούμενο φυλλάδιο της «Αναγέννησης».

Δ. Θαλάσσιωμα στη θεωρητική σκέψη. Πρωτότυπες θεωρίες.

Ολόκληρο το βιβλίο είναι, όπως είδαμε, άκριτη συλλογή πληροφοριών. Ο συγγραφέας αποφεύγει συστηματικά να εμβαθύνει στα διάφορα ψυχολογικά φαινόμενα. Όπου επιχειρήσει να μιλήσει για τη γέννηση τους, για το βαθύτερο σκοπό τους, την άμοιβαία τους σχέση, μένει πάντα στην επιφάνεια. Όπου αποφασίσει να σκεφτεί θεωρητικά τα θαλάσσιωμα με άριστα τρόπο και παραλογίζεται. Χωρίς άλλο δεν κατάλαβε καμιά από τις βασικές έννοιες της ψυχολογίας και κανένα από τα σπουδαία προβλήματα της. Καμιά καθαρή σκέψη, καμιά λογικά ειπωμένη έρμηνεία, καμιά βαθύτερη κρίση.

Απόδειξη: "Όσα είπα παραπάνω, θά έφταναν για απόδειξη. Μά, για να μη μείνη ούτε η παραμικρότερη αμφιβολία, θά παραθέσω δύο ακόμη χωρία.

Ακούστε, «τι είναι εδφύια;»

Σελίδα 190 σειρά 11. "Ο Ebbinghaus (γρ. Ebbinghaus) παραδέχεται ότι η σπουδή της εδφύιας (μά καλά ο συγγραφέας μας δεν πρόκειται να μάς λύση το πρόβλημα «τι είναι εδφύια;» Φαίνεται, πώς είναι το ίδιο με το «σπουδή της εδφύιας !!!) *εις την συνολικήν κατανόησιν έντυπώσεων και συνδέσεων κατά το μάλλον και ήττον ανεξαρτήτων, έτερογενών και αντίφατικών, είναι ΜΙΚΤΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ (!!!).*

"Ο Stern όρίζει την εδφύιαν ως την γενικήν ικανότητα του άτομου προς συνειδητήν εφαρμογήν της σκέψεως του εις νέας άπαιτήσεις. Είναι γενική ικανότης προσανατολισμού (φτάνει αυτό μόνο;) εις νέα προβλήματα και όρους ζωής.

"Η Άγγλική σχολή όρίζει την εδφύιαν ως κοινόν παράγοντα λειτουργούντα εις πάντα τα είδη ειδικής πνευματικής λειτουργίας (!). "Ο παράγων ούτος (δηλαδή η εδφύια) *έξηγεύται διά όρων ψυχολογικών, υποθέσεως (!) ενεργείας της φαιούς ούσιας του έγκεφάλου, έγκεφαλικής πλαστικότητας κ.τ.λ.*

"Ο Thorndike αντίθετως (με ποιόν; ξέρω κι εγώ!) παραδέχεται ότι το πνεύμα δέον να θεωρηθῆ *όχι ως μονάς, ούτε ως σύνολον όλίγων γενικών δυνάμεων ενεργουσών άδιαφύτως ειδικού ύλικού (!!!) αλλά μάλλον ως πλήθος λειτουργιών έκάστη των όποιων συνδέεται στενώς προς όλίγας όμοίας λειτουργίας, απέχουσα επί μάλλον από των λοιπών.*

"Πάντες οι άνωτέρω όρισμοί *όλίγον αντιφάσκουσι* προς άλλήλους. Διαφέρουσι μόνον εις το σημείον της *έμφάσεως (!!!)* και έκαστος έκινράζει μέρος της αλήθειας και ούχι την όλην αλήθειαν. (Σωστό λοιπόν γλέντι ή σελίδα 190. Μας άποδειγνει, έκτός από τα άλλα, και την τέλεια άνικανότητα του συγγραφέα όχι μόνο ό ίδιος να κάνει την παραμικρότερη θεωρητική σκέψη, παρά και να καταλάβη έκείνους, που προσπαθεί να μεταφράσει).

"As προχωρήσωμε όμως και σε μερικά βαθιά ήθικά προβλήματα.

Σελίδα 218 σειρά 10 "Τί είναι ήθική, τί όρθόν, τί καλόν, τί χαρακτήρ, τί διαγωγή, τί ήθικός χαρακτήρ;»

"Ηθική είναι ό τρόπος του πράττειν, *δ άποφέρων μεγαλυτέραν εύτυχίαν.* (Πολύ πρωτότυπη, αλήθεια, Ηθική). "Ο τοιούτος τρόπος (ποιός τοιούτος; Βέβαια «δ άποφέρων μεγαλυτέραν εύτυχίαν») λέγεται *όρθός, όταν φέρη* διά περιτώσεως σκοπού τινος εύτυχίαν. (Κατάλαβα: "Ο άποφέρων εύτυχίαν τρόπος λέγεται όρθός όταν φέρη εύτυχίαν». Μπράβο!! "As ίδούμε τώρα τί είναι ή εύτυχία).

"Εύτυχία *δὲ είναι ή συναισθηματική επανολουθία εκ διαρκούς αδήξσεως μιᾶς ενεργουμένης πράξεως, διαρκούς κινήσεως προς έργασίαν, προς πρόσκτησιν τινος (!!!!)*

"Προσκόμμεθα δὲ εύτυχίαν, όταν σκεπτόμεθα όχι προς άτομικήν μας ώφέλειαν, άλλ' άν ζητώμεν την έκπλήρωσιν σκοπών ήφελίμων εις όσον το δυνατόν μεγαλυτέρον αριθμόν ανθρώπων, ή εις όλην την κοινωνίαν. «*Διότι ό άνθρωπος είναι δημιουργός ζωής, εκ ής ή εύτυχία και όχι καταναλωτής ήδονής»* δ δὲ «*καλός άνθρωπος, δατις άπλώς επαναλαμβάνει ΤΗΝ ΚΑΛΩΣΥΝΗΝ της παρελθούσης ήμέρας, ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣ αλλά ΚΑΚΟΣ άνθρωπος.*»

("Όστε άν χτές έδωσες έλεημοσύνη και δώσης και σήμερα, είσαι κακός άνθρωπος! Και άν ζήσης 10000 ήμέρες πρέπει να έφέρης δέκα χιλιάδες διάφορες καλωσύνες τη μιᾶ μεγαλυτέρη από την άλλη. Αλλιότινα δὲν μπορείς να είσαι ήθικός άνθρωπος!

"Η ζήτησις αυτή της τοιαύτης εύτυχίας (του να κάνει το όλιγότερο 10000 διαφορετικές καλωσύνες στη ζωή σου;) και *επιθυμία έγκνεται εις αυτήν την φύσιν του ανθρώπου* (ποιός λέει το αντίθετο) και το δυνατόν της μεταβολής τούτου *διά της άγωγής.* (Και όλες αυτές οι μοιρίες έπιγράφονται «Ψυχολογία του Παιδός» μετά πολλών άμερικανικών *επαίνων.*

Ε. Ρεκλάμα.—Με κάθε τρόπο προσπαθεί να ρεκλαμάρη τον έαυτό του. Σε κάθε ευκαιρία αναφέρει ξένους, προπάντων άμερικάνους ψυχολόγους και φιλοσόφους για να καταπλήξη με την ξένη σοφία. Χωρίς κανένα σοβαρό λόγο μάς παρουσιάζεται τότε φανατικός φεμινιστής τότε τρομερός επαναστάτης και άλλοτε βγάζει δεκάδικους λόγους.

Απόδειξη: Παραπολὸ συχνά αναφέρει, τί λέει δ τάδε, ή δ δείνα χωρίς κανένα λόγο, και πολλές φορές χωρίς κανένα νόημα: *κοίταξε σελ. 15, 39, 41, 60, 75, 82, 85, 91, 95, 97, 101, 110 133, 148, 150, κ. άλλ.*

Από την πρώτη στιγμή δ συγγραφέας μας μάς παρουσιάζεται φορώντας στο στήθος του κάποιο σπουδαίο παράσημο: Τη μονοσέλιδη εισαγωγή στην «*ψυχολογίαν του παιδός*» την έχει γράψει δ Dr. L. S. Hollingworth καθηγητής της ψυχολογίας. Πρέπει οι Έλληνες άναγνώστες του βιβλίου του να πταηθούν και να προσέξουν καλά, γιατί δ συγγραφέας φέρνει μαζί του επίσημα πιστοποιητικά της σοφίας του. Μά τα πιστοποιητικά αυτά δὲν είναι σοβαρά και τα παράσημα, που κόλλησε στο στήθος του είναι τενεκεδένια. Γιατί άπλούστατα δ Dr. L. S. Hollingworth δὲ γνώριζε την «*άθάνατον του συγγραφέως γλώσσαν*» για να διαβάση ό ίδιος το βιβλίο. Μας το λέει άλλωστε ό ίδιος. Σελίδα 7 στην πρώτη σειρά: («*Η εισαγωγή του δημοσιεύεται και μεταφρασμένη.*» «*Χάρις εις τας ύπηρεσίας της Δδος Grace Taylor, ενεργούσης ως διερμηνευτρίας, έσχον την εύχαρίστησιν να καταστῶ ένήμερος του περιεχομένου του βιβλίου του Δρος Ζ. Σακελλαρίου.*»

Καταλαβαίνετε λοιπόν τώρα το τρίται του συγγραφέα μας; Ανακόινωσε όπως όπως στη Δδα «*ψυχολόγον*» Grace Taylor που κι αυτή δὲν ξέρει Έλληνικά—τα διάφορα κεφάλαια του βιβλίου του, τους χτυπητούς τίτλους των παραγράφων, της έδειξε και την «*έπιστημονικήν φιλολογίαν* !!) (άντι: βιβλιογραφίαν) της ψυχολογίας» που είχε μαζέψει και . . . αυτή με όλη τη χάρη της τα μεταβίβασε στ' αυτιά του Dr. Hollingworth.

Χωρίς άλλο, άν δ καθηγητής Dr. Hollingworth γνώριζε τις άυναρτησιές και τους παραλογισμούς, που είναι γεμάτο το βιβλίο «*του Δρος Σακελλαρίου*», θά ντρεπόταν να βάλη, και άν ποτέ τα μάθη, θά ντρεπέται που έβαλε το όνομα του κάτω σ' ένα πιστοποιητικό αξίας για το συγγραφέα μας.

"Όταν μιλήσει στο πρώτο μέρος της κριτικής μου για την ήθική σχολνοβασία του συγγραφέα, δ άνθρωπος θυμωσε τρομερά από τις στήλες της συντηρητικής έφημερίδας «*Αθήναι*». Και όμως ως καμαρώσουν τότε παρακάτω τον κύριο αυτόν να ξεσπαθώνη άγρυπτικά για διάφορες έλευθερίες, που δὲν τις πιστεύει.

Σελ. 279 σειρά 26 «*. . . και δέον να χαιρετισθῆ μετά χαρᾶς ή χειραφέτησις της γυναίκος . . . ή Έλληνις . . . θά θραύση τα δεσμά του έθιμου της κηδεμονίας και δεσποτείας του άνδρός*» (κοίταξε και σελ. 283 σημείωση).

Σελίδα 278 σειρά 27 «*. . . ό υπό το πέλμα άσπλάχνου πολιτικού μαρτυρήσεως και μαρτυρών εν ταίς εσχάταις ταύταις ήμέραις πολλάκις λευκός σκλάβος, νέος Έλλην, ιδιώτης ή υπάλληλος . . .*»

Σελίδα 278 κάτω κάτω «*Ός το άτομον εύρίσκεται σήμερα εν Έλλάδι . . . δι' άοράτων δεσμών και κύνλων (!!) πιεζόμενον και περισφιγγόμενον, δεσμών του οίκου, της κοινότητος τύφλα να έχουν οι Μπολασεβίκοι) ή ώρισμένων πολιτικών προσώπων, ή υπαλληλικών προσώπων (;;) κρατούντων (ποιόι; οι δεσμοί του οίκου και της κοινότητος;) αυτό εις άμάθειαν και Τουρκικήν δουλείαν . . .*»

Μά και τις προλήψεις και τα μάγια αλύπητα χτυπάει:

Σελίδα 275 σειρά 19 «*Πάν φαινόμενον μη έξηγούμενον επάγεται φόβον εις τον άμαθη κόσμον, εκ τούτου ή μαγεία (!) ήτις δὲ ημάς είναι γελοία.*»

Τὸ πρόγραμμά του το άπλώνει και στους παπάδες. Τους λέει ποιά είναι τα καθήκοντά τους:

Σελίδα 92 σειρά «*Ιερείς όμως, άν θελήσουν να νοήσουν, ότι ή πρόληψις των κακῶν είναι καθήκον των — έχουν καθήκον να μη σιωπῶσι . . . αλλά καταλλήλως και δημοσία να κηρύξουν την Ιερότητα και την σημασίαν του ένστικτου (της αναπαραγωγής).*»

Παρακαλείται δ Σεβ. Μητροπολίτης να βγάλη τη σχετική έγκύκλιο. Οι ιεροκήρυκες και οι παπάδες στα χωριά από τον άμβωνα να κηρύξουν, τι θά ειπή αναπαραγωγή, πώς γίνεται, τι είναι το ένστικτο της αναπαραγωγής, πώς λειτουργεί. Αλήθεια, πολύ προσελκυστικό θά είναι ένα τέτοιο κήρυγμα. Οι έκκλησιές θά γεμίσουν.

του σχεδόν τα διηγήματα ό κ. Σαράβας τα καταστρέφει εμφανίζοντας απότομα μέσα στη συγκεντρωμένη τους εξέλιξη έναν απότομο θάνατο, μια βίαιη σκηνή, που γιατί είναι ξαφνικά βίαιη, παραμένει επιφανειακή. Δέ μας συγκινούν οι αυτοκτονίες, όταν δέν τις επιβάλλει μια άδυσώπητη ανάγκη, δέν μας συγκινούν οι θάνατοι από συγκοπή καρδιάς. Η ρωμαντική εμφάνιση των περιστατικών αυτών απεναντίας μας αποκρούει. Η μικρή ή Σάσα είναι αναντίρρητα τó άρμονικότερο διήγημα της σειράς. Άλλ' είναι υπερβολικά αφηγηματικό, λείπουν απ' αυτό εκείνες οι ξεχωριστές σελίδες με τόν έσωτερικό παλμό, που άνάφερα πάρα πάνω.

Ο κ. Σαράβας έχει ταλέντο Γι' αυτό είναι ανάγκη νά καταλάβη, πώς οι υπόθεσεις στό σημερινό διήγημα είναι σχεδόν άσημαντες. Οι υπόθεσεις έχουν τόσο πολύ εξαντληθί. Οχι ένδιαφέρει είναι ή ανάπτυξη, που θά δώση ό κάθε συγγραφέας σ' ένα οποιοδήποτε θέμα, είναι πώς θά παρουσιάση με καινούριες αποχρώσεις τις λεπτομέρειες. Γι' αυτό επιβάλλεται άκόμα και μια άναγώση του ύψους. Δέν εξαντλήθηκαν μόνο οι υπόθεσεις, μά και οι συνηθισμένοι συνδυασμοί των λέξεων. Πρέπει ν' ανακαλύψωμε νέες άπροσδόκητες συγκρούσεις λέξεων και φράσεων. Ο κ. Σαράβας μεταχειρίζεται άπειρα χιλιοειπωμένα καλούπια. Γενικά τó ύψος του μά άκόμα κι ή γλώσσα του παρουσιάζονται παραμελημένα άκαλλίεργητα. Άς τó προσέξη αυτό.

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Γ. *Εκείνη. Ρομάντσο. Αθήνα. Έκδ. Γ. Τσουκαλά, 1926, σχ. 16^ο, σελ. 96.*

ΦΡΕΡΗ ΒΕΛ. *Η άρρώστεια της Ύβας. Διήγημα — Ηράκλειο, Τυπογρ. Γ. Μωρέλου 1926, σχ. 16^ο, σελ. 62, δε. 12.*

Ο κ. Τσουκαλάς έχει μέσα του μια πολύ άξιολογία ποιητική ιδιοσυγκρασία. Μέσα στη φριχτή κατάπτωση της σημερινής νεοελληνικής ποίησης, που καταντά νά παρουσιάζη τó πιο συχνά μόνο μιά άθλια στιχουργία γύρω από τó πιο πεζολογικά και καθόλου μετουσιωμένα θέματα, ή έκδοση των ποιημάτων του ήταν μια άνακουριστική έξαίρεση. Τα ποιήματα του κ. Τσ. μας μεταδίνουν πολύ μουσικά μά θλύψη υποκειμενική, μά και μαζί άθυρίνη άρκατά έντονη.

Ποιητικές στιγμές βρίσκονται πολλές και στο καινούριο του βιβλίο. Υπάρχουν μέσα στο «ρομάντσο» του κάποιες περιγραφές της Φύσης, που ζωγραφίζουν χρωματισμένα και παραστατικά τó τοπίο και που μας δίνουν σύγχρονα κι όλη την αίσθηση του τοπίου κι όλη του την άτμόσφαιρα. Βλέπουμε τή Φύση, μά και τή ζωή σύμφωνα με τή διάθεση των προσώπων, που έπλασε ό κ. Τσουκαλάς. Ο συγγραφέας επικοινωνεί με τόν παλμό της Φύσης και ξέρει πώς ή κάθε της στιγμή, ή κάθε της εικόνα διαφοροποιείται μέσα μας άνάλογα με τις μεταλλαγές του έσωτερικού μας Έγώ. Μας τó δείχνει πολύ άπλά, πολύ λιτά χωρίς περιττά νά επεξεύρεται, χωρίς περιττές εξηγήσεις. Δέν προσπαθεί έκζητημένα νά είναι ύποβλητικός. Με μια πιελιά μας δίνει τά έξωτερικά χαρακτηριστικά και μέσα απ' αυτά την πολυποικίλη ζωή του τοπίου. Μερικές σελίδες του μας θυμίζουν, χωρίς και νά τόν μιμούνται, τόν Κνούτ Χάμσουν, τó μεγάλο δάσκαλο των νεοελλήνων συγγραφέων.

Κι είναι τόση ή ζωή των περιγραφών του, που αποχτούν αυτές την έντελώς πρώτη θέση μέσα στην αφήγηση και σχεδόν καταπνίγουν την υπόθεση. Δυστυχώς μόνο «σχεδόν», γιατί ό κ. Τσουκαλάς δέ θέλησε επίτηδες νά παραμερίση την υπόθεση όλως διόλου. Φαντάζομαι, πώς άσυνείδητά του και μονάχα γιατί τó ταλέντο του είναι κύρια στις μουσικές περιγραφές, ξεχωρίζουν αυτές μέσα στο σύνολο. Είδεμή ό κ. Τσ. δέ φαίνεται νά θεώρησε καθόλου την υπόθεση μια πρόφαση μόνο για νά πλέξη γύρω της έντυπώσεις και εικόνες. Φαίνεται νά έδωσε σημασία στην υπόθεση. Έτσι άναγκαστικά μας σταματά χωρίς νά προκαλή και κανένα ένδιαφέρον μας. Την παρακολουθούμε μάλιστα με κάποια δυσάρεστη έκπληξη, γιατί ένω ό κ. Τσουκαλάς είναι τόσο ξελεπτυσμένος και συγχρονισμένος στις περιγραφικές σελίδες, παρουσιάζεται έξαφνα στην έκλογή και στην πλοκή της υπόθεσης άπειθάρχητα υπερρωμαντικός. Από τó «ρομάντσο» του δέ λείπει κανένα από τά υπερρωμαντικά στοιχεία.

Ένας άντρας γυρίζει ύστερα από χρόνια στο έξοχό του σπίτι. Τυχαία στο δάσος συναντά ένα κορίτσι όρφανό, που άνατράφηκε όλη της τή ζωή στην έξοχή, μακριά από τόν κόσμο. Άγαπιούνται. Μιά μέρα από ένα ήμερολόγιο της μητέρας της μαθαίνει, ότι είναι

κόρη του. Άναγνώριση! Η μητέρα της είναι ή μόνη γυναίκα, που άγάπησε στην ζωή του. Την είχε κλέψει. Μά έκβινη άργότερα είχε δειλιάσει και είχε γυρίσει στους γονιούς της. Έκείνος είχε φύγει μακριά, άδριστα είχε μάθει μόνο, πώς άπόκτησε μια κόρη, ύστερα δέν είχε μάθει ποτέ πια τίποτε για Κείνη. Δέν την είχε ξεχάσει, δέν είχε παρηγορηθί ποτά. Ίσαμε τώρα, που άγάπησε την κόρη του. Την άποφεύγει με φρίκη και τó κορίτσι μή μπορώντας νά καταλάβη γιατί τó αφήνουν έτσι, αυτοχτονεί.

Ο κ. Τσουκαλάς απαντώντας σέ μιά άλλη επίκριση για τόν υπερρωμαντισμό του έργου του, έγραψε πώς ή υπόθεση αυτή έγινε στην πραγματικότητα, πώς την άντλησε από τή Ζωή. Ίσως, αλλά βέβαια στη ζωή δέ θά έγινε άκριβώς έτσι. Η τέχνη ποτέ δέν αντιγράφει. Η Ζωή είναι άπάνταστα πολυποικίλη και πολυσύνθετη. Η Τέχνη παίρνει μερικά στοιχεία της, έμπνέεται απ' αυτά, τά συνθέτει σύμφωνα με την κατεύθυνσή της. Η Τέχνη άναδημιουργεί, πλάθει τó δικό της κόσμο. Άν ήταν άντιγραφή δέ θά υπήρχε λόγος νά ύπάρχη. Ο ρωμαντισμός ξεχώριζε από τή ζωή μερικές θέσεις, που είχαν μέσα τους τó σπέρμα του υπερβολικού, τις υπερεξίωκωνε κι αυτές, μά έπειδή άνταποκρίνονταν σέ μιά άνάγκη της άνθρωπότητας τότε, ό κόσμος ικανοποιούνταν και πίστευε σ' αυτόν. Δέ θέλω νά ίσχυριστώ, πώς ή ρωμαντική διάθεση έχει σβήσει σήμερα μέσα μας. Απεναντίας. Ίσως σήμερα με τή χρεωκοπία του ρεαλισμού ή ρωμαντισμός νά ξαναγεννιέται, μά ξαναγεννιέται πολύ διαφορετικός, άφομοιωμένος με τις σημερινές μας αξιώσεις. Σήμερα ή ρωμαντική διάθεση ξεφεύγει όλόκληρα από την πραγματικότητα σέ κόσμους συνειδητά φανταστικούς. Δημιουργείται, στηριγμένο πάντα σέ κάποιες θετικές βάσεις, τó έργο τó έντελώς φανταστικό. Θέλωμε νά άπομακρυνθούμε από τή γνώση, γιατί ξέρουμε πώς ή γνώση ή τόσο άναπτυγμένη σήμερα δέ θά μας επιτρέψη καμιά πλάνη. Δέν άνεχόμαστε ό,τι έπιζητούσε ό ρωμαντισμός και τó κατώρθωσε, γιατί ήταν σύμφωνος με την εποχή του, νά παρουσιάση δηλ. σά γεγονότα και πραγματικότητες διάφορες άπιθανότητες και υπερβολές. Δέν άνεχόμαστε την άπιθανότητα της τυχαίας συνάντησης, του ένός και μόνου έρωτα, που διατηρήθηκε κυρίαρχος σ' όλη τή ζωή, της άνατροφής μέσα στη Φύση, δέν άνεχόμαστε την άπιθανότητα της άπότομης και τυχαίας άποκάλυψης, της άγάπης, που οδηγεί άμεσα στην αυτοχτοניה. Δέν άνεχόμαστε τόν τεχνητό χαρμαχίτηρα του ρωμαντισμού, που μας παρουσιάζει άπόλυτα γεγονότα χωρίς νά τ' αναλύη.

Άμα δέ φεύγουμε σέ φανταστικούς κόσμους και μέγουμε στη ζωή, θέλωμε τότε ό συγγραφέας νά στοχάζεται πώς πολυσύνθετη είναι ή ζωή, πώς πολλές και διάφορες ατίες, συχνά άλληλοσυγκρουόμενες, προκαλούν μια πράξη. Θέλωμε ό συγγραφέας νά προσπαθήση τουλάχιστο νά σλλάβη όσο είναι δυνατό περισσότερο απ' αυτά τά φανερά και κρυφά έλατήρια. Σήμερα δέ μας ένδιαφέρει πια ή πράξη, τó γεγονός, μάς ένδιαφέρουν οι ατίες κι αυτές ζητούμε από τó συγγραφέα νά μας άποκαλύψη.

Άς διαβάση ό κ. Τσουκαλάς τó Σίμουιτ του Lenormand, που γύρω από τή ρωμαντική στην ουσία της υπόθεση του υπερβολικού κι αίμομιχτικού έρωτα γράφει ένα από τά δυνατότερα σύγχρονα δράματα. Ο κ. Lenormand δέν αφήνει τίποτε έναέριο και τυχαίο, τίποτε άπίθανο. Αναλύει την έσωτερική Μοίρα, που φέρνομε μέσα μας, και που άδυσώπητη μάς οδηγεί χωρίς νά μπορέσουμε νά ξεφύγουμε σέ κάποια άδιέξοδα. Άς διαβίση ό κ. Τσουκαλάς τó Lenormand. Ίσως τότε καταλάβη γιατί, όσο κι άν άντλησε την υπόθεσή του από την πραγματικότητα, όπως λέει, την παρουσίασε ρωμαντική. Άναγκασμένος όπως κάθε συγγραφέας νά κάμη έπιλογή από τά στοιχεία της ζωής, συγκινήθηκε μόνο από τά έξωτερικά περιπετειώδη, απ' αυτά άκριβώς, που μάς αφήνουν άδιάφορους, όταν δέ μάς είναι άποκρουστικά. Από τή στιγμή, που πάψαμε νά πιστεύουμε στο ρωμαντισμό, από τή στιγμή δηλαδή που έπαψε ό ρωμαντισμός ν' άνταποκρίνεται στις ψυχικές μας άνάγκες είδαμε τά έλαττώματά του και δέν τόν υποφέρομε πια.

Είναι κρίμα, γιατί τó επαναλαβαίνω, υπάρχουν μέσα στο βιβλίο του μερικές σελίδες ξεχωριστές. Ο κ. Τσ. ξέρει και νά συνθέτη. Με πολλή τέχνη, χωρίς νά μάς τή φανερώνει πολύ άμεσα από την αρχή, μάς υποδειχνει λεπτά την εξέλιξη της διήγησης, ώστε νά άποφύγη την έκπληξη, που είναι πάντα άντιαισθητική. Οι διάλογοί του είναι ζωηροί, παρουσιάζει με άρκετή δραματικότητα μερικές θέσεις, ή γλώσσα του είναι πολύ άρμονική. Τα πρόσωπα του τά τόσο άφύσικα και καθόλου ψυχολογημένα στις γενικές τους γραμμές, όπως τó έδειξα, άμα επικοινωνούν με τήν Φύση γίνονται πολύ έσωτερικά. Ίσως γιατί έτσι αισθάνεται τή φύση

ὁ ἴδιος ὁ κ. Τσουκαλῆς. Ὁ κ. Τσουκαλῆς βιάστηκε νὰ γράψῃ ἓνα διήγημα, ἐνῶ γιὰ τὴ ὄρα δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικὸς καὶ ἀρκετὰ στενὰ γιὰ τὴν ὄρα. Δὲν εἶναι παρὰ ποιητὴς τῆς Φύσης. Αὐτὸ εἶναι βέβαια κατὰ σημαντικὸ. Κι ἴσως ἀργότερα νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτὸ του. Σὰν προσπάθεια ξεπεράσματος ἀξίζει καὶ τὸ «ρωμάντισο» του, δὲν ἔπρεπε ὅμως νὰ εἶχε τόσο βιαστῆ νὰ τὸ ἐκδώσῃ.

Δὲν ἔπρεπε καὶ γιὰ ἓναν ἄλλο λόγο. Ὁ Κος Τσουκαλῆς ἀνημάζει τὸ βιβλίο του «ρωμάντισο». Ἄν ὑπάρχῃ μιὰ διαφορὰ μεταξύ ρωμάντισου καὶ διηγήματος, ἡ ἀφήγησις του ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ διηγήματος. Παρουσιάζει ἐλάχιστα πρόσωπα μέσα σὲ μιὰ καὶ μόνη περιωρισμένη πλοκὴ πού εἶναι πολὺ σύντομη. Ἡ συντομία εἶναι μάλιστα ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια προσόντα τοῦ κ. Τσουκαλῆ. Ἐχτίμησε τί ὕλικὸ γιὰ ἀνάπτυξη τοῦ πρόσθερου ἢ ὑπόθεσίν του, ὅπως τὴ διαχειρίστηκε καὶ δὲν ἔξερψε σὲ κουραστικὰ καὶ ἀνιαρὰ πολυλογίαι.

Ξέρω, ἡ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι τόσο παραφορτωμένη, πού δὲν ἀφήνει καιρὸ γιὰ πολλὰ διαβάσματα καὶ ζητᾷ τὸ σύντομο διήγημα. Τὸ σύντομο διήγημα εἶναι συγχρονισμένο. Πάντα ὅμως ἓνα λιγυροῦσιν βιβλίο σὰ νὰ μαρτυρᾷ ἓνα dolce far niente καὶ ἀπὸ τοὺς νέους συγγραφεῖς ζητοῦμε ἔργο, ζητοῦμε ἐργασία.

* * *

Τὴν ἴδια παρατήρησις θὰ κάμω καὶ στὸν κ. Φρέρη. Ἴσως ἡ ἐκδοσις τοῦ διηγήματός του νὰ δικαιολογῆται κάπως ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ διήγημά του παινέθηκε στὸ διαγωνισμὸ Ζηκάκη (1925). Αὐτὸ ἄλλα του διηγήματα βραβεύτηκαν καὶ δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο «8 διηγήματα». Ὁ κ. Φρέρης θὰ θέλησε νὰ συμπληρώσῃ τὴ σειρά. Ἴσως ὅμως νὰ εἶχε περισσότερο ὠφελῆσει καὶ τὸ ἴδιο του τὸ διήγημα, ἂν εἶχε περιμείνει νὰ τὸ τυπώσῃ μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἄλλα του διηγήματα, σ' ἓνα βιβλίο ὀλακληρωμένο. Ἄς μὴ φανῇ παράξενο. Ὁ τρόπος, πού παρουσιάζεται ἓνα ἔργο, ἐπηρεάζει καὶ αὐτὸς τὴν ἀξία του. Δὲν ἔχει καὶ ἡ ἀξία ἀπόλυτη αὐτοτέλεια. Ἀπὸ ἓνα διήγημα παρουσιασμένο μόνον του ἔχομε ἀναγκαστικὰ πολλὰς ἀξιώσεις, περιμένομε κατ' ἐξαιρετικὸ. Βαλμένο μαζί μὲ ἄλλα διηγήματα τὸ κρίνομε πιά σὰ μέρος τοῦ συνόλου, βλέπομε τὸ ἓνα διήγημα νὰ συμπληρῶνῃ τὸ ἄλλο. Ἡ Ἀρρώστεια τῆς Ὑβας δὲν διηγῆται τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸ. Εἶναι ἀρκετὰ κατώτερη ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο βραβευμένα διηγήματα, πού ζωγραφίζουσι πολὺ ζωντανὰ μερικὸς τύπους καὶ πού εἶναι γραμμένα μὲ μιὰ διάθεσις δημιουργικῆ. Ἡ Ὑβα εἶναι κοκέτα. Οἱ γονιοὶ τῆς καλλιέργησαν αὐτὴ τῆς τὴν ἰδιότητα. Ἀρκετὰ μονοκόματα μᾶς δείχνει ὁ κ. Φρέρης τὴν Ὑβα του νὰ μὴν καταγίνεται παρὰ μὲ τὸν καθρέφτη τῆς καὶ βλοσυρὸς τοὺς γύριω τῆς νὰ μὴν ἀσχολοῦνται παρὰ μὲ τὸ ἂν πρέπη ἢ ὄχι νὰ τῆς τὸ ἐπιτρέπουν.

Ἡ Ὑβα παθαίνει βλογιά, ἀσκημαίνει καὶ ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν τῆς γίνεται νευρασθενική. Ὅλοι οἱ χαρακτήρες μέσα στὸ διήγημα εἶναι ἐντελῶς μονόπλευροι, καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεσις ξετυλίγεται χωρὶς ἀρκετὴ ἔντασις, χωρὶς ἀρκετὴ τραγικότητα. Τὸ διήγημα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀφήγησις καλογραμμένη. Ὁ κ. Φρέρης ξέρει νὰ συνθέτῃ, κατέχει τὴ γλῶσσα καὶ τὸ διάλογο καὶ παρατηρεῖ κάποτε μὲ δξύτητα μερικὰς λεπτομέρειαι. Ὅλα αὐτὰ εἶναι βέβαια ἀξιόλογα προσόντα ὄχι ὅμως καὶ ἀρκετὰ. Τὸ διήγημα τοῦ κ. Φρέρη ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι κακὸ, εἶναι ὅμως ἀσήμαντο. Τοποθετημένο μέσα σὲ ἄλλα διηγήματα θὰ διαβαζόταν εὐχάριστα. Γι' αὐτὸ ἀποροῦμε μονάχα, γιὰ τὸ τύπωσε ὁ κ. Φρέρης, ἐφοῦ ἡ Ἀρρώστεια τῆς Ὑβας δὲν προσθέτει τίποτε στὸ προηγούμενο του βιβλίου, τὸ Γιάννη Σαβαῶθ καὶ μάλλον ἀφαιρεῖ.

Ἐνας νέος συγγραφέας ὀφείλει, ἂν ὄχι νὰνανεῶνῃ ἀδιάκοπα τὸν ἑαυτὸ του, τουλάχιστον ἀδιάκοπα νὰ τὸν ξεπερνᾷ. Κάθε σταμάτημα τὸν ἀδικεῖ σημαντικὰ. Ἀπὸ τὸν κ. Φρέρη ὕστερα ἀπὸ τὸ Γιάννη Σαβαῶθ περιμένομε πολλὰ καὶ ὄχι πρόχειρες ἐκδόσεις. Ἐνας νέος συγγραφέας, καὶ μάλιστα μὲ ἀξία ὅπως ὁ κ. Φρέρης (γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὸν κρίνω καὶ μὲ ἀσθηρότητα) ἔχει ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στοὺς ἄλλους καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ του, ἔχει τὴν ὑποχρέωσι νὰ μὴν αὐτοϊκανοποιεῖται εὐκόλα.

Ἄλκης Θρόλος.

Τὰ 32 θαύματα. Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία, δεῖ ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας πού ὀνηρηθήσανε τὸ δικτάτορα, ὁ κ. Αἰγινήτης ἦταν ὁ πῦρ σπουδαῖος καὶ μεγαλεπήβολος. Τὴν ἡμέρα, πού ἀναγκαστικὰ παραιτήθηκε, στάλθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας σὲ ὅλες τῆς ἐφημερίδες τὸ ἀκόλουθο δακτυλογραφημένο σημεῖωμα :

«Μὲ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ κ. Αἰγινήτου ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας εἶναι δίκαιον νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσεν ὁ διακεκριμένος ἐπιστήμων, ἔργον θετικόν, ἀποτελοῦν πλήρες σύστημά ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἐντὸς τριμήνου μόνον χρονικοῦ διαστήματος ἐπιτελεσθέν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ κ. Αἰγινήτης ὑπῆρξε ὁ στόχος ἀδίκων ἐπιθέσεων καὶ ἀσθηρῶν ἐπικρίσεων, ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ τὴν εὐγλωττοτέραν ἀπολογίαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις τσαύτην περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

1) Ἰδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

2) Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον μεταφέρεται εἰς τὸ μέγαρον τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, τὸ ὁποῖον ἀνακαινίζεται καὶ μεταρρυθμίζεται εἰς Μουσεῖον εἰδικὸν διὸ τὴν μεσαιωνικὴν τέχνην.

3) Αἱ Ἑλληνικαὶ παιδιαὶ εἰσάγονται εἰς τὰ σχολεῖα μᾶς, ἀποστελλομένων ἐκτενῶν σχετικῶν ὀδηγιῶν.

4) Ἡ πινακοθήκη καὶ τὸ νομισματικὸν Μουσεῖον ἐγκαθίστανται εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, γενόμενον κτήμα τοῦ Κράτους διὰ τοῦ κληροδοτήματος Α. Σούτσου.

5) Εἰσάγεται τὸ βιβλιᾶριον σπουδῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

6) Τὸ ἔθνολογικὸν Μουσεῖον γίνεται κρατικὸν καὶ ἐγκαθίσταται εἰς ἴδιον εἰδικὸν κτίριον ἀνεγειρόμενον παρὰ τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον μετὰ τοῦ Μουσείου τῶν κοσμητικῶν τεχνῶν.

7) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

8) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

9) Νέος Νόμος περὶ διδακτικῶν βιβλίων.

10) Ἰδρυσις διεθνοῦς Ἀρχαιολογικοῦ σχολείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

11) Ἰδρυσις Προπαρασκευαστικοῦ σχολείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

12) Κανονισμὸς τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

13) Νέος Νόμος ἐξετάσεων σχολείων.

14) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

15) Ἀνέγειται 4 μεγάλων γυμνασίων ἐν Ἀθήναις.

16) Ἀνέγειται 2 ὀκτατάξιων δημοτικῶν σχολείων ἐν Ἀθήναις.

17) Ἀνέγειται ἓνὸς μονοταξίου διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις.

18) Νόμος περὶ χρησιμοποήσεως τῶν ἀχρήστων παραμενόντων περισσευμάτων διαφόρων κληροδοτημάτων.

19) Ἡ παιδιατρικὴ κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἐγκαθίσταται εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τῶν παιδῶν.

20) Ἀνέγειται Μικροβιολογικὸν ἐργαστηρίον τοῦ Πανεπιστημίου παραχωρουμένου εἰς αὐτὸ διὰ Ν. Α. τοῦ πρὸς ταῦτο καθωρισμένου εἰδικοῦ κληροδοτήματος Κοργιαλέντου.

21) Στερώσεις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείου Ὀλυμπίαις.

22) Ὄργανισμὸς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἄριστος ἴδρυσις Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ Ἀγρονομικοῦ Ἰνστιτούτου ἐν αὐτῷ περιέχοντος ἕξ τμήματα. α') βελτίωσις καλλιέργειας φυτῶν, β') καλλιέργειας καὶ βιομηχανίας κηπουρῆς, γ') γεωργικῆς ἐντομολογίας, δ') γεωργικῆς μυκητολογίας, ε') σηροτροφίας, στ') ζωοτεχνίας. Τὰ ἀποελέσματα τῶν εἰδικῶν ἀγροτικῶν ἐρευνῶν θὰ παραδίδονται πρὸς ἐφαρμογὴν εἰς τὰς εἰδικὰς ὑπηρεσίας καὶ τοὺς ἰδιώτας.

23) Συγχώνευσις διαφόρων μονῶν.

24) Διάφορα προαφυγικὰ ὀργανοτροφεῖα μετατρέπονται εἰς ἀγροτικὰ πρὸς ἐπίδοσιν τῶν ὀργανῶν εἰς γεωργικὰ ἔργα.

25) Νέα νόμου οικονομικών εις την εκπαιδευσιν περιστέλλονται τὰ τεχνικά μαθήματα εις τὰ σχολεία άνευ αύξήσεων των διπλωτών του δημοσίου.

26) Όργανισμός Προσφυγικού ύφανοτηροφείου (μετά οικονομίας ένός εκατομμυρίου έτησίως).

27) Νέος Νόμος περί πνευματικής ιδιοκτησίας προς προστασίαν αυτης.

28) Νέος οργανισμός της αρχαιολογικής υπηρεσίας της Αρχαιολογικής Έταιρείας. Κανονισμός της τιμής των εισόδων εις τὰ Μουσεία.

29) Νόμος περί χρησιμοποίησεως κληροδοτημάτων επαγγελματικών σχολών, προς ίδρυσιν δημοτικών σχολείων μετ' επαγγελματικών τάξεων.

30) Άνέγερσις Ταυροδικαστικού μεγάρου διά τας άνάγκας του Πανεπιστημίου και της πόλεως.

31) Κανονισμός των ύποτροφιών του Κράτους και των κληροδοτημάτων. Παραμένουν μόνον οι προτεύοντες, των άλλων άπεκόπη ή ύποτροφία.

32) Νόμος περί ύποχρεωτικής φοιτήσεως των Έλληνοπαίδων εις τὰ δημοτικά σχολεία μετά ποινών αυστηρών.

Έτσι έχομε συγκεντρωμένη και διατυπωμένη από τον ίδιο την εργασία του. Έποχρέωσής μας να την κρίνωμε. Και θα τὸ πράξωμε. Γιατί βέβαια κάτι αντιπροσωπεύει και ο κ. Αιγινίτης μέσα στην ελληνική κοινωνία. Και αυτό τὸ κάτι πρέπει να μάθῃ ὅλος ο κόσμος τί είναι.

Η κατοχύρωση του Μεσαίωνα. Το πολυσύνθετο ἔργο του κ. Αιγινίτη πρέπει να κριθῇ σε σειρά από μελέτες: υπάρχει όμως κρυμμένη μέσα σαυτό μια πρόθεση, που ἀποτελεῖ τὸ κινητήριο νῆρο του κοντά στην προσωπική φιλοδοξία και που είναι άνάγκη να γνωριστῇ ἀμέσως. Και ή πρόθεση αὐτή είναι επαναφορά ένός μαύρου μεσαίωνα και κατοχύρωσή του. Τα κύρια ἔργα του κ. Αιγινίτη, δηλ. νέος νόμος του εκπαιδευτικού Συμβουλίου, νέος νόμος για τὰ διδαχτικά βιβλία, νέος οργανισμός του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οργανισμός του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, οργανισμός της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, αὐτή την πρόθεση υπηρετοῦν με χίλια κρυφά νήματα, με χίλιους τρόπους και ενέργειες. Γι' αὐτὸ ή ἀλοκλήρωτική των οργανισμῶν αὐτῶν ἀναθεώρηση, που δὲν ἔγινε ακόμη για ὅλους, είναι τὸ πρώτο καθήκον των ἀνθρώπων, που θέλουν να σβήσουν τὰ ἴχνη της σκοτεινῆς δεκαετημερίας.

Φανλοκρατία και Παιδεία. Ο δημοτικισμός φορτώθηκε ὡς τώρα ὑπομονετικά και σιωπηλά πολλές ξένες ἀμαρτίες. Από τὰ 1917, που ο πολιτικός σίφουνας δέρνει τὸ κράτος και παραλύει ὅλες τις υπηρεσίες, οι δημοτικιστὲς που μόνο την ιδέα τους ήθελαν να υπηρετήσουν μέσα στο ὑπουργεῖο της Παιδείας, βρέθηκαν ὑποχρεωμένοι να ἀνέχωνται, ὅσα ή πολιτική από δικὰ της ἐλατήρια και δικούς τους σκοπούς, δικές της πλάνες ή κακὲς συνήθειες από τὴ μιὰ μεριά και ὅσα ακόμη οργανισμοὶ ἀδύνατοι ὡπὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο από την ἄλλη μεριά, ἀμάρταναν. Και γι' αὐτὸ ἄφησαν να σχηματιστῇ ο κακόβουλος θρόνος για τις διοικητικὲς υπερβάσεις του δημοτικισμοῦ, που είναι άνάγκη με μιὰ ἐντελῶς ἀντικειμενική ἔξεταση της τελευταίας δεκαετίας να διαλυθῇ. Είναι ὁμως ἐγκληματικὸ νάρήνουν να ἔξακολουθῇ και σήμερα αὐτή κατάσταση. Τους δυὸ τελευταίους μήνες ἔγιναν στο ὑπουργεῖο της Παιδείας χιλιάδες μεταβολές. Βέβαια δασκάλοι τις ὑποκινούσιν πολλές φορές και δασκάλοι χρησιμοποιοῦν της πολιτικῆς τὰ μέσα για να πετυχαίνουν τὰ θελήματά τους. Η ἀσυνείδητη πολιτική και ή τυφλή στρατοκρατική ἐπέμβαση είναι τὸ μέσο. Μὰ ο δημοτικισμός δὲν ἔχει καμιά σχέση με αὐτὴ τὴ φανλοκρατία. Αὐτὸ ὑπογραμμίζομε. Και ή «ἀναγέννηση» δὲ θα σιωπήσῃ και δὲ θα σεβαστῇ κανένα εἶτε πρωταίτιο εἶτε ἔργατο.

ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΜΙΑ ΙΔΙΟΤΡΑΓΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Θεατρικὲς παραστάσεις

Ἐπὸ τὸ Νοέμβριον τοῦ 1925 ὡς τὸν Αὔγουστο τοῦ 1926 δόθηκαν ἀπὸ Ἐπιτελεῖα τοῦ Υπουργείου Παιδείας τρεῖς μεγάλες παραστάσεις. Στὴν πρώτη παίχθηκε μιὰ φάρσα «Ο Σάντζος Πάνσας». Στὴ δεύτερη ἕνα δράμα περιπετειῶν και θαυμάτων «Ο ῥαφινάτος Καταφερτζής». Στὴν τρίτη παίχθηκε μιὰ κωμικοδραματικὴ ἐπιθεώρηση «Τὸ καλαμποκεῖ Ἐπιτελεῖα». Τους πρώτους ὁλοὺς

τούς παράστησαν τρεῖς ἀπὸ τὸς γνωστότεροὺς καμπούνοὺς της νεοελληνικῆς κοινωνίας. Γιὰ κομπάρσοι χρησιμοποιήσαν διάφοροι σπουδαῖοι κύριοι, καθηγητὲς στο Πανεπιστήμιον, ἀνώτατοι ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ, οι ψευτοὶ ρόδοι των ψευτοσωματείων πτηνοαυγοπωλῶν, ὑποδηματοκαθαριστῶν και ἔμβαλωματῶν. Θεατὲς δ περιοδὸς λαός. Ὅλα τὰ ἔξοδα πληρωμένα ἀπὸ τὰ δύστυχα ἀνυπεράσπιστα ἑλληνοπούλα.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Πετούση

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς της Παιδείας μπαίνει βλοσυρὸς σε μιὰ αἴθουσα διδασκαλίας σε ἀνώτερο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα. Παρακολουθεῖ με ὀργιλὴ προσοχή ὅλη την παράδοση. Τὸ μάθημα τελειώνει. Ὁ κ. ὑπουργὸς θέλει κάτι να πῇ στον καθηγητή. «Ὅλα καλά, κύριε καθηγητά. Καὶ ἔχεις και εὐφραδέα. Ὅμως δὲ μπορῶ να τὸ χωνέσω, δὲ τὰ φορῆς μου χάλιασε τὰ τριτόκλιτα, δὲ τὰ φορῆς εἶπες της πατρίδας, της τάξης. Γιατί, κ. καθηγητά;» Καὶ ο καθηγητὲς μένει ἐκβρόχτης. Τι νάπαντῆσῃ; Μὰ συλλογιστικὴ ἀμέσως τὸ μακαριτῆ των Πετούση. Ἦταν φοιτητὲς της Νομικῆς και εἶχε πάθει ἀπὸ ἡλιθιότητα. Ἐσχάταν λοιπὸν στο μάθημα, καθόταν σοβαρώτατος στο πρώτο θρόνιον, παρακολουθοῦσε μανιχτὸ ἀτόμα και ἐντατικὴ προσοχή την παράδοση και μόλις τέλειωνε τὸ μάθημα ο καθηγητὲς, σηκωνόταν ἀπάνω θριαμβευτικά και φώναζε «Τρεῖς χιλιάδες διακόσες πενήντα λέξεις!». Και ἰκανοποιημένος βαθύτατα ἔβγαινε ἀπὸ την αἴθουσα. Ὡ τλήμων Ἑλλάς! Οἱ Πετούσηδες τότε γίνονται ὑπουργοί.

Ἡ μέθοδος Πᾶς ἀμόντε;

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς της Παιδείας, κάθεται φουσκωμένος στην ὑπουργικὴ καρέφα. Γελάει ὅλος. Γελάει τὸ ἀτόμα του, γελοῦν τὰ μάτια του, γελοῦν ταῦτιά του, γελοῦν τὰ μάγουλα του, γελοῦν οι ἀφέλειες του, γελοῦν οι μουστῆκες του, γελάει και τὸ γέλεκο του. Είναι τρομερὰ ἐπισημάνος και εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. «Ἔγινες λοιπὸν και ο ὑπουργὸς Σάντσος!» λέει ἀπὸ μέσα του. «Και τί ὑπουργός! Μὲ δειχτατορία. Ἔσαι να ποῦμε και συ διχτάτορας. Ἔχεις ἔξουσία ἀπόλυτη. Μπορεῖς να πάμης, να διορίσης, να τιμωρήσης. Νά μιλά, σοβαρά. Νάμης γνώμη. Νά σοῦ ζητᾶν τὴ γνώμη σου οι ἐφημερίδες. Ἔγινες τέλος πάντων μεγάλη προσωπικότητα. Μπράβο Σάντσος». Αισθάνεται τὴ διάθεση να χτυπήσῃ ὅλα τὰ κουδούνια μαζί. Νάρθουν ὅλοι οι διευθυντὲς και τμηματάρχες μαζί, κοπάδι πρόθυμο, χαρούμενο και σκυφτό. «Στάς διαταγὰς Σας, κ. Ἐπιτελεῖα!» Ἐξαίφνα χωρὶς να χτυπήσῃ κανένα κουδούνιο και χωρὶς ν' ἀκούσῃ χτύπο στην πόρτα και να φωνάξῃ «ἐμπρός!», ή πόρτα ἀνοίξε και ἕνας κορδωμένος συνταγματάρχης προχωρεῖ γελαστός. — «Κύριε Ἐπιτελεῖα, για τὸ τὰδε πρόσωπο πρέπει να γίνῃ κάτι. Τὸ και τὸ και ψι ψι ψι.» — «Ἄς φωνάξουμε, ἀφέντη μου, τὸν τμηματάρχη. Μετὰ χαρὰς σας, θα γίνῃ, θα γίνῃ ὁ, τι θέλετε.» Κουδούνι. Ὁ τμηματάρχης ἔρχεται και ἀκούει την ὑπόθεση. — «Κύριε Ἐπιτελεῖα, την ὑπόθεση αὐτὴ την ἀρχισε ο προκάτοχος σας και ἔκαμε τὸ και τό. Τώρα ο κύριος συνταγματάρχης ζητᾶει κάτι... κάτι... κάπως δύσκολο. Τὸ ζήτημα είναι ἔτσι και ἔτσι.» Ὁ κ. Σάντσος μίτηκε στο νόημα της ὑπόθεσης. — «Πᾶ να πῇ, ἀφέντη μου, ο κύριος προκάτοχος μου ἔκαμε τὸ νόμιμο και τώρα μοῦ ζητᾶει ἔμμεσα να κάμω τὸ παράνομο. Είναι φανερὴ παρανομία. Πᾶς να τὸ κάμωμε;» Ὁ συνταγματάρχης. — «Κύριε Ἐπιτελεῖα, είναι προσωπικὴ ἐπιθυμία του κυρίου Προέδρου. Ἐχω ἐντολήν ἐκ μέρους του να σας διαβιβᾶσω την ἐπιθυμία του.» Ὁ κύριος συνταγματάρχης τονίζει τις λέξεις του. Ὁ κύριος Σάντσος γίνεται σκεπτικὸς για μιὰ στιγμή. Ἐξαίφνα σκάει τὰ γέλια. — «Μπρέ, θα τὸ κάμωμε «πᾶς ἀμόντε»; Καλὸ και αὐτό. Για ἀκοῦστε δὲ τούτη την ιστορία. Μιὰ φορά στο Ἀργαστόλι ἦταν ἕνας δήμαρχος και ἔπαιξε ταχτικά στον καφενὲ πικέτο με τὸ γραμματικὸ του. Και λοιπὸν για μιὰ στιγμή ο δήμαρχος εἶπε κακὸ χαρτί. «Πᾶς ἀμόντε, ἀφέντη μου;» λέει στο γραμματικὸ, ἐννοῶντας να χαλάσουν τὰ χαρτιά και να πάρουν ἄλλα. — «Ἐπέντη μου, ἔχω καλὸ χαρτί!» λέει ο γραμματικὸς. «Γιατί να πάω ἀμόντε;» — «Μπρέ πᾶς ἀμόντε; τοῦ λέει ο δήμαρχος θυμωμένος. «Πᾶς ἀμόντε ή σε πάω;» — «Μὰ ἄν είναι να με πάμης, ἀφέντη μου, πάω δέκα φορές ἀμόντε» εἶπε ο γραμματικὸς. Χά, γά, χά. Νόστιμο δὲν είναι; Μπρέ πάω δέκα φορές ἀμόντε». Καὶ ο κ. Σάντσος, ὑπουργὸς και ἔξουσιαστής της Παιδείας και ὑποδιχτάτορας, ὑπόγραψε γελῶντας τὸ παράνομο χαρτί.

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς της Παιδείας, δηλώνει στους δημοσιογράφους. «Ἐννοῶ να ἀνορθῶσω την ἐκκλησίαν, την παιδείαν, την οικονομείαν και τὰ χρηστά ἤθη. Και προς τοῦτο, δώρισα διευθυντῆν του ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος τὸν κ. Ἀνδρουτσον.»

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

— Στον «*Ελεύθερο Λόγο*» δημοσιεύτηκε το Σεπτέμβριον σειρά από αξιόλογες ανταποκρίσεις του κ. Ν. Καζαντζάκη από τη Ρωσσία. Οι εντυπώσεις του κ. Καζαντζάκη γραμμένες πολύ ζωντανά και παρυσιαστικά στη δημοτική γλώσσα έχουν και το προτέρημα να είναι αντικειμενικές και απροκατάληπτες.

— Ο κ. Κωστής Παλαμάς δημοσιεύει στο «*Ελεύθερο Βήμα*» ταχτικά μία φορά τη βδομάδα και περισσότερες φορές την Πέμπτη, τις «*Σημειώσεις του ποιητή*». Είναι εντυπώσεις από διαβιώματα, απολαύσιμα σε θέματα της στιγμής, συνομιλίες. Τα πεζογραφήματα αυτά του ποιητή δε μπορούν πια σήμερα να θεωρηθούν δείγματα καλού ύφους στη δημοτική. Ιδεολογικά μάλιστα παρουσιάζουν τον ποιητή σε κάποια άδυναμία να προσανατολιστή στα προβλήματα του καιρού του και να τα κυριαρχήσει. Αυτό άλλως τε είναι αντιπροσωπευτικός τύπος των λογοτεχνών της περασμένης γενιάς. Κανένας τους δε ζή μέσα στο καιρόν. Και το ότι ούκ ποιητές ζουνε τάχα επάνω από καιρούς και τόπους, είναι μία φράση μόνο.

— Ο ποιητής κ. Σικελιανός δημοσίευσε στο «*Ελεύθερο Βήμα*» στις 26 και 27 Αυγούστου και στις 2^α του Σεπτέμβριου τρία άρθρα με τον τίτλο «*Η προσπάθειά μου στους Δελφούς*», «*Τα προγραμματικά κίνητρα*», «*Η Δελφική Ελλάδα*». Κανένας δεν κατάλαβεν ως τώρα τι θέλει να πη ο κ. Σικελιανός. Οι κριτικοί της Δελφικής Πυθίας είναι ακόμη πολύ κωφοί. Άλλως τε και ο τόπος, που γίνεται η προσπάθειά του, επιβάλλει τη χρησιμοδοτική ακαταληψία.

— Στον «*Ελεύθερο Τύπο*» δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο και τον Αυγουστο σειρά από ανταποκρίσεις του κ. Κ. Μπαστιά με τον τίτλο «*Η διανοουμένη Βαλκανική*». Ο κ. Μπαστιάς πήγε στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, είδε πολιτικούς, καθηγητές, ποιητές, λόγιους. Η πρόθεσή είναι αξιόπαινη. Πρέπει να γνωριστούμε με τους λαούς, που συζούμε στη Βαλκανική. Έχουμε χρέος να προετοιμάσουμε τη Βαλκανική Ομοσπονδία. Όσοι στοχάζονται στις χώρες αυτές, αντί να είναι κήρυκες του εθνικού μίσους, πρέπει να γίνουν απόστολοι συνεννόησης, εκτίμησης και αγάπης. Η υπερεθνική πατρίδα ανατέλλει.

— Η εποχή της δικτατορίας με το να πιέζει την ελληνική σκέψη και να μην αφήνει στις εφημερίδες καμιά ελευθερία να μιλούν για τα ελληνικά πράγματα, τις είχε αναγκάσει να δημοσιεύουν άρθρους πληροφορικούς για τις άλλες χώρες της Ευρώπης και της Βαλκανικής. Πλήθος από ανταποκριτές σταλμένοι από τα μεγάλα Ελληνικά φύλλα, «*Ελεύθερο Βήμα*», «*Ελεύθερο Τύπο*», «*Ηρώα*», «*Πρόοδο*», «*Εθνος*», δημοσιογράφοι με αρκετή πείρα και τέχνη του λόγου, οι κ. κ. Ν. Καζαντζάκης, Σπ. Μελάς, Κ. Ουράνης, Κ. Αθανάτος, Κ. Μπαστιάς, Ν. Ζαρίφης, Γ. Λύκος, Άλκης Θρούλος, Σερουίος, Κ. Βάρναλης έγραψαν εντυπώσεις από τη Βαλκανική, την Ιταλία, το Παρίσι. Οι εντυπώσεις τους βέβαια τις περισσότερες φορές ήταν έξωτερικές, φαινογραφικές. Η βαθύτερη ανάλυση των κοινωνιών αυτών ύστερεί. Όμως πάντα κάτι καλό γινάτανε. Μεγαλύτερη σημασία είχε ακόμη το γεγονός, ότι μερικές από τις μεγάλες ελληνικές εφημερίδες και πηδ πάντων το «*Ελεύθερο Βήμα*» είχαν εξασφαλίσει τη συνεργασία Εθνοπαίων πολιτικών, δημοσιογράφων, καθηγητών, διανοουμένων. Έτσι διάβασε το ελληνικό κοινό άρθρα του Λόυδ Τζώρτζ, του Νίτσι, του Ούλλιαμ Στήνι, του Μπέρναρντ Σόου και άλλων. Πρέπει να συνεχιστή η προσπάθεια αυτή παρ' όλες τις δυσίες, που επιβάλλει, να γίνη και συστηματική, και πηδ πάντων να έρευνήθουν οι ξένες κοινωνίες βαθύτερα. Η φαινογραφία δεν αρκεί. Χρειάζεται έρευνα και κοινωνική ανάλυση. Θα είχαμε ακόμη να συστήσωμε να μη λησμονιέται η Γερμανία. Η μεταπολεμική Γερμανική προσπάθεια σε όλες τις μορφές της ανθρώπινης ενέργειας είναι ένα θαύμα, διδαχτικό για όλη την ανθρωπότητα.

— Στο «*Ελεύθερο Βήμα*» (15 Αυγούστου 1926) δημοσιεύτηκε ο λόγος, που είπε ο μεγάλος Άγγλος συγγραφέας Γεώργιος Μπέρναρντ Σόου στο δελτίο, που του έκαμε για τιμή του το Εργατικό σοσιαλιστικό κόμμα της Αγγλίας. Αξιοθαύμαστο δείγμα ηρωικής γενιάς πνεύμα, άρμονία, νηφαλιότητα, ψυχικό μεγαλείο. Το ύπεροχο έγγλεζικο χιούμορ σε κλασική μορφή. Μέσα στο λόγο αυτό ζωγραφίζεται ένας ανώτερος άνθρωπος, παιδί ενός ανώτερου πολιτισμού. Σημειώνουμε τη φράση του. «*Ο σοσιαλισμός με έκανε άνθρωπο*».

— Στον «*Ελεύθερο Τύπο*» από τις αρχές του Οκτώβριου δημοσιεύεται μία μεγάλη έρευνα από τον κ. Κ. Μπαστιά πάνω στα «*Προβλήματα της Ελληνικής ζωής*». Μίλησαν ως τώρα πολλοί πολιτικοί, δημοσιογράφοι, κριτικοί, καθηγητές. Η έρευνα αυτή θα απασχολήση σε έρχόμενα φυλλάδια την «*Αναγέννηση*».

1. *Ανάγκη*. Είναι ανάγκη να δηλωθῆ, ότι για κάθε τι, που δημοσιεύεται ενυπόγραφω στην «*Αναγέννηση*», την εδύνη την έχει εκείνος, που υπογράφει. Αυτό δε σημαίνει, ότι η «*Αναγέννηση*» είναι ένα ελεύθερο βήμα, που ο καθένας μπορεί να ληθῆ, τι θέλει. Ούτε σημαίνει, ότι το περιοδικό δεν έχει δική του προγραμματική κατεύθυνση. Η «*Αναγέννηση*» βρίσκεται πρώτα πρώτα μέσα στο γενικό πλαίσιο του μορφικού Δημοτικισμού και έχει για ένα από τους κυριώτερους σκοπούς της να τονώσει την καλλιέργεια της Δημοτικής σε όλα τα είδη του πεζού γραμμένου λόγου και να αποδείξη, ρίχνοντας έτσι το τελευταίο κάστρο της καθαρότητας, ότι και όλες οι Έπιστῆμες και η Φιλοσοφία και η Κριτική διατυπώνονται με τη δημοτική άγαστα και άρτια. Γι' αυτό επιμένει σε γλωσσική ομοιομορφία και τάξη. Η προσπάθειά της θα είναι να ύψωση το γλωσσικό κανόνα ως χρέος μπροστά σε κάθε δημοτικιστή. Μα ο Δημοτικισμός δε σημαίνει μόνο γλωσσική μορφή. Σημαίνει ακόμη αλήθεια, ζωντάνια, δημιουργικότητα. Είναι άρνηση του ψεύτικου, του νεκρού, του μιμητικού. Έχει επομένως υποχρέωση σε όλη την έκταση του κύκλου της πνευματικής ενέργειας, φιλοσοφημένη σκέψη, έπιστήμη, τέχνη, παιδεία να τονώσει κάθε δημιουργική, αληθινή τιμία προσπάθεια να χτυπήση αλήθεια και σκληρά κάθε ψευτιά, κάθε παραγαλλισμό, κάθε στεῖρα μίμηση. Πρέπει να ξεκαθαριστή γύρω μας η ατμόσφαιρα για να αναπνεύση ελεύθερα ένας δλόκληρος λαός. Ζωή όμως και αλήθεια και δημιουργικότητα σημαίνει αντίθεση και πάλη και άγωνα. Αν ο Δημοτικισμός είναι η αληθινή ζωή, θα γεννηθουν μέσα του, όπως και γεννήθηκαν, οι αντιθέσεις, που δημιουργεί η ίδια ζωή και που χωρίς αυτές πρόοδος, εξέλιξη, προσαρμογή, οργανικότητα δεν υπάρχει. Μέσα στις αντιθέσεις αυτές, που για να είναι γόνιμες, πρέπει να γίνουν συνειδητές, να μᾶς συγκινήσουν, να μᾶς αναμοχλέψουν βαθύτατα το συναισθημα και να μᾶς κινήσουν όρμητικώτατα το νοῦ, η «*Αναγέννηση*» κρατάει το μάτι δλόνοιχα γυρισμένο πηδ τα πηδός. Θα βοηθήση να γίνουν συνειδητές οι αντιθέσεις ως τη βαθύτατη ρίζα τους. Και γι' αυτό πρέπει να εκφραστούν ελεύθερα, καθαρά, με σεβασμό και τιμή για κάθε τίμιο αγωνιστή μᾶς ιδέες, με σεβασμό και τιμή για κάθε ιδέα, που πηγάζει από μίαν αληθινή δημιουργική όρμη, εῖτω και αν διατυπώνεται άτελα, άφοδῆ ή σκέψη κάνει ακόμη τα πηδία της αβέβαια βήματα στην Ελλάδα. Μα η «*Αναγέννηση*» δηλώνει, πηδ το πρόγραμμα της είναι να βοηθήση και υποστηρίξη τις ιδέες εκείνες, που βασισμένες σε μία αίστηρή έπιστημονική μέθοδο έρευνας δείχνουν ένα δρόμο, που φέρνει σε μία ριζική ανάπλαση του σύγχρονου πολιτισμού και του ελληνικού και του ανθρώπινου. Ο υποκειμενισμός σε κάθε του μορφή είναι ξένος πηδ το πρόγραμμα. Χωρίς να του άρνούμαστε το δικαίωμα να ύπαρξη και να διατυπώνεται, έχουμε χρέος να δείχνουμε τα όρια του και να ύψωνουμε επέναντι του τις γενικές αλήθειες, που ο άνθρωπος νους έχοντας μπροστά του όλα τα δεδομένα της έμπειρίας θέτει οδηγητικές σε μίαν ανώτερη ζωή του σῆνολου.

2. *Η Νέα Παιδεία*. Δημοσιεύουμε στο φυλλάδιο τούτο νέα μελέτη του κ. Καζαντζάκη με τον τίτλο η «*Νέα Παιδεία*». Προκαλέσαμε συζήτηση επάνω στα προβλήματα, που έθετε η πρόσγούμενη μελέτη του. Και έχουμε κι όλες δυδ άπαντήσεις του κ. Χ. Καρούζου, που θα δημοσιευτή στο έρχόμενο φυλλάδιο κ'ι του κ. Γ. Κορδάτου με τον τίτλο «*Κοινωνικοί και φυσικοί νόμοι*», που θα δημοσιευτή στο φυλλάδιο του Δεκέμβριου.

Στη νέα μελέτη του — και τις όνομάζουμε μελέτες, γιατί έχουν ιδεολογική θέση, αν και είναι γραμμένες σε φόρμα ποιητική — ο κ. Καζαντζάκης δίνει τη δική του αντίληψη για το «*ιστορικό γίγνεσθαι*». Όστε όσοι θέλουν να συζητήσουν έχουν μπροστά τους τώρα και την άρνηση και τη θέση του κ. Καζαντζάκη.

Επαναλαμβάνουμε και σήμερα, ότι καμιά άποψη διατυπωμένη έπιστημονικά δεν αποκλείουμε α priori. Η «*Αναγέννηση*» ούτε κόμμα, ούτε πολιτική ύπηρετεί, έννοει να ύπηρετήση την αλήθεια.

3. *Η Σχολική πράξη*. Το πηδάρτημα της «*Αναγέννησης*» «*Σχολική πράξη*» που θα περιέχη μελέτες από τη σχολική πείρα, δείγματα σχολικής εργασίας, ύποδείξεις, οδηγίες κ.τ.λ. θα αρχίση να δημοσιεύεται από το Γενάρη του 1927. Θα δοθῆ το ίδιο ποσό της ύλης, που θα δινόταν αν άρχίζαμε από τώρα. Η αναβολή έχει σκοπό να προετοιμασθή καλύτερα το πηδάρτημα τούτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Ἡ «Ἀναγέννηση» ἀναγράφει κάθε βιβλίον, πού τῆς στέλνεται ἕνα ἀντίτυπον στή διεύθυνση, Κον. Δημ. Γληνόν, ὁδὸς Λέκα 4, Ἀθήνας. Ἡ «Ἀναγέννηση» ἐπιθυμεῖ νὰ δῶν μετὰ τὸ βιβλιογραφικὸν τῆς δελτίου, ἂν εἶναι δυνατόν, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησης. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νὰ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα των].

Α' ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗ: Ὁ προσκυνητὴς τῆς σιωπῆς καὶ τῆς λήθης. Ἀλεξάνδρεια (Γράμματα) 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 54 Γρ. Δ. 8.

RAVINDRANATH TAGORE: Ὁ κηπουρὸς. (ποιήματα) Μετάφραση Εὐφης Λαγοπούλου. Ἀποστολίδου. Ἀλεξάνδρεια (ἐκδ. Σεράπιον. Τυπογρ. Κασιμάτη καὶ Ἰωνά). 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 142.

Κ. Α. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Δωρικὸν ἄσμα (Μετὰ προλόγου, εἰσαγωγικῆς ἀναλύσεως καὶ σημειώσεων) Ἀθήνα (Ἀ. Ράλλης), 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 62 Δρ. 15.

ΓΕΡ. Δ. ΚΑΣΟΛΑ: Γιὰ τὴν Βιρῆνη (Τραγούδια τῆς ἀγάπης). Μεσολόγγι (Ἐκδ. τῆς Βίβλος μας) 1926, σ. 8^ο μ. σελ. 24 Δρ. 10.

Β' ΚΡΙΤΙΚΑ

ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑ: Τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Θεοτόκη. Ἀλεξάνδρεια (Νέα Ζωή) ; ; σ. 8^ο Μ. σελ. 27.

ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑ: Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ καὶ οἱ φυσικὲς ὑπερβολὲς τῆς πολεμικῆς κριτικῆς. (Ἀπάντηση στὸν κ. Κ. Βάρναλη). Ἀθήνα (Ἐκδ. Κατ. «Ἀκροπόλεως») 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 46 Δρ. ;

Γ' ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

Γ. ΚΟΚΚΙΝΗ: Περὶ ψυχῆς (μεταίχιμον, Ὁρφεύς, ὁμοίωσις τῷ Θεῷ). Ἀθήνα (Τυπογρ. Προμηθεὺς) 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 255 Δρ. 25.

ΚΩΝΣΤ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ: Δοκίμιον περὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας τῶν σοφιστῶν τοῦ πέμπτου π.χ. αἰῶνος. Ἀθήνα (Βασιλείου) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 48 Δρ. 20.

Μ. ΚΡΕΝΔΙΡΟΠΟΥΛΟΥ: Τὸ βιβλίον τοῦ Ἐρωτα, τῆς γυναίκας καὶ τοῦ θανάτου. Ἀλεξάνδρεια (Γράμματα) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 239 Γρ. Δ 15

J. ΡΑΥΟΤ Ἡ κατάκτηση τῆς εὐτυχίας. Μετάφραση Ἰ. Βλαχαβιόλου. Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σ. 8^ο μ. σελ. 415 Δρ. 50.

Δ' ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΜΩΡΑΙ-ΤΟΥ: Ψυχολογία (Συνταχθεῖσα συμφώνως πρὸς τὰ νεώτατα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης). Ἀθήνα («Ἐκδοτικὴ») 1926. σ. 8 Μ. σελ. 330 Δρ. ;

ΣΠ. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ: Αἱ ψυχικαὶ ἰκανότητες τῶν ζώων. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 100 Δρ. 35.

Ε' ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: Ἡ κοινωνία τῶν ἐθνῶν. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 106 Δρ. 55.

ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΛΑ: Ἡ κοινωνία τῶν ἐθνῶν (Σκοπός, προέλευσις, ὁργάνωσις, δράσις). Ἀθήνα (Δημητράκος) ; ; σ. 16^ο σελ. 94.

ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: Περὶ τῶν μεθόδων τῆς κοινωνιολογίας. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 18 Δρ. 8.

ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Evolution und Fortschritt. Eine Soziologische Skizze. (Ἐξέλιξις καὶ πρόοδος. Ἐνα κοινωνιολογικὸ σκίτσο). Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 30 Δρ. 15.

Ζ' ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ: Ἡ νέα δημοδιδασκαλικὴ παιδεία ἐν Γερμανίᾳ

καὶ τὰ προβλήματα τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς. Ἀθήνα (Ἀδελφοὶ Π. Παλαιολόγου) 1927. σ. 8^ο Μ. σελ. 190 Δρ. ;

ΝΙΚ. Γ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ: Χαρακτὴρ καὶ Σχολεῖον Ἀθήνα (Ζηκάκης) 1926 σ. 8^ο μ. σελ. 90 Δρ. 20.

ΗΛ. ΓΕΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς εἰς ξενοφόνους Ἀθήνα (Τυπογρ. Κοινωνίας) 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 62 Δρ. 15.

GEORG KERSCHENSTEINER Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη. Μετάφραση Ε. Κακούρου. Ἀθήνα (Ράλλης) 1926 σ. 8^ο μ. σελ. 159 Δρ. 30.

Ζ' ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΣΤΙΑΠΩΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ: Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας (Ἀκριτικὰ ἔπη — Ἀκριτικὰ τραγούδια — Ἀκριτικὴ ζωή). Ἀθήνα (Σύλλογος Ὁφελίμων Βιβλίων Ἰ. Ν. Σιδέρης) 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 155 Δρ. 6.

Ι. Χ. Ἀναγνώστου, ἱατροῦ. Ἱπποκράτους κατ' ἐκλογὴν. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 260 Δρ. 50.

Η' ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ: Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ Αἰγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ. (Λόγος ἐναρκτήριος 8.11.26). Ἀθήνησι (Τύποις «Φοῖνικος») 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 34 Δρ. ;

ΣΤΙΑ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ: Ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ νεώτερος. (Ὀμιλία ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς Μακεδονικῆς ἐκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας. Ἀθήνα (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Ἰ. Σιδέρης) 1926 σ. 8^ο μ. σελ. 23 Δρ. ;

ΝΙΚ. Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ: Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Τεγέας. (Μυθολογία, ἀρχαῖα λείψανα, νομισματολογία κ.τ.λ. μέχρι τῆς περὶ τὸ Ἀκτιον ναυμαχίας). Ἀθήνα (Τυπογρ. Παπασπύρου) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 494 Δρ. ;

Θ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ. Τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ. Ἀθήνα (Τυπ. Προμηθεὺς) 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 27 Δρ. 10.

Ι' ΓΛΩΣΣΙΚΑ

ΜΑΡΙΑΣ Π. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ: Σκέψεις περὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Ἀθήνα (τυπογρ. Βάρτσου) 1926 σ. 8^ο Μ. σελ. 35 Δρ. 10.

ΚΩΣΤΑ ΧΟΝΤΡΟΜΗΤΡΟΥ: Μεθοδικὴ Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς με ὁρθογραφικὰς ἀσκήσεις Τεῦχος Α' Γιὰ τὴν Γ' τάξην τοῦ Δημοτικοῦ. Ἀθήνα (Δημητράκος) 1926 σ. 8^ο μ. σελ. 50 Δρ. ; Τεῦχος Β' Γιὰ τὴν Δ' τάξην τοῦ Δημοτικοῦ. Ἀθήνα (Δημητράκος) 1926. σ. 8^ο μ. σελ. 52 Δρ. ;

ΙΑ' ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ

ΔΗΜ. Σ. ΜΗΛΛΑΝΟΥ: Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των. Ἀθήνα (Ἐκδ. Ἐθν. Κατ. Πανεπιστημίου) 1926. σ. 8^ο Μ. σελ. 32.

ΙΒ' ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΑ

Δ. Ι. Κ. (συμμοντασπούλου): Ἡ κρείαιμος ὄρα (Μελέτη διὰ τοὺς νέους) Ἀθήνα. (τυπογρ. Προμηθεὺς) 1926² σ. 8^ο μ. σελ. 30 Δρ. ;

ΙΓ' ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΑΝΑΤΟΛΗ»: Ἐορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. Ἀθήνα (τυπογρ. «Ἀδύτης») 1926. Σ. 8^ο Μ. σελ. 37.

ΙΔ' ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΑ

ΣΤΕΛΙΟΥ ΑΛΟΙΖΟΥ: Ἡ Σχολικὴ Γυμναστικὴ. Τεῦχος Β' (Σουηδικὲς ἀσκήσεις καὶ παιδιές). Ἡράκλειον Κρήτης (Ν. Ἀλικιότης) 1925. σ. 16^ο σελ. 92 Δρ. ;

ΙΕ' ΜΟΥΣΙΚΑ

ΜΑΝΟΛΗ ΚΛΑΟΜΟΙΡΗ: Τὰ θεωρητικὰ τῆς μουσικῆς (τεῦχος Α' Στοιχειώδης θεωρία). Ἀθήνα (Ἑλλ. Ὁδείο). σ. 8^ο Μ. σελ. 118.

ΙΓ. ΦΥΣΙΚΑ

Κ. ΠΑΛΛΙΟΛΟΓΟΥ: Ασφάλτος, τηλεγραφία και τηλεφωνία. Ἀθήναι (Σακελλάριος) 1926 σζ. 8' Μ. σελ. 400. δρ. 200.

ΙΖ. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (τριμηνιαίων). Διευθυντής Δημήτριος Καλλιουράκης. Ἀθήναι. Βιβλιοπωλείον Βασιλείου. 1926. Συνδρομή: (Ἔτος 6' Τόμος 6ος). Πήξαν τὰ τεύχη Α', Β', Γ'. (Περιέχει αξιολογες μελέτες, βιβλιοκρισίας καὶ βιβλιογραφία σχετική με τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπιστήμην).

ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ. Μηνιαία ψυχολογικὴ ἐπιθεώρησις. Διευθυντής Ἀγγελος Τανάγρας. Ἀθήναι (Ἀριστοτέλους 59 γ Ἔτος 2ον. Συνδρομή δρ. 60. (Καταγίνεται μετὰ τὴν Παιδαγωγολογίαν καὶ τὸν Μεταφωτισμὸν).

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Μηνιαίο λογοτεχνικὸν περιοδικόν. Διευθυντής Γιάννης Μουρέλλος. Βιβλίο πρῶτον Ὀκτώβριος 1926. Ἡράκλειο Κρήτης. Συνδρομή δρ. 120.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. Μηνιαίων περιοδικῶν (λογοτεχνικῶν). Διευθύντρια Εὐγενία Ζωγράφου. Ἀθήναι 1926 (ἔτος 19) Συνδρομή δρ. 50.

ΝΙΚΗ: (Μηνιαίο περιοδικόν) Δι' ὅλα τὰ σπορτίς καὶ τὴν φυσιολατρείαν. Διευθυντής Ἀγγελος Φέτος. Ἀθήναι. 1926. (ἔτος Η'. Περίοδος Β') Συνδρομή δρ. 75.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ (Ὁ ΠΥΡΦΟΡΟΣ). Δευτεροήμερον ἐκπαιδευτικόν περιοδικόν. Διευθυντής Γ. Φ. Δαφέρμος. Ρέθυμον. 1925 (ἔτος Βον). Συνδρομή δρ. 50.

ΦΙΛΟΤΕΧΝΟΣ. Φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ Ἐπιθεώρησις. (Μηνιαίο) Βόλος. Τεύχος Β'. Σεπτέμβριος. 1926. Συνδρομή δρ. 100

L'EUROPA ORIENTALE (Ἡ ἀνατολικὴ Ἑστία) Rivista mensile pubblicata a cura dell' Instituto per l'Europa Orientale. Roma (Anonima Romana Editoriale. 1926 (Χρονιά 6η). Συνδρομή γιὰ τὰ ἔξωτερικά λιρέτες 35. Δημοσιεύει μελέτες γιὰ τὴν πολιτικὴν, κοινωνικὴν, πνευματικὴν κίνησιν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὅλων τῶν χειρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑστίας. Πολὺ συχνὰ καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα).

LIBRE Μηνιαίο περιοδικόν. Διευθυντής Louis Roussel καθηγητὴς στὸ Montpellier Hérault France. Κυκλοφορεῖ τὸ τεύχος 48-49. φρ. γαλλ. 1,60. (Κρίνει ὅλη τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν παραγωγή με ἀκρίβειαν ὑπομονή, ἀγάπην καὶ κριτικὸν νοῦ. Ὑπεριστίζει τὴ δημοτικὴν γλῶσσαν με βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν ἐπίγνωσιν γιὰ τὴν ἀξίαν τῆς)

[Σζ. 8' Μ.=Σχήμα ὄγδοον μέγα, Σζήμα 8' μ.=Σχήμα ὄγδοον μικρό. Ὁ ἐκθέτης δίπλα στὴ χρονολογία σημειώνει τὸν ἀριθμὸ τῆς ἐκδόσεως].

Ὁρθογραφία. Ἡ «Ἀναγέννησις» προσπαθεῖ νὰ τηρῇ ὁμοιόμορφη ὀρθογραφία, περιποιεῖ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς, περιμένοντας νὰ γίνῃ ἕνας ἐπίσημος κανονισμὸς, ποῦ θὰ ἀπλαστούσῃ, καθὼς ἐλπίζομε, πολὺ τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία. Παρακαλεῖ λοιπὸν, ὅσοις γράφουν, νὰ συμμορφώνωνται ὅσο ἔμπορὸν μετὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ περιοδικοῦ.

Τὸ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ἈΝΑΓΝΩΣΜΑ τοῦ Οὐέλς: «Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις ἑνὸς μεγάλου παιδαγωγοῦ» θὰ συνεχιστῇ στὸ ἐρχόμενον φύλλον.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΖΗΚΑΚΗ

ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ—ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΛΕΚΤΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΔΙΣΧΥΛΟΥ Ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης (Μετάφρασις Γαλ. Καζαντζάκη)	Δρ.	12
ΒΟΥΤΙΕΡΙΑΔΗ Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (τόμ. Α')	»	80
» » » (τόμ. Β'), τυκῶνεται	»	
ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ Κοινωνικὴ καὶ πρακτικὴ μόρφωσις	»	10
» Χαράκτηρ καὶ Σχολεῖον	»	20
ΚΟΥΚΟΥΛΕ Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν	»	7.50
ΝΤΕΣΑΡΜ Μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.	»	175
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Γενικὴ Ἱστορία τῆς Τέχνης (2 τόμοι) Σελ. 800, Δρ.	»	75
Εἰκόνας 700, ἔκτος κειμένου 12.		
ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗ Βασίλισσα καὶ Βυζαντινὰ ἀρχόντισσαι	»	20
ΣΚΟΚΚΟΥ Ἀνθολογία Νεοελληνικῆ (2 τόμοι)	»	80
ΣΠΡΑΓΓΕΡ Ψυχολογία Ἑφηβικῆς ηλικίας (μετάφρ. Ν. Λούβαρη).	»	100
ΦΑΓΚΕ Σύντομος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας	»	35

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΑΜΠΟΥ Ἡ μύτη ἑνὸς συμβολαιογράφου (μετάφρασις Κ. Μπαστιά)	»	12.50
ΒΟΥΤΙΕΡΙΑΔΗ Ὅταν ἀγαποῦμε	»	20
ΒΥΡΩΝΟΣ Μάνφρεντ (δραματικὸ ποίημα)	»	7
ΓΚΑΙΤΕ Ἐγμονε (δράμα)	»	25
ΓΚΡΕΒΙΑ Ἐνα μυστήριον	»	35
ΓΚΩΤΙΕ Ἡ Δις Ντέ Μωκαίν	»	20
ΖΟΑΑ Ἡ Ταβέρνα (μετάφρασις Γ. Κότσικα 2 τόμοι)	»	60
ΖΟΥΜΠΟΥΛΙΑΔΗ Νιόβη (μυθιστόρημα ποῦ παινέθηκε στὸ Διαγωνισμὸν 1924)	»	25
ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ Οἱ Πρίγκηπες (βραβευμένο στὸ Διαγωνισμὸν 1924)	»	25
ΚΟΚΚΙΝΟΥ Ἐκεῖνος ποῦ δὲ χάριξε τίποτα (διηγήματα)	»	20
ΛΕΜΑΙΤΡ Οἱ Βασιλεῖς (μετάφρασις Μ. Στασινοπούλου)	»	30
ΜΑΖΩΧ Οἱ σκληροὶ ἔρωτες (μετάφρασις Κ. Τριχογλῆ)	»	40
ΜΟΡΕΑΣ Ἀπὸ τὰ ποιήματά του (μετάφρασις Τ. Ἄγρα)	»	15
ΜΠΠΡΟ Σερπολέτ (μυθιστόρημα)	»	20
ΜΩΠΑΣΑΝ Ὁ Φιλαρῆκος (2 τόμοι)	»	60
ΝΑΡΗ Ἀγάπη ὄνειροπλεχτὴ (βραβευτὴκὸ στὸ Διαγωνισμὸν 1925)	»	30
ΝΙΡΒΑΝΑ Ἡ Ζωὴ τοῦ δρόμου (νέα ἐκδοσις)	»	20
ΟΧΤΩ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ Βραβευμένα στὸ διαγωνισμὸν 1925	»	30
ΠΟΡΦΥΡΑ Σκίθς ποιήματα (ἐκδοσις νέα)	»	30
ΡΙΣΠΙΕΝ Μιάρνα (μετάφρασις φ. Μυλωνᾶ)	»	35
ΣΙΕΓΚΕΒΙΤΣ Ἐρωτες καλλιτεχνῶν	»	15
ΣΤΑΝΤΑΛ Τὸ κόκκινον καὶ τὸ μαῦρον (3 τόμοι)	»	75
ΦΑΛΤΑΙΤΣ Χαρίλαος Φαρέλης (ἐπαινέθηκε στὸ Διαγωνισμὸν 1924)	»	15
ΦΡΑΝΣ Τὸ ἐγκλημα τοῦ Σιλβέσιε Μπόνιερ	»	25
ΧΑΜΣΟΥΝ Βικτόρια (μετάφρασις Β. Δασκαλάκη)	»	22.50
» Στὴ χώρα τῶν παραμυθιῶν	»	30
» Ἡ Πίσνα (μετάφρασις Β. Δασκαλάκη)	»	30
» Ὁ Ἀρχισυντάχτης Λύγκε (μετάφρασις Β. Δασκαλάκη)	»	30
» Σκλάβοι τῆς ἀγάπης (διηγήματα)	»	20

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ ΣΤΑΔΙΟΥ 42

ΠΛΟΥΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΡΓΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟ-
ΛΟΓΙΚΩΝ ΕΚΛΕΚΤΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ
ΠΟΙΗΤΙΚΩΝ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ
ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΛΕΞΙΚΑ
ΞΕΝΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ

ΝΟΜΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ «ΘΕΜΙΣ»

Ἀγγελουπούλου Θ. Ἀθανάτου καὶ Χ. Πράτσια. «ΘΕΜΙΣ».

Ἐφημερίς δικαστικὴ ἐκδιδομένη παρὰ τοῦ ἡμετέρου Οἴκου ἐν Ἀθή-
ναις κατὰ Κυριακὴν. Ἡ «Θέμις» διατρέχει τὸ 37ον ἔτος αὐτῆς. Δημο-
σιεύει ἀρθρα καὶ διατριβὰς ἐπιστημονικῶν Θεμάτων, πλήρεις τὰς
Νομολογίας τοῦ Ἀρείου Πάγου, τοῦ Νομικοῦ Συμβουλίου τῶν ἔφε-
τείων, καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν Πρωτοδικείων, τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ
Στρατοδικείου, τῶν Προξενικῶν Δικαστηρίων γνωμοδοτήσεις, λύσεις
Νομικῶν ζητημάτων, πληθὺν δικαστικῶν εἰδήσεων καὶ πληροφο-
ριῶν χρησίμων τοῖς περὶ τὰ δικαστήρια ἀσχολουμένοις. Συνδρομαί.
Ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ κώδικος αὐτῆς δρχ. 250. Ἐν τῷ Ἐξωτε-
ρικῷ δρχ. 300 προσπληρωτέα. Αἱ συνδρομαὶ ἀρχόνται ἀπὸ τὴν 1ην
Μαρτίου καὶ εἶναι ὑποχρεωτικῶς ἐνιαύσιαι καὶ προσπληρωτέα.

Πωλοῦνται προηγούμενοι τόμοι.
ΔΙΑΘΟΝΤΑΙ ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΔΟΣΕΙΣ.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»,
ΙΩ. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ

44 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 44

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Βαϊνοπούλου Ι. Μαθήματα ειδικῆς διδακτικῆς τῶν Μαθηματικῶν	Δρχ.	20
Βαλάκη Π. Περί σχολικῶν ἐκδρομῶν. Ἐκδοσις Β'.	»	25
» Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων τὸμ. Α'.	»	25
» Ἡ διαπαιδαγώγησις τῶν πνευματικῶς ἀσθενῶν παιδίων	»	10
Γεωργαδάκη Δημ. Kerschenstenier G. Ἐννοια τοῦ σχολείου ἐργασίας	»	10
» Ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν κόπωσις	»	10
» Gaupp R. Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδός	»	30
» Κονράδου Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς τὸμ. Α'. ψυχολογία	»	60
» Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς τὸμ. Β'.	»	
» Ἠθικὴ καὶ Γενικὴ Διδακτικὴ ἐκδ. Δ'.	»	
Γρατσιάνου Γ. Villa F. Σύγχρονος ψυχολογία ἐκδοσις νέα	»	55
» James W. Παιδαγωγικαὶ ὁμιλίαι	»	12.50
» Thilly F. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν	»	80
Δουκαλάκη Μ. Ψυχολογίας Δοκιμῶν	»	15
Καυρίδου—Τσίληθρα. Εἰκόνες βίου ζώων	»	60
» Ἡ οἰκία καὶ ἡ αὐλή	»	8
Κυριακάτου Χ. Ὁδηγὸς διδασκαλίας τῆς Ἀριθμητικῆς Α'.	»	20
Δάμψα Δ. Εἰδικὴ Διδακτικὴ μέρος Α'. Διδακτικὴ τῶν φυσιογνωστικῶν	»	30
Μέρος Β'. Διδακτικὴ τῆς Γεωγραφίας	»	35
Λέφου Χρ. Ἐκπαιδευτικὸς κώδιξ τὸμος Α' καὶ Β'. Νομοθεσία Μέσης	»	60
Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως—καὶ οἱ δύο τόμοι	»	85
» Δεμένοι	»	
Μπαξεβανῆκη Ν. Ὑποδείγματα Διδασκαλίας Καινῆς Διαθ.	»	15
Παπαμάρκου Χρ. Τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν Ἑλληνοπαίδων τὸμ. 2	»	25
Παπασωτηρίου Γ. Ὑποδείγματα διδασκαλίας τεύχη 8	»	25
Παρασκευοπούλου Θ. Σωματικὴ ἀγωγή καὶ παιγνίδια	»	15
Χαντέλη Γ. Ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων	»	10
Τζατζάνου Ἀχ. Ὁδηγὸς πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ἀρχ. Ἑλληνικῶν	»	7.50

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ζαλούχου Δ. Ὁρνιθοκομὴ	»	20
Ζουμπουλίδου Θρ. Γενικὴ Δενδροκομία	»	20
Ζογούρη Ν. Βουτυροκομία	»	15
Καραγιάννη. Ἐγκόλπιον κτηνιάτρου	»	20
» Αἱ μεταδοτικαὶ Νόσοι	»	12.50
Λέτσα. Ὁδηγὸς καλλιέργειας καπνοῦ	»	1.50
Μιλιάρηκη. Ἐγχειρίδιον Βοτανικῆς	»	250
» Δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν	»	50
Μπογιατζῆ. Πρακτικὸς ὁδηγὸς κατασκευῆς ρετινῶν	»	10
Πολυχρονίδου Ε. Τυροκομικὸς ὁδηγὸς	»	15
Σταματιάδου. Οἰνοποιία	»	20
Τουφεζῆ Γ. Μελισσοκομία	»	30
Χάϊμαν. Ὁ δενδροκόπος	»	13.90
» Ἀνθοκομία ἢ Λαχανοκηπία	»	7.15
» Πρακτικὴ εἰδικὴ γεωγραφία	»	8

ΓΕΝΙΚΑ

Μεταξῆ Ν. Γεωγραφία—Ἀτλας, ὁ στολισμὸς κάθε βιβλιοθήκης.—Ἡ		
ὕψος καὶ πλάτος πάσης ἀκρίβειας σχετικῶς μὲ γεωγραφικά, ἱστορικά, ἐ-		
θνολογικὰ καὶ ζωολογικὰ καὶ γεωγραφικὰ οἰκονομικὰ ζητήματα.		
Περιέχει 72 ὄλοσελίδους πολυχρῶμους γεωγραφικοὺς χάρτας καὶ,		
210 Καλλιτεχνικὰς εἰκόνας.—Ἐκδοσις Καλλιτεχνικὴ δευρῆνη	»	175
» Διὰ τὰς ἐπαρχίας	»	190
» Διὰ τὸ ἔξωτερικόν	»	200
Τσουκαλά Π. Ναυτικὴ—Θεωρητικὴ καὶ κρατικὴ	»	150
Φασίττα Δ. Νέα πλήρης λογιστικὴ	»	60
» Δεμένη	»	80
Χάρτης μέγας Ἑλλάδος ἔτοιμος πρὸς ἀνάρτησιν	»	250
Χάρτης μέγας Ἑλλην. Χερσονήσου ἔτοιμος πρὸς ἀνάρτησιν	»	500
» » Ἑθρώπης πρὸς ἀνάρτησιν	»	400

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ & ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ - ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 56 ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 11-48

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Έκδοσις και πώλησις παντός είδους Έλληνικών βιβλίων.

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ

Βιβλία Λιδακτικά—Ίατρικά—Νομικά—Γεωγραφικοί χάρται.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ δια την έποπτικήν διδασκαλίαν όλων των μαθημάτων και δι' όλα τα σχολεία, Άνθρωπολογίας Ζωολογίας κλπ.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ και ΥΑΡΟΓΕΙΟΙ ΣΦΑΙΡΑΙ όλων των ειδών και μεγεθών.

ΟΡΓΑΝΑ και ΣΥΣΚΕΥΑΙ Φυσικής πειραματικής και Χημείας, Ζώα και πτηνά τεταρτεχυμένα.

ΑΡΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ Σκελετοί φυσικοί συνηρμολογημένοι, Προπλάσματα εκ πεπιεσμένου χάρτου εις φυσικόν μέγεθος και υπό μεγέθυνσιν (οφθαλμός, ούς, καρδιά, εγκέφαλος κ. λ. π.)

ΣΥΛΛΟΓΑΙ Όρυκτολογικαί—Γεωλογικαί.

ΕΠΗΛΩΣΕΙΣ—ΟΡΓΑΝΑ. Άριθμητήρια, Άναγνωστήρια, Γεωμετρικά σχήματα, Θρανία, Μαυροπίνακες.

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ

ΟΔΟΣ ΦΡΑΤΤΗ & ΡΙΤΣΙΩΤΗ ΓΑΡΙΒΑΛΔΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ - ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΕΙΟΝ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ

Μεγάλα Τυπογραφικαί, Λιθογραφικαί και Βιβλιοδετικαί Έγκαταστάσεις με 35 διάφορα ηλεκτροκίνητα μηχανήματα. — Στοιχειοθεσία δια χειρός και δια μηχανών Mousotype.

Έκτελούνται παντός είδους Τυπογραφικαί, Λιθογραφικαί και Βιβλιοδετικαί έργασιαί.

Πληροφορία και τιμολόγια δωρεάν

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ „ΑΘΗΝΑ“

A. I. ΠΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΥΠΤΙΔΟΥ 8

ΓΕΝΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ 8888 Πανεπιστημίου 22

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1. ΔΑΖΑΡΕΒΙΤΣ «Σεβικά διηγήματα» 80. 10.—
2. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΗ «Άναμνήσεις από τα αλιετή των παθιάμενων» 20.—
3. ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ «Οι έσπτα κρημασμένοι» 10.—
4. ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ «Νυχτερινή κουβέντα» 8.—
5. ΓΚΑΡΣΙΝ «Καλλιτεχνες» 10.—
6. ΝΤΟΝΤΕ «Ο Ταραστόνος της Τρασκόβνης» Μετάφρ. Τ. Ι. Βαγαβιδίου 15.—
7. ΡΙΣΠΕΝ «Άγγλική ή γάπη» Μετάφραση Α. Παπαδήμα 10.—
8. ΕΛΕΝΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ «Πλανήματα άγέλαστα» 10.—
9. Δ. ΒΟΥΤΥΡΑ «Ο Νέος Μωσής» 12.50
10. «Πανδώρα» Λογοτεχνικό ημερολόγιο, χροσόδετο 20.—
11. Σ. ΜΟΡΦΗ «Σονέτα» 7.50
12. «Οι νέσι διαγνηματογράφοι» χροσόδετο 20.—
13. ΣΠ. ΚΑΜΗΛΙΕΡΗ «Πόδες τό φως» 25.—
14. Γ. ΠΕΡΓΙΑΛΙΤΗ «Γομμός στην άμμουδιά» 10.—
15. ΑΔΚΗ ΘΡΥΛΟΥ «Κοιτίς Παλατός» 15.—
16. ΑΔΚΗ ΘΡΥΛΟΥ «Ο Σολαιός» 10.—
17. Γ. ΣΤΑΜΠΟΛΗ «Αναμνήσεις» 10.—
18. Α. ΠΑΠΑΔΗΜΑ «Ο Χαφίτες» 15.—
19. ΓΙΟΥΛ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ «Ο Μητός» Τόμ. Α 80.—
Τόμ. Β 80.—

ΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

- «ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ»
Παιδικό εικονογραφημένο περιοδικό.
1. Β. ΖΕΛΙΧΟΦΣΚΑΓΙΑ «Στη χώρα του Καϊκάσου» 80. 10.—
 2. «Τα θαύματα του μικρού Μαιονίκου» Μετάφραση από το Γαλλικό 8.—
 3. «Παιδικό θέατρο Τόμ. Α» 12.50
 4. «Παιδικό θέατρο» Β 15.—
 5. «Καινούργια Χριστουγεννιάτικα παραμύθια» 8.—
 6. «Ο Σουανό και ο Μολλιέρος» 10.—
 7. ΛΙΖΑΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ «Γιατί και πώς» Από τα παραθένα της φύσεως 10.—
 8. Π. ΠΙΚΡΟΥ «Οι Ιστορίες της Φοσσόλας» 15.—
 9. Π. ΠΙΚΡΟΥ «Ο Πεταρικός και η καρέα του» 20.—
 10. ΣΤ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ «Παιδικές ψυχές» (διμετροί διάλογοι) 15.—
 11. ΣΤ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ «Σαν τα πουλιά» Σχολικά τραγούδια, μουσική Δ. Παλκοβίτης 20.—
 12. Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ «Δύο πρωτότυπα δραματάκια» 12.50
 13. ΑΝΤΡΕΞΕΝ «Παιδικά παραμύθια» Μετάφραση Α. Παπαδήμα 16.—
 14. Δ. ΔΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ «Φως από τους μύθους» Τόμ. Α 16.—
 15. Δ. ΔΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ «Φως από τους μύθους» (παραμύθια Αινίγματα· Ελισσοδέτες) 18.—
 16. «Η μικρή νοικοκυρά» 10.—
 17. «Ο μικρός ρολογας» 8.—
 18. «Γουλιέλμος Τέλλος» ο έλευθερωτής της Έλβετίας 8.—
 19. Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ «Γ' άη δόνια» (Συλλογή άσμάτων) 15.—

Τυπώνονται και κυκλοφορούν σε λίγο:

20. ΓΚΟΓΚΟΑ «Νεκρές ψυχές» Μετάφραση από το Ρωσικό
21. Δ. ΒΟΥΤΥΡΑ «Στη χώρα των σοφών και των άγρίων»
22. ΒΑΛΖΑΚ «Κρίνο στη λαγκαδιά» Μετάφραση Αλξας Κοντογιάννη.
23. «Διαλεγτές Ιστορίες» Διηγήματα των καλύτερων Έλλήνων Λογοτεχνών.
24. Κ. ΚΑΡΑΒΙΑ «Δωροδόν άσμα»

Τυπώνονται:

ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ καθηγητού του Πανεπιστημίου «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ» με 350 εικόνες (έκδοσις πολυτελής)
ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ στη Γαλλική (έκδοσις πολυτελής)

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ „ΑΘΗΝΑ“
Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ ΕΥΡΥΠΠΙΔΟΥ 6

ΓΕΝΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΟΔΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 22

„ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ“
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

1. JOHN DEWEY «Τὰ σχολεία τῆς ἐργασίας»
Μετάφραση Μ. Γ. Μιχαηλίδη	Δεμ. Δραχ.	40.—
2. Melle FLAYOL «Ἡ μέθοδος Montessori»
Μετάφραση Νικ. Ἀμπατζόγλου		30.—
3. ΙΩΣΗΦ ΛΑΖΑΡΟΥ «Νομοθεσία Δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως»		25.—
4. Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ «Τὰ ψηλά βουνά»		15.—
5. ΕΜΜ. ΛΑΜΠΙΑΔΑΡΙΟΥ «Υπαίθρια σχολεία»		25.—
6. ΓΙΑΝΝΗ ΙΜΒΡΙΩΤΗ «Ψυχανάλυση»		15.—
7. Β. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΥ «Ὁ Ἐθνικός ἕμνος καὶ ὁ Σολωμός»		20.—
8. Θ. Α. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ «Ὁ Διδάσκαλος καὶ αἱ ἐξετάσεις χρόνου»		75.—
9. Δ. Α. ΓΑΗΝΟΥ «Ἐνας ἀτακτὸς νεκρὸς» (Μελέτες γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ
μας σύστημα)	Δεμ. Δραχ.	40.—
10. ΑΑ. ΔΕΛΑΜΟΥΖΟΥ «Μαθήματα καὶ Ζωή»		10.—
11. Δ. ΖΑΦΕΙΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ «Τὸ στοιχειωμένον σχολεῖον»		25.—
12. ΑΔ. ΦΕΡΡΙΕΡΕ «Πῶς ν' ἀνατρέψωμε τὰ παιδιά μας»
Μετάφραση Σταμ. Πατρικίου - Βαλαγιάννη		80.—
13. W. STARK «Τὰ προβλήματα τοῦ Δασκάλου»
Μετάφραση Μ. Γ. Μιχαηλίδη		25.—
14. JOHN DEWEY «Τὸ σχολεῖον καὶ τὸ παιδί»
Μετάφραση Κ. Δ. Σωτηρίου		40.—
15. Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ «Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ Ἑλληνοπούλα»		35.—
16. Γ. ΡΑΥΟΥ «Ἡ κατάχτησις τῆς εὐτυχίας»
Μετάφραση Γ. Βαλαβιτόλου		50.—
17. G. KERSCHENSTEINER «Ἡ ἐννοία τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη»
Μετάφραση Εὐαγ. Κακούρου		80.—
<i>Τυπώνονται καὶ κυκλοφοροῦν σὲ λίγα:</i>		
18. ΑΑ. ΔΕΛΑΜΟΥΖΟΥ «Δημοτικισμὸς καὶ Παιδεία»		85.—
19. ΓΙΑΝΝΗ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ «Μελέτη στὸ δημοτικὸ τραγούδι»		80.—
20. P. BOUET «Τὸ μαχητικὸ ἐνστικτό»
Μετάφραση Γιάννη Ἰμβριώτη		40.—
21. G. WYNEKEN «Σχολεῖο καὶ Νεολαία»
Μετάφραση Μ. Παπαμάδρου		40.—
22. H. LICHTENBERGER «Ἡ Ἀδελφούλα τοῦ Γιάννη»
Μετάφραση Γιάννη Περγαλῆ		80.—

Βιβλία με δόσεις

1000 δραχ. βιβλία μπορείτε νὰ ἀγοράσετε πληρώνοντας κάθε μῆνα
δραχ. 50 ἢ 500 δραχ. βιβλία με 25 δραχ. κάθε μῆνα. Κάθε ἕνας μπορεῖ
νὰ καταστήσῃ μέσῳ τῆς βιβλιοθήκης του.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ „ΑΘΗΝΑ“ Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ